

54

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1997

80 ANI

REVOLUȚIA BOLȘEVICĂ

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT

GHIȚĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU

STELIAN TĂNASE (Editor)

VLADIMIR TISMĂNEANU

G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Dan Pavel

(redactor șef adjunct)

Radu Dobrescu

Eduard Hellwig

Iulius Rostaș

Sergiu Țăra

Valentin Stan

Grafică:

Tomnița Florescu

Manager:

Acest număr este finanțat de:

**FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS**

Amsterdam

SOROS FOUNDATION

Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing

„Omega Press“

Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai
importanți oameni de afaceri, de intelectuali,
oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se
creează imagini, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă
37 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its
equivalent in your country's currency (12 issues).
Please send checks only to: PO Box 22/212,
Bucharest, Romania

Include the following information: name, address,
institution, phone number.

Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1

oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel./fax: 22 333 89

Tehnoredactare tel./fax: 610 16 03

Administrație tel.: 673 61 86,

Adresa noastră **Internet**: <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie

Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12

Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24

Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A

Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46

Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35

Euromedia: București, str. General Berthelot 41

Librăria 157 (ASE): București

Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3

Librăria Bihar Naplo: Oradea

Librăria Omniscop: Craiova

Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3

Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărdan 5

S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22

Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul

Fundației, Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1, sector 1

Cuprins

2.	Editorial	Stelian Tănase	„Timpul și puterea”
5.	80 de ani de la Revoluția bolșevică	Pavel Câmpeanu	Revoluția rusă: stalinismul posibil
9.		Adrian Pop	Octombrie roșu – recurs la memorie
12.		Dan Pavel	De ce eșuează revoluțiile totalitare și conspirațiile
17.	Cultura politică a radicalismului	A.L. Lavastine	„Tinărul Cioran: despre inconvenientul de a fi fost fascist (II)”
22.		Radu Ioanid	Mircea Eliade și Legiunea – mit și realitate
27.	Interviu	Jan Gross în dialog cu Stelian Tănase	„Viața pe Pământ e un proiect comun”
31.	Doctrină	Daniel Dăianu	Liberalismul secolului XX (II)
34.	Anatomia comunismului	Document	Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate (III)
38.	Actualitatea	Iulius Rostaș	Fenomenul România Mare
40.		István Aranyosi	Despre educația în limbile minorităților
42.		Cristina Huluban	Joaca de-a remanierea
44.	Politică internațională	Valentin Stan	SUA: diplomația decenței
47.		Eduard Hellwig	Marea Britanie: schimbare de scaune și de politică
50.		Andra Lăzăroiu	Polonia: timpul schimbării
53.	Dosar Sfera Politicii	Adrian Marino	Cenzura în România. Schiță istorică (VI)
57.	Revistele profesioniștilor	Society	
61.	Cărți și autori	Dan Pavel	Leon Wieseltier, <i>Împotriva identității</i>
64.	Semnale		

Timpul și puterea

STELIAN TĂNASE

Prăbușirea bruscă a credibilității guvernului Ciorbea în luna octombrie 1997, la nici un an de la instalarea sa, își are cauza înaintea de toate în încetările sale. Procentele reieșite în scrutinul electoral au obligat CDR la crearea unei coaliții. Nu este o dramă, se întâmplă adesea în multe țări cu mai multă sau mai puțină tradiție democratică. Liniile acestei coaliții s-au aranjat între turul întâi și doi al alegerilor prezidențiale. Atunci, în schimbul suportului pentru candidatura lui Emil Constantinescu, s-au convenit câteva lucruri, în principal un apel al candidatului PD Petre Roman pentru ca electoratul său (20% din voturi) să voteze pentru candidatul CDR, în schimbul unei anexa a acordului (rămășă secretă pentru moment) care specifica ministerele ce urmau să revină Partidului Democrat și poziția de șef al Senatului pentru Petre Roman, a doua poziție în stat. Discuțiile ulterioare nu au schimbat această formulă și nu au făcut decât să completeze lista guvernului și celelalte poziții vacante. Pe tot acest parcurs nu a existat nici o discuție propriu-zis politică. Temele erau vaste: Ce va face acest guvern? Cum se va colabora în Parlament? Care vor fi direcțiile politicii externe? Cum se va desfășura reforma? etc. A fost o simplă împărțire a prăzii între baronii partidelor victorioase. Rezultatul s-a putut constata destul de repede. Ajunși în clădirile guvernamentale și în Parlament, după mulți ani de opoziție, nu au știut ce să facă cu puterea dobândită, de unde să înceapă, care sînt direcțiile de acțiune. După o părere pe care o exprimasem chiar înaintea alegerilor, primele 100 de zile aveau să fie decisive.

Ce s-a întâmplat în aceste 100 de zile? Nimic. Lipsa unui program politic, al unui calendar al reformei, lipsa de experiență la guvernare, acomodarea cu noua situație au contat decisiv în această pierdere de vreme. Esențial este aici faptul că victoria în alegeri a CDR a provocat un entuziasm general. În țară, ca și în mediile politice externe și în mass media autohtonă și străină. Orizontul de așteptare în legătură cu această schimbare de proporții (și neașteptată, mai ales victoria în alegerile prezidențiale) a fost foarte mare. La fel și capitalul politic cu care a început exercițiul noii puteri. Speranțele populației, pe măsură. Cu atât mai mult

cu cât CDR și aliații săi au câștigat alegerile nu pe un vot pozitiv, al unei oferte reale, al unei opțiuni precise a electoratului, ci mai ales pe un vot negativ, dat de respingerea vechii elite guvernante – cum scriam atunci. Asta făcea șubred și efemer sprijinul electoratului și îi conferea puterii un suport irațional, de natură miraculoasă. O bună parte din electorat s-a agățat de schimbarea oamenilor de la vîrf și aștepta minuni. Această stare a fost indusă și de tacticile electorale adoptate în campanie. S-a promis totul, chiar și imposibilul. Contractul cu România a fost un astfel de euforizant puternic. S-a observat mai puțin atunci mandatul slab al guvernului. Întîi era majoritatea fragilă pe care se sprijinea în Parlament. S-au adăugat datele unui guvern de coaliție, o coaliție de coaliții; CDR, USD și UDMR fiind, la rîndul lor, niște grupări. Moștenirea, mai grea decît se credea, lăsată de guvernările anterioare a constituit de asemenea un element inhibitor.

A fost apoi o opțiune care a slăbit guvernul, aceea a primului ministru, Victor Ciorbea. El a fost impus PNȚCD-ului, CDR-ului, coaliției chiar de către proaspătul președinte, care nu i-a agreat pe candidații în competiția pentru post în PNȚCD. Argumentele sale au fost: experiența în syndicate (într-o perioadă ce se anunța dificilă), stagiul său la primăria Bucureștilor, riscul de a provoca o ruptură în PNȚCD dacă șeful uneia dintre facțiuni ar fi fost desemnat, proveniența sa ardeleană etc. Numirea lui Victor Ciorbea a creat un prim-ministru forță politică, dependent de Președinție mai curînd decît de Parlament și propriul său partid. Nu s-a luat în calcul nici faptul că, avînd o poziție insignifiantă în PNȚCD (din care făcea parte doar de câteva luni), el nu va putea governa eficient deoarece nu avea în spate partidul pe care nominal îl reprezenta.

Un alt factor a fost maniera în care au fost aleși membrii guvernului, prefectii etc. Deși în timpul campaniei și mai înainte fosta Opoziție a incriminat clientelismul, corupția, nepotismul guvernării precedente, s-a văzut repede că acestea nu erau proprii exclusiv PDSR-ului, ci făceau parte în aceeași măsură din mentalitatea și criteriile noii puteri. Distribuirea posturilor

la toate nivelurile a fost primul semn că noua elită guvernantă nu se distinge de cealaltă, trecută acum în Opoziție. Aici se află un filon vechi. Clientelismul nu este invenția regimului comunist, nici a guvernării Iliescu, și nici nu dispăre odată cu ele. Clientelismul, nepotismul sînt o veche tradiție a clasei politice românești. Caracterul ei patrimonial, dominația legăturilor de rudenie, de consanguinitate și consătenitate au apărut evidente. Criteriul legăturilor în partid, al loialității personale față de șef etc. au obscurizat complet necesarul criteriu al competenței profesionale, al capacității manageriale, al realismului și eficienței. Exact de ce avea nevoie guvernarea pentru a avea șanse de succes.

Negocierea pozițiilor în administrație a blocat noua putere pînă în primăvară. Primele 100 de zile au fost pierdute. Scadența acestor zile pierdute a venit în toamnă, cînd aceiași politicieni, cancelariile străine, mass media, experții organismelor internaționale constatau întîzierile reformei în toate sectoarele. Sursa întîzierii o găsim în felul cum s-au tranșat prioritățile în perioada noiembrie-februarie. Toate aceste elemente au devenit vizibile în toamna 1997, cînd puterea s-a aflat pentru prima dată sub asaltul cîtorva segmente sociale și cînd fragilitatea coaliției a apărut cît se poate de vizibilă. Votul negativ trebuia să atenționeze asupra pierderii în timp scurt a unei părți a suportului electoral. Trebuia deci acționat repede, iar discuția bugetului din primăvară trebuia să sancționeze primele schimbări de direcție. În acest sens, putem spune că primele 100 de zile care au urmat căderii regimului comunist au fost mai eficiente folosite. E de mirare că lecția nu a fost reținută. Starea de spirit a populației după noiembrie 1997 era foarte asemănătoare cu aceea din primele luni ale anului 1990.

Lipsa unor măsuri reale a fost posibilă și datorită unor surrogate aruncate pe piața politică românească. E vorba despre campania de integrare în NATO/UE și campania anticorupție. Amîndouă au plecat de pe poziții false, cu premise neadekvate și cu o desfășurare defectuoasă. Eșecul lor era previzibil încă din ianuarie. L-am anticipat atunci în conferințe ținute în SUA și în discuții cu oficiali români. În articole și la TV. Pericolul la care s-a expus noua elită guvernantă, întîrînd o stare de spirit tensionată, cu o uriașă așteptare conținută, a fost ca – odată campaniile sfîrșite – dezamăgirea să producă o deteriorare radicală a credibilității ei. Ceea ce s-a și întîmplat.

S-a pierdut timp prețios urmărindu-se ținte false, "priorități" inactuale. Coaliția nu a făcut decît să-și continue campania electorală. Dificultatea ei de a se adapta de la discursul contestației la un discurs afirmativ s-a dovedit extremă. Ca și a fostei puteri de a se adapta la Opoziție. Toate acestea au produs o mare pierdere de timp, iar pentru putere a însemnat pierderea celei mai bune șanse de a reuși, cu costuri politice și sociale relativ moderate, să realizeze ceea ce și-a propus.

Timpul (cadența, ritmul, duratele) este un factor esențial în procesele politice. Mai ales în cadrul unui proces de reformă radicală, susținerea măsurilor transformatoare este obligatorie și trebuie să se țină seamă de timp. Nu trebuie lăsată la voia întîmplării succesiunea legilor, a deciziilor, distanțele cronologice între ele. Alegerea țintelor, a mijloacelor, a oamenilor devin esențiale. Duratele sînt la fel de importante ca alegerea priorităților și a stabilirii costurilor. Mentalitatea românească – deci și a clasei politice – vede România eternă, anistorică, românul se crede în afara timpului, în preajma zeilor, într-un cer nesfîrșit. Deși trăiește de multă vreme sub condiția efemerului istoric cel mai brutal, el uită că timpul curge. Iluzia actuali guvernării este că s-a instalat la putere pentru o lungă perioadă și că are destul timp. Actuala putere crede că timpul istoric s-a oprit în noiembrie 1997 și că lucrurile vor sta cum erau atunci pentru multă vreme. Sub această impresie, ea crede că poate controla fenomene economice, politice, sociale de la înălțimea puterii. Este prezentă (mai ales în momente de criză) și iluzia opusă, pe care o împărtășea și fosta guvernare, că dată fiind proximitatea alegerilor este preferabil să amîni schimbările pentru a nu pierde puterea.

Din combinarea acestor factori a rezultat inactivitatea în domeniul reformei, caracterul limitat al schimbărilor promise, pertractările, ezitățile, zig-zagurile deciziilor politice, economice și sociale. Dimensiunea temporar-cronologică a adăugat un element generator de eșec, pe lîngă acela al lipsei unui program politic, cauza cauzelor. Fenomenul nu este lipsit de semnificație, dimpotrivă. În iarna 1996-7 populația, în febra marilor așteptări, ar fi acceptat cu siguranță suferințe mari pentru a se face schimbarea, pe care o vedea ca singura alternativă. În toamna 1997, aceeași populație este mult mai puțin dispusă la sacrificii. Recrudescența mișcărilor sindicale o arată limpede. Sprijinul pentru reformă este același, dar capitalul politic al puterii s-a erodat. Pînă în vară, schimbările au fost

înghețate de guvern pe ideea falsă, extrem de falsă, că trebuie aninate până după summit-urile de la Madrid și Budapesta. Ideea era că dacă se iau decizii impopulare (cum reforma presupune), lumea va ieși în stradă și România va oferi imaginea unei țări instabile etc. Calculul a fost greșit. S-a pierdut *tempo*-ul reformei, s-a pierdut timp extrem de prețios. Lumea nu ar fi ieșit în stradă pentru că acorda sprijin necondiționat învingătorilor în alegeri, pentru că dorise schimbarea. Stoicismul cu care a îndurat scumpirile fără precedent din iama trecută o indică. La fel, ecoul pozitiv al discursului premierului, care anunța terapia de șoc, în 17 februarie 1997. Pe de altă parte, populația a înțeles perfect rațiunile de a nu protesta contra măsurilor dure, în aceeași măsură ca și guvernul: avea adică în miinte - ca și puterea - conferințele de la Madrid (NATO) și Budapesta (UE). Guvernul a subapreciat inteligența politică populației, ca și sprijinul substanțial de care s-a bucurat în prima parte a anului.

Momentul favorabil a fost astfel pierdut. Factorul timp și-a dovedit încă o dată forța sa intrinsecă. Dacă este ceva ce nu poți ignora în politică, mai mult ca orice, este timpul. Poți recupera resurse, oameni... timpul, niciodată. Actualei majorități îi va fi imposibil să refacă circumstanțele favorabile de la începutul guvernării sale. Pierderea lor a determinat și va determina în continuare soarta guvernării și a reformelor promise. Deocamdată, reforma este compromisă. Ea nu are dinamică, ritm, cadență. Remanierea anunțată este o concluzie logică a acestui fapt. Noul guvern pornește în condiții mult mai puțin favorabile decât precedentul.

STELIAN TĂNASE - Ph.D. Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Author of several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. Visiting professor at UCLA, 1997. Fulbright/1997. Chief-Editor of *Sfera Politicii*.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- Un an de guvernare
(Decembrie 1996 - Decembrie 1997)
- De la țigani la romi - în căutarea identității
- O lume în expansiune - America Latină
- Trinomul stat-societate civilă-biserici
- Politica de securitate a României,
într-un nou context geopolitic
- China - o nouă supraputere?

Revista *Sfera Politicii*

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucât mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitivează doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de uni și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unor teme anunțate (și a unor inedite).

Redacția

Revoluția rusă: stalinismul posibil *

PAVEL CÂMPEANU

Stalinismul nu a fost fructul nemijlocit al insurecției antiburgheze din Octombrie 1917, ci s-a născut cu peste un deceniu mai târziu, din ambianța creată de aceasta. Dar atât prin similitudine, cât și prin contrast, unele trăsături majore ale insurecției și-au pus amprenta asupra orânduirii staliniste și, deci, sub acest raport, insurecția din Octombrie poate fi privită ca unul dintre evenimentele istorice care au făcut posibil stalinismul.

Insurecția din Octombrie și emergența stalinismului sînt articulate printr-o relație contradictorie de continuitate și discontinuitate. Continuitatea nu a fost doar fragmentară, ci și diferențiată: lineară în legătură cu unele trăsături ale insurecției, compensatorie în legătură cu altele. Sub formă lineară, continuitatea s-a manifestat mai ales în economic și în structurile puterii, pe cînd sub formă compensatorie ea s-a făcut simțită îndeosebi la nivelul strategiilor.

Pentru a propune o explicație simplă unei configurații extrem de complexe, aș spune că insurecția a pus stalinismul în fața imperativului unei strategii, fără ca premisele teoretice ale strategiei dezirabile să fi fost pregătite. Strategia leninistă viza victoria revoluției anticipatoare, dar ignora modul de utilizare a acestei victorii în eventualitatea că ar fi fost cucerită. Continuitatea compensatorie este cea care a travestit absența unei strategii apropiate în instituție a liderului providențial. Forța unor idei inaccesibile poate fi înlocuită de aceea a unui actor care acaparează puteri nelimitate: calitățile iluzorii ale acestuia au menirea de a înlocui în mod iluzoriu calitățile autentice ale unei strategii care nu se lasă descoperită. Posibilitatea stalinismului decurge din imposibilitatea unei strategii care să dea substanță țelurilor programatice ale unei astfel de revoluții.

* Pavel Câmpeanu, Fragment din volumul *The Origins of Stalinism. From Leninist Revolution to Stalinist Society*, M.E. Sharpe, Armonk, New York, 1986.

Rezultatul acestei substituții compensatoare este o monstruoasă istorică: puterea stalinistă.

Strategia

Insurecția din Octombrie a stabilit ascendența unei minorități asupra majorității și a unei organizații politice asupra unei clase sociale, decurgînd firesc din triumful imaginar al acțiunii strategice asupra mișcărilor spontane. Ilustrînd teoria braudeliană a desincronizărilor, în Rusia post-revoluționară, printr-o ironie a istoriei, nevoia unei strategii adecvate devenea cu atât mai imperioasă cu cît mai improdusive se dovedeau resursele ei potențiale. Factorul subiectiv izbutise să creeze o situație pe care nu izbutea să o controleze, o situație de auto-supra-solicitare în care rolul său depășea categoric capacitățile sale de a-i face față. Drept urmare, menționata ascendență a minorității și a organizației politice tindea să capete dimensiuni excesive atât ca durată, cât și ca impact social. În lipsa unei strategii autentice, această dublă ascendență își transforma funcția legitimatoră într-o funcție substituivă și caracterul de expedient circumstanțial într-un caracter cu veleități structurale ilegibile.

Răspunsul dat de stalinism antinomiei dintre necesitatea strategiei și inaccesibilitatea ei poate fi redus la următoarea schemă:

1. Degenerată în dispute aprige, căutarea stărilor a unei strategii salvatoare devenise pentru societatea post-revoluționară o veritabilă tortură masochistă; stalinismul a început prin a pune capăt acestei căutări și a sfîrșit prin a o pedepsi ca pe o crimă.
2. Substituirea strategiei prin persoana lui Stalin, oferită în compensație, avea în contextul dat un aspect totodată plauzibil și specios. Plauzibil, întrucît definea un obiectiv legitim: industrializarea - specios întrucît această condiție imanentă a modernizării urma să fie realizată nu numai în absența, ci și împo-

triva purtătorului istoric natural al revoluției industriale: clasa capitalistă.

3. Stalinismul se îndrepta astfel spre o antinomie suicidară pentru orice strategie, definind obiectivul fără a defini mijloacele și, în primul rând, actorii sociali în stare să permită atingerea lui – rol care putea fi atribuit proletariatului rus prematur în discursul ideologic, dar nu în uriașa activitatea practică reclamată de această transformare.

4. Energia socială presupusă de urmărirea acestui obiectiv era produsă tot mai puțin de solidaritatea cristalizată în jurul unei mari cauze comune și tot mai mult de supunerea forțată în fața unui substitut personificat al strategiei, sub constrângerile ineluctabile ale circumstanțelor istorice date.

5. Pentru a-i asigura acestei substituții o funcționalitate socială minimală, strategia trebuia la rândul său să degereze în mitologie, locul dezbaterii publice luându-l revelația infailibilă reprodusă la nesfârșit.

Revoluția neterminată încerca în acest fel să înceargă pînă la capăt cu ajutorul unei strategii mistificate. Rezultatul pe termen lung al acestei nefericite încercări a fost transformarea strategiei în represiune de masă, reducînd industrializarea anticapitalistă la o tentativă de revoluție tehnologică întemeiată pe involuția generală a raporturilor sociale.

Economia

Excepționînd interludiul comunismului de război, societatea rusă postrevoluționară a păstrat în esența ei moștenirea insurecției din Octombrie – și anume, aspirațiile anticapitaliste incapabile să depășească o realitate antiburgheză. Ea nu a izbutit să determine o transformare durabilă a structurilor economice existente și nici măcar să le remodeleze pentru a le folosi drept bază economică viabilă a proiectatei industrializări. Supusă celor mai necruțătoare încercări, societatea postrevoluționară s-a dovedit încă și mai puțin înzestrată pentru a supraviețui propriei sale incapacități de a introduce un început de ordine în haosul economic crescînd.

Răspunderea acestei ineficiențe revine mai multor factori: lipsa unei strategii sociale articulate și absența unei conduceri politice coerente; inaptitudinea

managerială a reprezentanților clasei muncitoare promovați în asemenea funcții; pendularea precipitată între elanul anticapitalist al insurecției, pe de o parte, și înclinația irepresibilă a țărănimii spre o dezvoltare de tip capitalist, pe de alta – toate aceste impedimente alcătuiind laolaltă un obstacol care, de-a lungul unui întreg deceniu, nu putuse fi înlăturat. Acestea erau împrejurările în care stalinismul avea să intervină cu o intransigență dusă pînă la brutalitate pentru a transforma această economie alcătuită, ajunsă la un grad avansat de descompunere, într-un organism strict ordonat, dinamic și orientat spre un scop clar definit. Puterea stalinistă a reușit să-și instituie dominația asupra mecanismelor economice devitalizîndu-le. Metoda lui s-a bazat pe exproprierea generalizată, înfăptuită printr-o violență mai curînd administrativă decît revoluționară. Stalinismul începea din punctul în care insurecția din Octombrie se oprise.

Dar eliminarea capitalismului reprezenta o acțiune cu caracter negativ; edificarea unei industrii pe un fundament noncapitalist presupunea o concepție pozitivă. Alternativa pozitivă la exproprierea generalizată, adoptată de puterea stalinistă, plasa controlul asupra mijloacelor de producție nu în mîinile muncitorilor dornici să-și asume proprietatea lor (de altminteri, confirmată prin lege), ci în mîinile unei burocrații subalterne, ale cărei performanțe istorice nu o recomandau cîtusi de puțin pentru o asemenea funcție. Concomitent, în lumea satului se proceda la confiscarea prin forță a micilor loturi țărănești. Regimul își întindea controlul asupra întregii economii, impunînd abolirea proprietății sub toate formele ei manifeste, independent de natura lor socială, substituindu-le o formă unică de proprietate, neexplicită: proprietatea monopolistă discretă asupra întregii avuții naționale.

Proprietatea pe care o numesc manifestă presupune concordanța dintre definirea ei legală și deținerea ei efectivă, pe cînd proprietatea pe care o numesc discretă înlocuiește această concordanță prin discordanță. În societățile staliniste, legea consacra forme de proprietate inexistente sub raport economic, pe cînd economia se reducea virtual la o singură formă de proprietate pe care legea o ignoră. În lumina acestei dezarticulări cruciale, scopul exproprierii staliniste nu este socializarea, ci acapararea directă și ilicită a patrimoniului național de către instanța supremă a puterii. Folosirea exproprierii nu pentru redistribuirea, ci pentru acapararea proprietății, transformă această putere-

monopol în principalul protagonist social al industrializării. Rolul istoric îndeplinit în acest plan de clasa capitalistă este asumat de puterea anticapitalistă.

Pentru a înfăptui industrializarea, capitalul a trebuit să îi separe pe producători de mijloacele lor de producție. Aceasta a fost opera acumulării primitive a capitalului, țărăniile fiind cei care aveau să fie cuprinși în vârtejul ei. Sub stalinism, mijloacele de producție nu au fost înstrăinate de o anumită clasă, ci de societate în ansamblul ei. Substanța acestui radicalism exhaustiv este o acumulare primitivă generalizată, avînd ca obiect mijloacele productive sub forma lor nemijlocit fizică, detașată de forma economică a capitalului. Exproprierea generalizată este însoțită de instituirea unei proprietăți nelegalizate și, deci, conspiratorie asupra tuturor mijloacelor productive care, lipsite de forma economică a capitalului, nu mai există decît sub forma lor tehnologică și logistică imediată. Anticapitalismul stalinist se materializează astfel într-o pseudoorganizație economică fără precedent în istorie.

Stalinismul și-a păstrat conexiunile cu insurecția din Octombrie în diverse modalități. Astfel, simultan cu transformarea moștenirii antiburgheze într-o realitate noncapitalistă, el a continuat să mențină și, mai ales, să adîncească separarea dintre puterea prezumtivă a clasei și clasa propriu-zisă. Cu o participare mai curînd simbolică atît în cucerirea, cît și în exercitarea puterii, proletariatul s-a văzut pînă la urmă substituit și în exercitarea proprietății – o frustrare pe care o împărtășea însă cu toate celelalte clase sociale. Stalinismul declanșă în acest fel unul dintre cele mai totale transferuri ale epocii moderne, introducînd transformări semnificative atît în structura de clasă, cît și în structura puterii. Odinioară atribut definitoriu al identității claselor, proprietatea devine o prerogativă fundamentală a puterii. Toate aceste modificări duc în cele din urmă la reconstruirea din temelii a raporturilor de proprietate la a căror temelie nu se mai află constrîngerea economică legitimată juridic, ci constrîngerea extracoeconomică nemijlocită lipsită de vreo justificare.

Stalinismul a demonstrat limitele în care forța poate fi utilizată ca instrument principal ori chiar exclusiv pentru remodelarea unor structuri sociale. Instituite prin forță, presupusele structuri staliniste aveau pînă la un punct capacitatea de a funcționa, dar nu de a evolua și de a se adapta la schimbarea condițiilor. Veritabila inerție și inflexibilitate a acestor profeze

structurale decurge din perpetuarea unei funcții tranzitorii careia i se subordonează întreaga activitate economică: acumularea primitivă noncapitalistă este re-luată la nesfârșit, deși necesitatea ei a dispărut de multe decenii. Lipsită de orice alt instrument care i-ar fi îngăduit să evolueze, capacitatea acestei societăți de a se autoreproduce devenea limită ei insurmontabilă, osînda și cauza decăderii ei iminente.

Puterea

Puterea stalinistă a transformat spectaculos economia Rusiei, dar nu asumîndu-și controlul asupra acestei economii, ci absorbînd-o. Proiectata putere a clasei era înlocuită de realitatea unei puteri a proprietății. Dispariția caracterului său fundamental de clasă nu reprezenta însă, de fapt, decît epilogul unui proces istoric, incluzînd printre altele următoarele momente cardinale:

1. În pofida unor convergențe inițiale de interese, separarea Partidului Bolșevic, nucleul viitoarei puteri statale, de clasa muncitoare, separare care a făcut posibilă victoria insurecției din Octombrie.

2. Separarea menționată continuă și după victorie, dar convergența inițială a intereselor se metamorfozează în divergență. În miezul acestor divergențe se află exercitarea dreptului de proprietate: fără a dispune de competențe profesionale, muncitorii pun tot mai des stăpînire pe mijloacele muncii lor, tendință careia regimul îi opune rezistența sa.

3. Stalinismul împinge deconectarea dintre partid și clasă tot mai departe, la un alt nivel, transformînd separarea în subordonare a clasei față de instanța supremă a puterii. Această adevărată mutație este stimulată de faptul că separarea a dobîndit o funcție economică de bază: apropierea mijloacelor productive de către proletariat nu a fost pur și simplu amînată, ci însăși posibilitatea ei este eludată prin intrarea în acțiune și stabilizarea unui alt tip de apropiere.

Acest epilog al revoluției dezvăluie modul în care stalinismul a fost purtat de curentul împrejurărilor într-o direcție pînă la urmă contrarie proiectului inițial. Nu se știe care ar fi fost șansele unui anticapitalism în același timp prematur și moderat. Încercînd însă să compenseze caracterul său prematur printr-un radicalism excesiv, stalinismul a generat o alcătuire socială concomitent anticapitalistă, antiproletară, an-

liărăncască, antiintelectuală și chiar antibolșevică – o putere care se exercită împotriva întregii societăți și care, din acest motiv, nu se poate menține decât oscilând între constrângere și reprimare.

Prin comportamentul său față de clasa muncitoare, stalinismul pare să se fi ghidat după o serie de prezumții tacite, cum ar fi:

1. O clasă care și-a demonstrat, de-a lungul unui întreg deceniu, inapținutimea de a gestiona precara economic a perioadei postrevoluționare nu se va putea dovedi aptă să gestioneze o industrializare anticapitalistă accelerată.

2. Teoretic vorbind, singura ei șansă de a depăși această improductivitate managerială ar fi constituit-o depășirea condiției ei proletare. Dar inaccesibilitatea clasei în ansamblu tocmai din pricina imaturității ei, emanciparea putea fi acordată de regim celor mai devotate dintre elementele ei prin cooptarea acestora în aparatul administrativ birocratic. Acest acces condițional la management nu atenua cu nimic obturarea in condițională a accesului la proprietate pentru cei care își păstrau condiția proletară.

3. Prin această deklasare a elementelor sale cele mai dotate, clasa muncitoare era și mai strict redusă la rolul de obiect al procesului economic. Impulsul care duce de la separație la substituție se încheie prin alienarea clasei în întregul ei.

4. În acest context inedit, rolul capitalului nu este abolit odată cu el, ci este preluat de puterea anticapitalistă, care continuă să îi separe pe producători de mijloacele productive.

5. Abolirea proprietății capitaliste nu a constituit decât premisa indispensabilă, dar momentană, a industrializării staliniste, pe când separarea producătorilor de mijloacele de producție a constituit condiția permanentă a dinamicii acestei industrializări.

6. Dacă, după revoluție, imaturitatea proletariatului reprezenta un efect al circumstanțelor istorice, stalinismul a transferat această imaturitate în condiția permanentă a funcționării noii ordini sociale. Regimul instituit pentru a reprezenta clasa ajunge să nu mai prezinte decât imaturitatea ei.

Distribuirea rolurilor între proletariat și prezumțiva sa putere ar fi fost de așteptat să evolueze; în realitate, ea a încremenit într-o stare de rigidă fixitate.

Atât imobilismul, cât și caracterul retrograd al stalinismului își au rădăcina în imaturitatea perpetuă la care el condamnă proletariatul.

NOTA AUTORULUI:

Redactat la București în 1983-1984, manuscrisul *The Origins* urmărea să propună un răspuns la întrebarea: ce anume particularități ale Revoluției Ruse din 1917 au făcut din ea evenimentul original al viitoarei societăți staliniste? Tipărită de aceeași editură după *The Syncretic Society* (1980), *The Origins* va fi urmată de *The Genesis* (1988) și de *Exit* (1990) împreună cu care formează trilogia intitulată *The Sociology of the Stalinist Social Order*. Întreaga trilogie a apărut la editura M.E. Sharpe, Ammonk, New York. Diagnoza metaforică transparentă a stalinismului românesc, această lucrare care a putut fi elaborată în România sub dictatura stalinistă nu și-a putut găsi încă un editor în România post-stalinistă.

Redactând acest fragment (pp. 130-134), descopăr cu uimire și îngrijorare că nu puțin din chinurile Rusiei postrevoluționare întunecă și viața României în tranziție. Independent de țelurile lor, revoluțiile provocate de haos provoacă, la rândul lor, un haos care deschide drumul cel mai scurt spre aberații istorice.

PAVEL CÂMPEANU – He is Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty of University of Bucharest. Before WW II, was arrested and imprisoned. Without leaving Romania, he published in USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Syncretic Society*, *The Origins*, *The Genesis* and *Exit*, at M.E. SHARPE Publisher.

Octombrie roșu

– recurs la memorie –

ADRIAN POP

Ceea ce, decenii de-a rândul, istoriografia comunistă a celebrat drept Marca Revoluției Socialiste din Octombrie nu a fost, în fapt, decât o lovitură de stat prea puțin glorioasă. La opt decenii scurse de la derularea sa, adevărul despre puterea care s-a aflat financiar și logistic în spatele actului istoric de la 25 octombrie - 7 noiembrie 1917, despre soarta ultimilor Romanovi și originile exportului de revoluție a devenit accesibil specialiștilor, cât și marelui public, în toată nuditățile sa deconcertantă.

Conivența cu dușmanul

La vestea izbucnirii primei conflagrații mondiale, social-democrații ruși, aflați în exil, au fost cuprinși de derută. Unii dintre ei, mînați de febra patriotică, s-au înrolat ca voluntari, mai cu seamă în armata franceză. Alții, internaționaliștii, au adoptat o atitudine de protest față de fenomenul belic. Pentru liderul aripii radicale a social-democrației ruse, Vladimir Ilici Ulianov (*alias* Lenin), conflagrația mondială – socotită imperialistă – era însă prilejul cel mai nimerit pentru transformarea sa într-un război civil. Prin această poziționare, el devenea aliatul natural al dușmanului Rusiei țariste: Germania. Care nu va întârzi să se folosească de serviciile sale și ale altor revoluționari ruși din emigrație. Așa după cum o atestă documentele, ambasada germană din Elveția vărsa importante subsidii bolșevicilor, socialiștilor revoluționari și, în general, tuturor revoluționarilor ruși interesați într-o slăbire a țarismului, recrutarea oficială a lui Lenin de către germani datînd încă din 1914. Astfel, într-o scrisoare adresată șefului serviciului de informații german, Ludendorff, adjunctul șefului statului major general al Kaiserului aducea elogii calității informațiilor politice și militare furnizate de Lenin, adăugînd că cel mai mare succes al operației de recrutare a sa a constituit-o expediția lui Lenin în Rusia. Într-adevăr, atunci cînd, în februarie 1917, la Petrograd izbucnește revoluția și, pe front, trupele rusești refuză să mai lupte, fraternizînd cu soldații germani, statul major al armatei germane apreciază momentul ca bun prilej de

ă determina încetarea ostilităților cu Rusia și concentrarea efortului de război pe frontul francez. La rândul său, ca "revoluționar de profesie", Lenin se simțea chemat să participe la această revoluție burghezo-democratică care, deocamdată, se desfășura fără el. Așa se ajunge la faimoasa expediție a lui Lenin și a compatrioților lui, într-un vagon blindat, de la Zurich în Rusia. Între cei care îl însoțesc pe Lenin în acest voiaj se află, alături de soția sa, nume ilustre de revoluționari ruși, precum și doi ofițeri ai armatei germane, mascați sub identități false rusești. Este și motivul pentru care, alertate, serviciile secrete europene, în special franceze, urmăresc îndeaproape deplasarea lui Lenin și a suitei acestuia.

Reîntors la Petrograd, Lenin lansează celebrele "Teze din aprilie", care cereau imperativ trecerea întregii puteri politice în mîinile sovietelor de deputați. După eșecul tentativei de lovitură de stat bolșevică din iulie 1917, Lenin se refugiază în Finlanda. În perioada premergătoare Revoluției din octombrie, inițiază contacte cu ofițeri superiori ai armatei germane. Cu sprijin german, Lenin tipărește broșurile și ziarele ce aveau să răspîndească ideile bolșevice în rîndul maseilor. Cînd suferințele cauzate de război au adus poporul rus la limita suportabilității, printr-o lovitură de stat, în octombrie 1917, bolșevicii preiau puterea, înlocuind revoluția burgheză cu o dictatură bazată pe violență și teroare. Aripa radicală a revoluției triumfă, în detrimentul celei democratice, reprezentată de guvernele provizorii conduse de Alexandr Kerenski.

În lunile ce vor urma, una dintre cele mai delicate misiuni ale lui Lenin a constituit-o persuadarea camarazilor săi de idei că salvarea revoluției impunea încheierea păcii. Delegația sovietică la negocierile de pace, condusă de Troțki, a avut în schimb o misiune ușoară, întrucît instrucțiunile date de Lenin negociatorilor săi erau cât se poate de clare și de concise: "Semnați orice, pacea nu are preț". În fapt, pacea încheiată cu Puterile Centrale, la 3 martie 1918, la Brest-Litovsk, avea un preț, și încă unul considerabil: Rusia Sovietică pierdea un teritoriu de circa un milion de ki-

lometri pătrați, o pătrime din suprafața agricolă și aproximativ jumătate din potențialul industrial al țării. Germania se vedea, în sfârșit, recompensată pentru investițiile substanțiale din anii anteriori, putându-și transfera acum nestângherită trupele din est, pe frontul francez. Însă, chiar și după această dată, Germania va continua să-i finanțeze pe bolșevici, temându-se că un eșec al lui Lenin ar putea însemna perspectiva nedorită a reluării războiului în est. Într-o telegramă trimisă Berlinului în martie 1918, ambasadorul Germaniei la Moscova aprecia că politica de antantă cu Rusia Sovietică costa Germania pe puțin 3 milioane mărci aur lunar. Iar un alt document, datat iunie 1918, atestă faptul că, la solicitarea sa, Lenin a primit din partea Germaniei, prin intermediul ambasadorului său la Moscova, suma de 40 milioane mărci aur, pe care a folosit-o pentru înrolarea ca mercenari, în Armata Roșie, a soldaților germani și din fosta monarhie austro-ungară, inclusiv români transilvăneni, căzuți prizonieri la ruși.

Misterul ultimilor Romanovi

Contribuind la consolidarea puterii Sovietelor, Germania Kaiserului se făcea – implicit și în mod paradoxal – părtașă și la ultimul act de desființare a țarismului: lichidarea fizică a țarului Nicolae al II-lea și a familiei imperiale, săvârșită în noaptea de 16 spre 17 iulie 1918 la Iekaterinburg. Decenii de-a rândul, concluziile anchetei oficiale întreprinse la sfârșitul anului 1918, de către magistratul monarhist Sokolov, au rămas nedisputate: cadavrele familiei imperiale și ale servitorilor acesteia au fost transportate în afara orașului, unde au fost impregnate cu acid și arse înainte de a fi aruncate în puțurile unei mine părăsite. În iulie 1991 însă, în pădurea din Iekaterinburg, la câțiva kilometri depărtare de locul incinerării, s-au descoperit, într-o groapă comună, nouă schelete. Analiza genetică a acestor oseminte, comparată cu aceea a altor membri ai familiei imperiale (inclusiv marele duce George, fratele țarului Nicolae al II-lea, exhumat în acest scop în iulie 1994) a permis atribuirea lor certă celor masacrați în iulie 1918. Față de aceste clarificări, lipsa scheletelor țarului și a mării ducese Anastasia din această groapă comună a fost pusă, cel mai probabil, pe seama faptului că osemintele descoperite în puțurile minci dezafectate de lângă Iekaterinburg le-au aparținut exclusiv acestor din urmă.

Azi, misterul ultimilor Romanovi este, în fine, elucidat. După cum elucidate sînt și circumstanțele creării, prin dictatură, a primului stat așa-zis socialist

din istorie: statul sovietic. Ciudate rămîn însă aceste "potriviri din veac în veac" – cum spunea Niolae Iorga –, care l-au făcut pe un rus cu ascendență evreiască (Lenin) să preia și să dezvolte teoria revoluționară a unui german de aceeași ascendență (Marx) și să se folosească de banii Kaiserului pentru a da lovitură de grație Rusiei Romanovilor. Începută prin sacrificarea simbolică și aproape ritualică a unui popă diabolic și ciudat (Rasputin), revoluția va fi continuată și dusă pînă la ultimele sale consecințe autodevotoare de către un popă răsopit (Stalin).

Exportul de revoluție

Încă de la începuturile Revoluției bolșevice, visul secret al lui Lenin l-a constituit revoluția mondială. Port-drapelul acesteia în Europa trebuia să fie Germania, o țară puternic industrializată și cu un proletariat suficient de dezvoltat pentru a putea fi socotită o pradă relativ ușoară pentru ideile bolșevice. În condițiile haosului și mizeriei economice provocate de prăbușirea regimului imperial și de pierderea războiului... planul bolșevic părea că are sorți de izbîndă. Într-adevăr, incitați de agenți trimiși de Lenin, unii dintre soldații germani reînțorși de pe front aderă la ideea revoluției proletare. Alții însă, dimpotrivă, se înrolează în unitățile organizate de fostul stat major al armatei imperiale. Cu ajutorul acestora, tentativa de revoluție proletară este, în cele din urmă, înăbușită.

Dacă Germania trebuia să fie antecamera revoluției mondiale, antecamera revoluției germane trebuia să o constituie țara vecină atît Rusiei, cît și Germaniei: Polonia. Către Europa, prin Varșovia și Berlin, devine noul slogan al Armatei Roșii, căreia i se oferă, pe tavă, o nouă cruciadă. La comanda acesteia, Lenin îl numește pe foarte tânărul, dar ambițiosul general Tuhacevski. Supusă ofensivei Armatei Roșii, Varșovia rezistă eroic. Confruntat cu această situație, Tuhacevski cere ajutorul unuia din comisarii Armatei Roșii, nimeni altul decît Stalin. Din dispreț pentru această armată organizată de Troțki din foști ofițeri țariști, Stalin refuză însă să dea curs apelului la ajutor al comandantului-șef. Drept urmare, mînași de elan patriotic, polonezii nu numai că reușesc să-i respingă pe ruși, dar în contraofensiva lor ajung pînă la Minsk, în profunzimea teritoriului controlat de sovietici. Tratatul de la Riga, prin care Rusia pierdea o serie de teritorii în favoarea Poloniei, nu făcea decît să consfințească astfel o situație de fapt.

Aflată în vecinătatea imediată a Rusiei bolșe-

vizate, România nu putea să fie exceptată din scenariul exportului de revoluție. Încă din aprilie 1917, rapoarte ale Siguranței Generale înregistrau contactele stabilite între socialiștii români și soldații ruși bolșevizați cantonați la Iași și în împrejurimile acestuia. Deosebit de active în răspîndirea ideilor bolșevice și în incitarea populației României la revolta împotriva "ordinii burghez" se vor dovedi așa-numitul "Comitet de Acțiune Social-Democrat Român" cu sediul la Odessa și, ulterior, Grupul Român de pe lângă Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia, finanțat cu generozitate de către bolșevici. Acțiunilor propagandistice li se adăugau planurile concrete de sovietizare a României promovate, în contextul mai larg al federalizării Balcanilor, de către Cristian Racovski. Acest personaj, bulgar de origine (tatăl său dobîndise proprietăți în Dobrogea), care în timpul războiului organizase manifestații favorabile Puterilor Centrale în România și care, după eliberarea sa din starea de arest la domiciliu de către trupele ruse cantonate la Iași (18 aprilie/1 mai 1917), fuge în Rusia sovietelor, devenind președinte al Consiliului Comisarilor Poporului în Ucraina Sovietică, a fost un constant promotor al unor acțiuni antiromânești ce urmau a se desfășura cu sprijinul Sovietelor. Astfel, în contextul efemerei existențe a republicii sovietice condusă de Bela Kun în Ungaria (martie-iulie 1919), o ofensivă conjugată a Armatei Roșii și a Armatei Republicii Ungare a Sfaturilor ar fi trebuit să facă joncțiunea pe teritoriul României și să determine astfel instituirea puterii sovietelor atît în România, cît și, prin contagiune, în Bulgaria vecină. Dar șansa istorică a făcut ca această acțiune să fie în cele din urmă defazată, iar Armata Română, în urma unei puternice contraofensive, să ajungă să defileze, în august 1919, pe străzile Budapestei.

Visul leninist al revoluției mondiale continua să fie activ. Din primăvara lui 1919, principalul său instrument de transpunere în practică îl constituie Internaționala a III-a sau Kominternul. Fondatorii săi, surprinși pozînd în fața Kremlinului, sînt în fond niște necunoscuți lipsiți de legitimitate. Partidele comuniste pe care pretind că le reprezintă sînt de-abia formate sau inexistente cu totul – cazul partidelor comuniste mongol și cehoslovac. Deși lipsiți de un mandat real, acestea sînt oamenii care vor pune bazele organizației ce se va dovedi, pînă la auto-desființarea sa formală din 1943, vîrfurile de lance ale exportului de revoluție. Alcătuit din partide comuniste care nu sînt decît simple secții ale sale, Kominternul nu va irosi nici un prilej de a disemina în Europa germenii revoluției bol-

șevice. Principalele sale curele de transmisie sînt înșiși agenții Internaționalei a III-a, organizați pe principiul unei societăți secrete. În desele lor călătorii, ei utilizează cu succes pseudonime și pașapoarte false, menite a înșela vigilența serviciilor secrete ale țărilor în care acționau. Ironia istoriei a făcut însă ca mulți dintre ei să cadă pradă nu regimurilor burgheze la a căror răsturnare lucraseră cu sîrg, ci "Marii terori" dintre anii 1936 și 1938, dezlănțuită de Stalin pentru lichidarea adversarilor săi reali sau imaginari. Arestați și excluși din partidele cărora le aparțineau, supuși anchetelor Kominternului și NKVD-ului, cei căzuți în dizgrație sfîrșeau prin a-și recunoaște vinile imaginare de care erau acuzați.

Nu întîmplător, primul lider al Kominternului a fost Karl Radek, un apropiat al lui Lenin, lider al Partidului Comunist din Germania – țara în care revoluția mondială trebuia să izbîndească pentru prima oară. Cu ajutorul său și al lui Zinoviev, Lenin va face, în octombrie 1923, o ultimă tentativă de a exporta revoluția bolșevică în Germania. Cuprinsă de o gravă criză economică, Germania prezenta condiții favorabile unei atari întreprinderi. Sub îndrumarea agenților Kominternului, Partidul Comunist German provoacă atunci grave tulburări menite a-i netezi drumul către putere. Tentativa de revoluție comunistă eșuează însă din nou. Represiunea care i-a urmat, la care au participat și socialiștii germani, rămîne exemplară prin duritatea sa. O dată cu întronarea Republicii de la Weimar, speranțele bolșevicilor privind iminența declanșării unei revoluții mondiale se spulberă definitiv. Lenin adopta o politică realistă, pentru ca, după moartea sa, Stalin, susținut de Buharin, să impună teza fărîmării socialismului într-o *singură* țară: Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Mesianismul revoluționar este pus, pentru două decenii, între paranteze. Reluat, paradoxal, după desființarea Kominternului (1943), el va fi pus în operă sub forma regimurilor comuniste, către sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, pe măsura avansului Armatei Roșii în Europa central-răsăriteană. □

ADRIAN POP – PH.D. in History and MA in Political Science. He is an associate lecturer at the UNESCO Department on Southeastern European Studies in Bucharest and a member of the editorial advisory boards of the *Dosarele istoriei* monthly and *Central European Issues* quarterly.

De ce eșuează revoluțiile totalitare și conspirațiile

DAN PAVEL

Revoluția bolșevică nu s-a terminat. În ciuda faptului că s-a prăbușit sistemul comunist sovietic, atât în URSS, cât și în statele comuniste-satelit, revoluția bolșevică nu s-a terminat. Două sînt tipurile de argumente care pot fi invocate în sprijinul acestei afirmații: unele bazate pe judecăți de fapt, altele bazate pe judecăți de valoare.

Dacă ne rezumăm la constatări factuale, se poate demonstra prin descrierea de tip fenomenologic că încă mai există regimuri comuniste în China, Cuba, Vietnam, Coreea de Nord, adică în țări al căror număr de locuitori reprezintă peste un sfert din populația globală. Este greu de anticipat care va fi viitorul imediat al acestor țări, dar se poate spune de pe acum că ele rezistă cu greu asaltului economiei mondiale de piață, avalanșei mediaticii moderne și consecințelor universalizării procesului istoric. Într-un fel, situația lor se aseamănă dramei pe care o trăiește civilizația islamică, aflată sub impactul întârziat al moștenirii filosofice și ideologice a iluminismului. Nu mai pun aici la socoteală mișcările teroriste, al căror impact poate fi neglijat numai din punct de vedere teoretic, întrucât polițiile, polițiile politice și serviciile de intelligence din lumea întreagă au de-a face cu ele: Sendero Luminoso în Peru, PKK din Turcia etc. În plus, o mulțime de cercuiri universitare din lumea occidentală continuă să susțină o mișcare revoluționară ale cărei înfrunghiri statale au dispărut între timp, așa cum au făcut-o de-a lungul întregului Război Rece.

Însă, argumentul cel mai puternic în favoarea faptului că revoluția bolșevică (un alt bastard al iluminismului și revoluției liberale) nu s-a terminat este că încă nu știm exact care sînt consecințele complete ale iluminismului. Este vorba întîi despre faptul că noi înșine sîntem parte a instrumentului optic cu care încercăm să ne privim – în plus, este vorba despre "o oglindă prea apropiată", iar noi nu am ieșit încă din

cadru –, așa că nu avem încă o perspectivă istorică evaluativă, comparabilă, să zicem, cu aceea pe care o avem în legătură cu antichitatea. Apoi, este vorba despre defectul unei perspective epistemologice asupra istoriei ca știință, care provine din faptul că această disciplină nu prea este capabilă să dea răspunsuri atunci cînd își pune întrebări prea complicate. Ideea că învățăm din trecut era bună doar cînd secolele și milenii se repetau evasidentice, adică pînă în pragul iluminismului. Și nu vom ști care sînt consecințele complete ale acestuia pînă nu vom învăța să răspundem pînă la urmă celei mai formidabile provocări istorice adresate rațiunii umane: *problema teologico-politică*. Modernitatea s-a născut ca o încercare culturală de a răspunde cu mijloace politice și teologice crizei majore intervenite ca urmare a prăbușirii lumii antice (în forma imperiului roman) și a impactului moral al creștinismului. Modernitatea începe de fapt odată cu Evul Mediu timpuriu, iar iluminismul nu este decît o formă de răspuns întârziată – nu neapărat cea mai fericită – la acea criză. După cum arăta S.N. Eisenstadt², această monstruoasă coaliție a condus către o formă calitativ superioară a barbariei, cea modernă, a cărei forță mult sporită a venit din încercarea de legitimare a neobarbariei, prin inventarea unui fundament ideologic. Unul care a condus la excluderea din umanitate a unor mari grupuri de oameni, cele care nu se potriveau sau negau prin simpla lor existență noua croială experimentală.

Dacă ne raportăm la Revoluția bolșevică propriu-zisă, nu trebuie să încetăm a scoate în evidență faptul că ea a făcut posibilă *instaurarea primului regim politic totalitar din istoria umanității*. A fost vorba despre un mecanism instituțional represiv maximalist deliberat, decurgînd din tipul de cultură politică al păturii sociale care a instaurat comunismul, din măsurile administrative luate de un grup restrîns de indivizi în de-

plină cunoștință de cauză. Spre deosebire de Revoluția franceză, al cărei caracter profund obiectiv, ca să nu spun "inconștient", a putut conduce către interpretarea ei tocqueviliană, aici avem de-a face cu un experiment istoric în care actorii politici își asumă consecințele gesturilor comise, inclusiv a crimelor individuale și în masă. Singura asemănare cu Revoluția franceză vine din natura gravă a consecințelor, din impactul cataclismic asupra istoriei umane și a societăților din întreaga lume. Numai că, în timp ce Revoluția franceză consacra cu adevărat valori precum egalitatea, libertatea, fraternitatea și justiția socială, care nu vor înceta vreme de secole să pună istoria în mișcare, Revoluția bolșevică nu făcea decît să consacre genocidul ca politică de stat, represiunea ca trăsătură guvernamentală sistematică, minciuna propagandistică și cinismul oficial. Moștenirea Revoluției bolșevice este preocuparea moralștilor, gînditorilor politici și – de ce nu? – a oamenilor politici responsabili de a împiedica producerea, din nou, a acestui coșmar. Să împiedicăm reproducerea ororii. Marele mister în legătură cu Revoluția bolșevică nu este natura acestei revoluții, cauzele ei profunde, ci cum a fost posibil ca vreme de atîtea decenii să funcționeze în elitele intelectuale și politice din Occident credința dogmatică cu privire la natura esențial umanistă a celui mai criminal regim politic din istorie, comparabil numai cu celălalt regim politic totalitar, cel nazist.³ Acest lucru a echivalat cu legitimarea sistemului politic stalinist și a celor poststaliniste, în ciuda faptului că el s-a delegitimât din prima clipă în care a început să existe.

După cum arăta Furet, Revoluția franceză nu a fost o ruptură brutală în istoria națională a Franței:

"În realitate, este înflorirea trecutului nostru. Ea desăvîrșește opera monarhică. Departele de a fi o ruptură. Revoluția nu poate fi înțeleasă decît în și prin continuitatea istorică. Ea îndeplinește această continuitate în fapte, apărîndu-se o ruptură în conștiință".⁴

Folosind modelul hermeneutic al lui Alexis de Tocqueville, Furet interpretează Revoluția franceză din perspectiva elementelor de continuitate cu Vechiul Regim. Dacă facem legătura cu precizările lui Eisenstadt cu privire la ceea ce împlinea iluminismul, înțelegem de ce o revoluție are nevoie de cîteva secole pentru a se produce, iară nu numai de cîteva ani de schimbări violente. Ar fi o greșelă să aplicăm aceeași metodă tocquevilleano-furetiană la un eveniment atât de diferit, în ciuda faptului că bolșevicii au încercat mereu să se proclame continuatori ai revoluționarilor

francezi, iar interpreții marxști ai revoluțiilor franceze și bolșevică au încercat să o legitimizeze pe aceasta din urmă ca fiind urmașa naturală a celei dintîi. În realitate, nu există nici o necesitate obiectivă, logică, nu există nici un determinism economic sau politic care să explice Revoluția bolșevică. Ea este doar consecința voluntarismului istoric, după cum a demonstrat cel mai mare istoric al Rusiei țariste și Uniunii Sovietice, Richard Pipes:

"Nimic în Rusia la începutul secolului XX nu împingea țara inexorabil spre revoluție, cu excepția prezenței unui neobișnuit de larg și fanatic corp de revoluționari de profesie. Ei sînt cei care cu campaniile lor agitatorice bine organizate au transformat un foc local în 1917, revolta garnizoanei militare din Petrograd, într-o conflagrație de dimensiuni naționale. O clasă în permanentă opoziție – ostilă oricăror reforme și compromisuri, convinsă că, dacă ceva nu poate să se schimbe, totul trebuie să se schimbe – a fost agentul catalitic care a precipitat Revoluția Rusă".⁵

Această clasă de revoluționari de profesie este intelligentsia. Pipes dedica un întreg capitol studierii categoriei sociale care a făcut Revoluția bolșevică, precum și analizei originilor intelectuale și ideologice ale culturii politice a acestor teroriști deveniți oameni de stat. Cred că ar trebui să ne reamintim contribuția sa, deoarece ea pune în discuție tocmai problema experimentului politic și a rolului conspirațiilor în istorie. Nu putem respinge în totalitate anumite premise ale teoriilor conspiraționiste, pentru simplul motiv că întotdeauna au existat în istorie conspirații. Putem însă respinge aceste teorii arătînd că nici măcar cele mai minuțioase conspirații nu au reușit, în ultimă instanță. Chiar prăbușirea regimului nazist și cea a sistemului comunist sovietic – conspirațiile cele mai bine organizate din istorie, care au beneficiat de cele mai cumplite sisteme represive, precum și de ambițiile de a cuceri lumea în mod conspirativ – stau mărturie pentru lipsa de validitate a teoriilor conspiraționiste. Ceea ce nu înseamnă că aceste conspirații nu reușesc să lase în urmă cumplite cicatrici în memoria colectivă a popoarelor, precum și sute de milioane de morți. Pipes face anatomia acestei secte conspirative, însă ar fi o iluzie să ne închipuim că serviciile secrete țariste sau cele occidentale nu știau care sînt ideile și planurile ei. Istoricul de la Harvard face distincția între intelectualitate și *intelligentsia*, întrucît aceasta din urmă desemna nu atît elita educată, cît pe accia care pretindeau că reprezintă interesele "majorității tăcute". *Intelligentsia*

era un fel de contrapondere a establishment-ului patrimonial, alcătuit din burocrația administrativă țaristă, poliție, armată, nobilime, cler; un om de afaceri putea să aibă educație superioară, dar să nu aparțină *intelligentsiei*, deoarece lucra în propriul profit; la fel un burocrat cu diplomă, lucra în profitul țarului. Doar cei care se considerau a fi în slujba binelui public ("oamenii de literă", adică gazetarii, universitarii, scriitorii și, bineînțeles, revoluționarii de profesie). Ca purtători de cuvânt autodesemnați ai interesului public, reprezentanții *intelligentsiei* erau de fapt principala amenințare la adresa regimului. Pipes explică ceea ce s-a întâmplat parțial în termenii teoriei circulației elitelor a lui Pareto, parțial în termenii managementului resentimentului.

"Dacă resentimentele și conflictele care există în fiecare societate sunt rezolvate pașnic sau explodează în revoluție, fenomenul este în mare parte hotărât de doi factori: de existența instituțiilor democratice capabile să rezolve revendicările prin legislație și/sau de abilitatea intelectualilor de a agita flăcările nemulțumirii sociale în scopul câștigării puterii. Pentru că intelectualii sunt cei care transmutează revendicări specifice, și prin umare remediabile, într-o respingere integrală a status quo-ului. Rebeliunile se întâmplă, revoluțiile sunt făcute."

Pentru ca o rebeliune să se transforme într-o revoluție este nevoie de un fel de manageri ai revoluției, de grupuri al căror interes este să organizeze resentimentul, să-l hrănească, să-i dea expresie și să-l conducă. Acești manageri ai cuceririi puterii sunt *intelligentsia*, care pot fi definiți ca *intelectuali trăgând după puterea politică*.

Malaparte descrie cu lux de amănunte modul în care Troțki a făcut din această trăgare după putere un program de acțiune pragmatic de cucerire a puterii, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie nu a fost altceva decât o lovitură de stat "genial" organizată de către cel care avea să organizeze imediat după aceea și Armata Roșie, care s-a angajat într-un teribil război civil. Departe de a fi o răbufnire care a avut sprijinul larg al maselor sau al amatei (după cum arată Pipes, doar zece la sută din garnizoana Petrogradului era favorabilă bolșevicilor), Troțki a organizat o acțiune discretă, despre care multă vreme nimeni nu știut în oraș. El demonstrează că de fapt a fost vorba despre o chestiune tehnică, în care au fost implicați un grup mic de oameni:

"Poliția lui Kerenski și autoritățile militare se preocupau mai ales să apere structurile birocratice și politice ale statului. Palatul Maria, sediul Consiliului Republicii, Palatul Tavrîd, sediul Dumei, Palatul de Iarnă, Statul Major General, Troțki, care și-a dat seama la timp de această greșală, a redus obiectivele tacticii sale doar la elementele tehnice ale aparatului statal și ale orașului. Problema insurecției era pentru Troțki doar o problemă de ordin tehnic. «Pentru a prelua puterea într-un stat modern, spunea el, este nevoie de o trupă de asalt și de specialiști: echipe de oameni înarmați, aflați sub comanda unor ingineri»".

Ceea ce a urmat nu a fost altceva decât o acțiune tehnică de reprimare a tuturor grupurilor sociale, inclusiv a *intelligentsiei* revoluționare, de sistematică distrugere a tuturor instituțiilor statului de drept și sistemului pluralist de partide. Deja în noiembrie 1917, Lenin și Troțki au manevrat astfel încât să nu mai poată fi nevoiți a da socoteală în fața Comitetului Central Executiv al Sovietelor; după ce în Adunarea Constituantă bolșevicii au fost depășiți net de către Partidul Socialist Revoluționar, care a obținut 40,4% din voturi, în timp ce ei au obținut doar 24%, la scurtă vreme ei au dizolvat Adunarea Constituantă, în ianuarie 1918. În ciuda faptului că au pretins a lua puterea în numele Sovietelor, bolșevicii au interzis rapid toate celelalte partide, inclusiv cele aliate, partidele stângii revoluționare. În numele unei asociații private, "expresie" a unei părți a societății civile, partidul bolșevic, "partid conducător", ei au confiscat puterea de a numi în posturile legislative, executive și judiciare oameni credincioși lor, substituind puterii de stat puterea partidului. Din acel moment, terminologia de "partid" a devenit anacronică, întrucât etimologia acestui termen arată că el este o parte a unui întreg. Or, partidul bolșevic a devenit stat-partid unic. La sfârșitul războiului civil, Lenin și acoliții săi au risipit chiar orice iluzie în legătură cu faptul că bolșevicii ar avea vreo legătură (de tip moral sau reprezentativ) cu clasa muncitoare: în martie 1921 este înfrântă în sânge revolta marinarilor din Kronstadt, cei care se împotriveau partidului bolșevic în numele revoluției (lozincă "toată puterea Sovietelor, nu partidelor") și, tot atunci, la Congresul al X-lea al partidului, este lichidată "opoziția muncitorească", aceea care luase poziție împotriva falsei identificări a clasei proletare cu partidul bolșevicilor, și tot atunci s-a pus capăt fracționalismului din interiorul partidului. Tocmai aceasta a fost esența Revoluției bolșevice:

inaugurarea unei puteri politice neîngrădite decât de granițere de stat, a unei puteri instituționale imense, pusă la dispoziția unui Politburo, apoi doar a secretarului general al partidului, la dispoziția cărui stăteau toate instrumentele represivii: de la poliția politică și miliție, pînă la armată și proenatură. Marca abilitate a leninismului, care și-a găsit o perfectă continuitate în stalinism, a fost de a păcăli o lume întreagă în legătură cu natura sistemului comunist.

Această fascinație este explicată de un fost militant marxist, François Furet: *"influența lui Octombrie asupra spiritelor se explică și prin reluarea, după mai bine de un veac, a celei mai puternice reprezentări politice a democrației moderne: ideea revoluționară"*. Este clar că Revoluția bolșevică nu ar fi fascinat spiritele dacă liderii ei nu ar fi avut abilitatea de a pretinde că sînt continuatorii ideatici și pragmatici ai Revoluției franceze. Iată cum explică Furet acest lucru:

"Ce e atât de fascinant în revoluție? E afirmarea voinței în istorie, crearea omului de către sine însuși, expresie prin excelență a autonomiei individului democratic. Francezii fuseseră eroii acestei recuceriri de sine, după veacuri de dependență: bolșevicii preiau ștacheta. Caracterul straniu al acestei succesiuni neprevăzute nu ține doar de noua demnitate a unei națiuni ce fusese totdeauna la periferia civilizației europene. Ține, de asemenea, de faptul că Lenin face Revoluția din Octombrie în numele lui Marx, în cea mai puțin capitalista dintre marile țări europene. Dar și invers, contradicția dintre credința în vîlputernicia acțiunii și ideea legitimității istorice poate fi ceea ce produce o parte din ascendentul lui Octombrie 1917 asupra spiritelor: pe cultul voinței, moștenire iacobină trecută prin filtrul populismului rus, Lenin gretează certitudinile științei, scoase din Capitalul. Revoluția își îmbogățește arsenalul ideologic cu acest substitut de religie care i-a lipsit atât de mult la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Franța. Amestecînd, în disprețul logicii, cele două elixiri prin excelență moderne, ea prepară o băutură destul de puternică pentru a ameți generații de militanți".

Sînt diversivni hermeneutice și falsificări etice încercările de a salva cîte ceva din legitimitatea Revoluției bolșevice prin procedul separării între o pretinsă puritate revoluționară și morală a leninismului și caracterul criminal al stalinismului. Din punct de vedere al crimelor comise împotriva umanității, nu este nici o diferență între leninism și stalinism. Stalin a fost o creație a leninismului, iar dacă Troțki și nu Stalin ar

fi fost urmașul lui Lenin, natura crimelor nu ar mai fi fost la fel de aberantă, ci mult mai sistematică.⁸ Revoluția bolșevică a fost acel eveniment catastrofic care a distrus orice fel de bariere constituționale și morale care îi împiedicau pe oameni să comită fărădelegi împotriva naturii umane. Ea i-a pus pe anumiți oameni în poziția de a nesocoti orice fel de tabuuri religioase și etice, pentru a acționa în conformitate cu pornirile lor lombrosiene.⁹ Dar nu acesta este elementul cel mai important, ci legătura intimă dintre revoluția toaltară a lui Lenin și Stalin și doctrina în numele căreia ei au putut să-și ducă la îndeplinire "revoluția", iar în numele ei milioanele de crime. Lucrul a fost scos magistral în evidență de către politologul american de origine română Vladimir Tismaneanu:

"Marxismul este un scientism, fără doar și poate, însă unul cu totul deosebit. Dogma pozitivistă este, în acest caz, amendată de un pariu secret cu omnipotența consensului social. Logica omniprezentă, istoria universală și judecata colectivă a proletariatului servesc drept elemente de bază în definirea penuriei marxiste de preocupări pentru valorile morale fundamentale. Consider că marxismul este forma de relativism etic cea mai elaborată și de aceea apreciez că atât leninismul, cât și stalinismul nu sînt străine de intențiile ideologice ale părintelui fondator".¹⁰

Lenin a murit în 1924. Din cei opt membri ai Politburo din 1917, în 1940 nu mai supraviețuise decât Stalin: Zinoviev și Kamenev au fost împușcați în 1936, Tomski s-a sinucis tot în 1936, Buharin și Rikov au fost împușcați în 1938, în timp ce Troțki a fost asasinat în 1940. Dintre miile de revoluționari de profesie și convinși de justetea actelor comise în numele revoluției care au participat la evenimentele din 1917 și la războiul civil, Stalin nu a cruțat decât o mîină de oameni. El nu făcea astfel decât să confirme că urmările revoluției nu se măsurau decât în dimensiunile negării și subminării oricărei urme de moștenire a revoluțiilor democratice liberale anterioare. Astfel, se poate afirma că o mare parte din potențialul revoluționar liberal și democratic se poate dezvolta abia acum¹¹, după prăbușirea în neant a sistemului totalitar comunist inaugurat în 1917. În acest sens, Revoluția bolșevică nu s-a încheiat. Ea nici măcar nu a început. Abia acum am ajuns la maturitatea de a continua moștenirea revoluțiilor americane și franceze. □

NOTE

1. Pentru această interpretare, vezi Dan Pavel, *Etica lui Adam. Sui de ce rescriem istoria* (București: Editura DU Style, 1995).
2. S.N. Eisenstadt, "Barbarism in Modernity", *Society*, Vol. 33, No. 4, May/June 1995, Whole No. 222. Vezi și rubrica "Reviste de știință politică" din acest număr.
3. Cu privire la această adevărată "cicloadă a cincea" a expansionismului sovietic reprezentată de influențele cercurilor intelectuale occidentale de stânga care au negat, din 1914 și pînă la căderea comunismului și publicarea oficială și recunoașterea de către sovietici înșiși a respectivelor crime, în ciuda sutelor de cărți, documente, mărturii personale și chiar a Raportului prezentat de către Hrușciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS, în 1956, vezi Pierre Rigoulot, *Les paup'eres lounles. Les Français face au Goulag: aveuglement et indignation*, prefăcut de Jean-François Revel (Paris: Editions Universitaires, 1991), precum și Tony Judt, *Past Imperfect. French Intellectuals, 1944-1956* (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1992). Este semnificativ că apariția recentă a unei cărți pe aceeași temă (este vorba despre Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Pané, Andrzej Paczkowski, Farel Bartoszek, Jean-Louis Margolin, *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, apărută la Robert Laffont) a provocat la Paris "vii proteste în rîndul stîngii franceze. Considerată ca o carte plină de informații false, răuvoitoare la adresa comunismului, ea prezintă aspecte despre regimul comunist în Europa Centrală și de Sud-Est", apud "Cartea neagră a comunismului", un volum care a stîmuit un imens scandal în Franța, *National*, 16 noiembrie 1997.
4. François Furet, *Reflecții asupra Revoluției Franceze*, traducere de Mircea Vasilescu, introducere de Sorin Antohi (București: Humanitas, 1992), p. 32.
5. Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Alfred A. Knopf, 1990), p. 122.
6. Curzio Malaparte, *Tehnică loviturii de stat*, traducere de Mihaela Gliga (București: Nemira, 1996), p. 99.
7. François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, traduce de I-manoil Marcu și Vlad Russo (București: Humanitas, 1996), p. 70.
8. Din bogata bibliografie asupra lui Stalin, cea care exprimă perfect *the state of the art* este monografia și sinteza lui Robert Conquest, *Stalin. Breaker of Nations* (New York: Viking, 1991). Conquest este istoricul care vreme de decenii, în cărți absolut remarcabile (*The Great Terror. The Harvest of Sorrow. Stalin and the Kirov Murder, Tyrants and Typewriters* etc.) a dedus corect că numărul celor uciși de Lenin și Stalin a fost de zeci de milioane de oameni, în timp ce "savanții" precum Bea-

trice și Sidney Webb apreciau că ar fi murit doar vreo 16.000 de oameni! De aceea, Conquest și Richard Pipes au fost acuzați de a fi fost niște *Cold Warriors*. Ulterior, publicarea unor dosare din arhivele KGB au confirmat estimările lui Conquest.

9. La capătul sintezei sale, iată cum îl apreciază Conquest pe copilul cel mai singeros al revoluției bolșevice: "*Stalin was the incarnation of an intensely humanoid troll or demon from some sphere or dimension in which alien physical and moral laws apply, who tries to force the differently ordered Middle Earth to fit his rules. But that is hyperbole. Even if Stalin was one of those in whom the conception of such mythological monstrosities may in earlier times have had their original basis, he was, after all, a human being. He was mortal and died. After a time his system and his ideas died too*", în Conquest, *op. cit.*, p. 327.
10. Vladimir Tismăneanu, *Mizeria utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*, traducere de Laura Lipovan (Iași: Polirom, 1997), p. 13.
11. S-a scris și o carte pe această temă: Bruce Ackerman, *The Future of Liberal Revolution* (New Haven and London: Yale University Press, 1992).

DAN PAVEL – studied philosophy at the University of Bucharest, and is Fellow of the Advanced International Seminar on "U.S. Foreign Policy Making Process", School of Public Affairs, University of Maryland. He was Deputy Editor of 22 magazine. Author of *Bibliopolis* and *Adam's Ethic. Or Why do We Rewrite History. He is Deputy Editor of Sfera Politicii.*

Tînărul Cioran: despre inconvenientul de a fi fost fascist (II)

ALEXANDRA LAIGNEL-LAVASTINE

Tentația colectivistă

Crearea României Mari, reîntregită (Moldova, Valahia, Transilvania) în 1920, dublindu-și teritoriul și populația, împlinindu-și ambiția seculară a proiectului național, este resimțită atât de Cioran, cât și de grupul "generaționiștilor" ca o respingere a oricărei abordări dezinteresate și a oricărei extra-teritorialități a gândirii. Umărită de divinci surprize de la 1920 au fost mai degrabă trăite cu neliniște, decît cu entuziasm. Teama eșecului era cauzată la Tînăra Generație de această apăsătoare responsabilitate istorică, iar cît despre noua vocație pe care trebuia s-o dobîndească țara se vorbea ca despre o sarcină cu care toți se autopromulau investiți. Prin ce mijloace trebuia, oare, creată o mare cultură, care să fixeze, o dată pentru totdeauna, locul noului stat în geografia imuabilă a Spiritului? Cioran a descris cu un patos excesiv, atîta timp cît vorbea din interiorul unei mici culturi, sarcina dureroasă a acestei probleme. În definitiv, pentru cine este dureroasă chestiunea acestor culturi, se întrecă el. "Pentru istoric? În nici un caz (...), însă ea este astfel pentru noi, reprezentanții săi. Orgoliul unui om născut într-o cultură minoră este întotdeauna rănit. Luciditatea se transformă în tragedie. Și dacă spiritul nu este zguduît de o furie mesianică, el se înneacă într-un ocean de neconsolare".²² Acest climat contribuie la explicarea modului în care naționalismul a devenit unicul stăpîn. Cioran s-a convîns, curînd, de acest lucru: biblioteca nu mai poate salva tinerii. Ca atare, în 1936 va saluta cu entuziasm "suflet revoluționar al tineretului studentesc" – aluzie la extrem de numeroșii studenți atașați de cauza legionară. "Studenții noștri n-au citit prea mult", recunoaște Cioran, dar nu contează, "un tineret studentesc agresiv, mișcat de o voință organizată de a accede la putere, valorează mai mult decît noul studios, dar surd la chemarea istoriei".²³

Ridicarea României la rang de subiect integrat în istoria sa, de abia confirmată de către tratatele de pace, pare deja știrbită, iar angoasa neputinței de a

conduce destinul țării devine foarte repede predominantă. De fapt, situația poate fi resimțită ca tragică, atît în măsura în care ne vedem în întregime dispăruți ca subiect, cît și în măsura în care toate atributele obișnuite ale subiectului lipsesc, invocîndu-le. Coeziunea statului și integritatea țării par extrem de precare. Se credea că acestea ar fi amenințate dinăuntru – de către noile minorități etnice (30% din populația totală), cu precădere maghiari, germani și evrei, dar și de rezistența regionalismelor basarabean și transilvănean, precum și din exterior, de o vecinătate ostilă. Această precaritate apărea agravată de prăpastia care separa, pe plan social, elita urbanizată de masele țărănești. La toate acestea se adăugau realitatea unei inevitabile dependențe economice (cvasi-inexistența capitalului autohton), precum și constrîngerea poziției geostrategice, care nu lăsa decît o minimă marjă de autonomie în materie de politică externă.

De unde și obiectivul resimțit din ce în ce mai mult ca primordial de către Cioran și prietenii săi: a lucra la consolidarea națiunii în conștiința unei unități organice, durabile care să unească indivizii, statul și poporul într-un ansamblu nediferențiat. Trebuie să știm să sacrificăm libertatea individuală atunci cînd împrejurările o cer, articula Cioran în toate modurile, în cursul anilor '30. Națiunile care traversează o perioadă crucială a istoriei lor "nu-și pot permite luxul unui regim de libertăți în care energiile se consumă în elanuri și orientări divergente" care "mistuie țara".²⁴ "La acea dată, își amintește el în 1984, eram complet anarhist".²⁵ Pentru Cioran, a smulge România din starea sa de entitate minoră pentru a o transforma, cu prețul "unei metamorfoze a întregului său mod de viață"²⁶, într-o națiune importantă, purtătoare a unei dinamici care va obliga ruperea într-o manieră radicală cu viziunea romantic-agrariană, se prezenta ca o urgență. "Cu țărăni, nota Cioran, nu intrăm în istorie, decît pe ușa din dos."²⁷ A ieși "din cei o mie de ani de subistorie vegetativă", iată obiectivul. Nu este naționalist, scrie tînărul insomniac, "acela care nu este

chinuit pînă la delir, de ideea că noi, românii nu am făcut Istoria”.²⁸

Acești trei factori conjugați vor conduce în mod direct la o sinteză care leagă, inseparabil, colectivismul de naționalism deoarece, din punctul de vedere al devenirii-subiect-în-modernitate, astfel reprezentat, va fi vorba de a păstra împreună imperativul dezvoltării, alături de scump modernismul, și nevoia de coeziune națională, prețioasă pentru autohtonii. Altfel spus, acestea vor fi reunite într-o nouă sinteză care își va găsi, la Cioran, în modelul revoluționar-conservator, expresia politică, naturală aproape. În final, modernitatea va trebui să fie refuzată împotriva ei însăși: a o promova pentru raționalitatea mijloacelor pe care societatea de masă poate să le pună în slujba națiunii: a puterii sale și a mobilizării totale; purificînd-o însă de incertitudinile sale angostoase (individualistă și democratică), pe scurt, de orice ambiție emancipatoare.

Din punct de vedere al istoriei ideilor, nouitatea este de anvergură. Pentru prima dată apare o mișcare – al cărei purtător de cuvînt, cel mai reprezentativ din cadrul Tinerei Generații, era Cioran – care nu se mai recunoștea în cele două mari curente, tipuri ideale, occidentalismul și tradiționalismul, care organizaseră pînă atunci scena culturală românească. Dezbaterea asupra modernității, specificității naționale și a căilor de dezvoltare a constituit axa cardinală a vieții intelectuale a țării, începînd cu mijlocul secolului XIX și continuînd să fie pusă pe parcursul anilor '20 și '30 în termeni esențialmente distincți, de-a lungul polemicii de proporții care îi opunea pe modernisti dreptei conservatoare. Prin urmare, partizanilor “formeii” occidentale și ai “sincronismului” cu Europa (Eugen Lovinescu), se opun apărătorii “fondului” autohton și ai statului rural, mai atașați evoluției organice a țării. Această terminologie a formeii și a fondului reprezintă principalul derivat local al opoziției matriciale între *Kultur* și *Zivilisation*. Or, această alternativă este calificată, fără rezervă, de către Cioran, într-o manieră care sună ca o provocare pentru epocă, drept “sterilă și iritantă”.²⁹

Numeroase aspecte ale angajamentului său politic aparțin astfel grijii de a evita un dublu pericol, cel al tradiționalismului care are avantajul de a încorpora națiunea în construcția mai mult sau mai puțin mistificatoare a unei identități colective, avînd însă, în același timp, insuportabilul inconvenient de a se atașa de trecut, deci de marginalitate și de anonim; și cel al liberalismului care se încredințează, cu siguranță,

istoricității, expunînd însă la o prea periculoasă diversificare a polilor de expunere în detrimentul polului național pe care se sprijină legitimitatea transcendențială a statului. Constantin Noica, prietenul lui Cioran, a tematizat extrem de bine dilema generației lor în următorii termeni: “Noi știm, scrie el, că am fost, prin ceea ce avem mai bun în noi, țărani. Dar ne-am săturat să trecem drept eternii țărani ai Istoriei! Această tensiune, agravată de faptul că sîntem conștienți de asta, constituie drama generației noastre”.³⁰

Pornind de la această dramă, începe să se contureze ura manifestată de Cioran, fără egal în literatura publicistică a anilor '30, față de trecutul și arhaismul României. Devenit deja iconoclast, el nu ezită să-i blameze pe cei mai iluștri reprezentanți ai tradiționalismului, ca de exemplu pe poetul Mihai Eminescu, care în loc să se întrebe despre ceea ce trebuie să devină România, nu au încetat să se întrebe asupra a ceea ce ea trebuia să rămînă. El este indignat de orbirea compatrioților săi incapabili de a înțelege ceea ce se întîmplă într-adevăr cu această Românie patriarhală și rurală, pătrunsă de o cultură folclorică, cu acest popor de “șmecheri, resemnați și sceptici”³¹, cu care ar trebui să se termine. “Este un trădător acela care acceptă trecutul și prezentul României”³², afirmă el categoric. În fața ochilor nu-i apare nimic care să justifice importanța reacției conservatoare postbelice, căci “în virtutea cărui fapt ar trebui, noi, să ne conservăm specificitatea rușinoasă”³³, scrie el, începînd cu 1931. Poziția sa, destul de singulară în acest punct, nu rămîne mai puțin paradoxală, căci nu observăm exact, în ceea ce-l privește ce mai conferă, pentru el, conținut referentului național, alfa timp cît contractul civic este respins și cît “în România, singurul naționalism fertil și vitalizant nu poate fi decît acela care nu numai că ignoră tradiția, dar o și neagă, triumfînd asupra ei”³⁴.

Tranziția violentă, modernizarea forțată, renunțarea definitivă la “lumea izolată a satului”, pentru puterea “monumentală și dramatică a orașului”³⁵, a maselor, a colectivităților pe care autorul *Schimbării la față* le invocă, cerîndu-le, impun ca atare gîndirea împotriva Tradiției (împotriva comunitarismului lui *Gemeinschaft*), dar și împotriva democrației (contra individualismului lui *Gesellschaft*). Să reținem că argumentația antidemocratică cioraniană este adesea dezvoltată într-un registru mai degrabă pragmatic și direct, decît normativ sau ideologic. El ezită în mod manifest între aceste două planuri. I se întîmplă, de exemplu, să califice democrația dintr-o perspectivă idealistă și în perioade de pace internă drept cel mai

bun regim. Sau, mai mult, să afirme că universalismul proiectului bolșevic se dovedește a fi “o soluție de viață și un mod de manifestare pentru vechile culturi”, și să recunoască în Lenin un mare revoluționar.³⁶ Evident, recunoaște totuși că, “din punct de vedere subiectiv, fiecare dintre noi ar prefera să trăiască în Franța, mai degrabă decît în Germania sau în Rusia”.³⁷ “Dar”, se grăbește să adauge, ca și cum problema României tocmai suprapunerea cîmpului speculativ, pentru a face loc unei viziuni literalmente preocupată de perspectiva unei dezintegrări a națiunii: “cînd este vorba despre destinul nostru și despre misiunea noastră, trebuie să știm să renunțăm la libertate, o libertate care, bună astăzi, ar putea fi fatală mîine”. În ceea ce privește micile națiuni, fragile, fără structură istorică, nu ar avea altă alternativă decît “revoluția națională”. Începînd cu 1933, Cioran nu va renunța la ideea că pentru a le garanta coeziunea, pentru a șterge inegalitățile sociale, a canaliza și a duce la paroxism nevoia lor de afirmare vitală, se impune dictatura. Excesiva prudență politică a devenit “formula blestemată a vidului nostru colectiv”.³⁸

Exemplaritatea Germaniei naziste

Convingerea asupra caracterului perimat al unei rezistențe romantice față de intrarea României în modernitate generează fascinația pe care regimul hitlerist o va exercita asupra tinărului bursier al Fundației Humboldt, care ajunge la Berlin la sfîrșitul lui octombrie 1933. Luarea ca termen de comparație a cazului românesc determină, într-o mare măsură, încîntarea sa în fața dinamismului german. Această legătură reiese cu claritate din scrisoarea adresată prietenului său Petru Comarnescu, puțin după sosirea sa la Berlin: “Cîțiva dintre prietenii noștri se vor gîndi că am devenit hitlerist din oportunism. Ca să fiu sincer, există, aici, lucruri care îmi plac și am certitudinea că un regim de dictatură va reuși să triumfe asupra marasmului nostru autohton”.³⁹ Dacă este un fapt că Cioran se lasă convins, în noiembrie 1933, de noul cancelar, să ne amintim că același lucru s-a întîmplat și cu majoritatea poporului german a cărui elită îi privea deja, la sfîrșitul anilor '20, cu simpatie pe național-socialiști. Și mai există, apoi, “marasmul” românesc care retrăiește o atmosferă apăsătoare, o dată cu eșecul parțial al reformei agrare, cu marca depresie din 1929 și cu întreg cortegiul lor de experiențe traumatizante.

Starea de exasperare pe care i-o inspiră imobilismul conducătorilor români confrunțați cu criza, îl

determină pe Cioran, într-unul dintre primele foiletoane din seria pe care o va trimite din Germania presei române, să se considere încă de la început cucerit de îndrăzneala totalitară a regimului național-socialist: “Este un lucru admirabil să vezi cum un regim, pentru a-și justifica existența, modifică dreptul, religia, îndreaptă arta într-o altă direcție, construiește o nouă perspectivă istorică, elimină cu brutalitate trei sferturi dintre valorile consacrate”.⁴⁰ În timp ce, la București, clasa politică se consumă în lupte partizane sterile, Cioran relevă eficacitatea mașinii hitleriste de propagandă. Unanimitatea care rezultă de aici îl impresionează în așa măsură, încît le sugerează refractarilor calea emigrației interioare: “Ce-i împiedică să ducă o viață paralelă? Discursul lui Hitler nu vă convine? – Ocupați-vă de arta egipteană”.⁴¹

Admirația trezită în Cioran de figura lui Hitler și de impactul său asupra maselor trimite, în fond, la discreditarea în care căzuse, în anii '20, regimul parlamentar românesc, sinonim în ochii multora cu nepuțința și intrigile dubioase. Toți componenții Tinerei Generații se alătură, din acest punct de vedere, corului dreptei, pentru a reproșa statului liberal, slăbiciunea și “politicianismul”(politocrația”), cuvînt-cheie al epocii. Dacă există o oarecare distanță între critica de fapt și respingerea de principiu, și dacă această diferență face *toată* diferența, trebuie să notăm că într-o țară, lipsită cu siguranță de o tradiție democratică, corupția și ineficacitatea clasei politice, aliate cu o veche practică a clientelismului, într-un context de nedreptăți sociale izbitoare, nu ar putea fi scutite de partea lor de responsabilitate în popularitatea crescîndă a fascismului. În ceea ce-l privește pe Cioran, el nu va ezita să propună exilarea ansamblului responsabililor politici într-un “cîmp concentraționar”, pentru a înceta să-i servească pe aceia care au ruinat entuziasmul tineretului și despre care “ne-am putea întreba dacă merită să mai trăiască”.⁴² La fel de bine, după mai mult de opt luni petrecute în țara Reichului, fervoarea sa pentru Hitler n-a făcut decît să crească: “Nu există om politic în lumea de astăzi care să-mi inspire o simpatie și o admirație mai mari decît Hitler, exclama el, (...) Mistica Fîhrerului în Germania este pe deplin justificată. Discursurile sale sînt pătrunse de un patos și de o frenezie pe care doar un spirit profetic poate să le atingă. Meritul lui Hitler este acela de a fi distrus spiritul critic al unei întregi națiuni (...), el a trezit o pasiune arzătoare în luptele politice și a dinamizat cu un suflu mesianic un domeniu întreg de valori pe care raționalismul democratic le-a făcut plate și triviale”. Și,

în chip de concluzie: "Noi toți avem nevoie de o mistică".⁴⁴

În acest punct se impun două remarci. Prima se referă la impactul vizual pe care îl provoacă o lectură retrospectivă: această adeziune fără rezervă la Hitler, această orbire nu este echivalentă cu aderarea, între 1933 și 1934, la nazism, așa cum s-a arătat el a fi, mai târziu – regimul cel mai criminal al secolului. În al doilea rând, atunci când Cioran considera spiritul critic și Rațiunea ca fiind principalii dușmani care trebuie doborâți, el nu făcea decât să reia, fără prea mare originalitate, într-o manieră personală, unul dintre marile procese deschise de "crizologii" de la acea dată din România. *Umorul* ideologic se găsește, aici, marcat mai ales de rechizitoriul antiraționalist a doi filosofi: Constantin Rădulescu-Motru și Nae Ionescu, care fuseseră mentorii tinărilor Cioran la Universitatea București. În interiorul acestuia convergeau, amestecate, influențele bergsoniană, spengleriană, a lui Keyserling și Berdiaev, a neotomiștilor francezi, dar și aceea a unui Chamberlain sau Gobineau. Denunțarea ordinii de ieri devenise, aici, starea de spirit dominantă. Există, astfel, un soi de autoadmirație pentru efervescența revoluționară care cuprinsese Europa, în care se distingea o dorință profundă de reînnoire spirituală, dar și un scepticism salutar în privința normelor juridice. Împotriva abstracțiunii contractului social se apelează la o nouă organizare a statului, cu rădăcini în supunerea față de poruncile impuse de către voința biologică a poporului. Pătruns în totalitate de aceste influențe, Cioran "cade" în hitlerism – el însuși va folosi, în acele timpuri, metafora căderii.

Modul în care Germania ajunge la înregimentarea și la fanatizarea tineretului îi întărește convingerile: "când văd, pe străzile Berlinului, marșurile tineretului hitlerist, îmbrăcat în uniforme, ținând strâns în mână baioneta și drapelul, alături o alură solemnă și agresivă, ca și cum războiul ar izbucni mâine, când văd acești tineri încorporați și integrați într-un partid politic încă de la vârsta de cinci ani – nu pot să nu-mi înăbuș un sentiment de revoltă și de dezgust gândindu-mă la prăpastia care separă tineretul german de cel român, abandonat dezordinilor sterile".⁴⁵ Cu toate acestea, Cioran nu înțelege să înzestrez regimul hitlerist cu toate virtuțile. În deplină cunoștință de cauză, el invită la promovarea idealului unei națiuni soldățești, fondată pe supunere și disciplină: "Oricât de deplasată și de particularistă ar fi ideologia național-socialistă, continuă el, faptul că în noua Germanie tineretul este atât de strălucit organizat (...) și că, prin ea, o întreagă

generație este salvată de la disperare, iată ceea ce mă face să trec peste atâtea incoerențe teoretice". Cioran insistă asupra acestor conuri de umbră, ca și cum ar vrea să ne convingă că nu era deloc prizonierul vreunui entuziasm care să-i fi amorțit facultățile critice: el recunoaște că, în multe privințe, nazismul constituie "un atentat împotriva culturii", însă doar pentru a-și menține ideea că "formidabila organizare a tineretului poate scuza un oarecare vid".⁴⁶ Nu mai vrem texte, scria Spengler în *Prussianism și socialism*. Cioran îl continuă pe aceleași tonuri marțiale: "în definitiv, puțin contează doctrina".⁴⁶

Lichidarea democrației și instaurarea unui regim totalitar: aceasta este soluția pe care Cioran, întărit de experiența sa germană, o preconizează încă de la reîntoarcerea sa în România. Timpul formulărilor intermediare, autoritare mai ales, este realmante depășit: (...) "a dori să permanentizezi forma noastră actuală de viață – în care nu trăim, ci vegetăm – ar însemna să smulgi poporului nostru dreptul la misiunea sa istorică".⁴⁷ Pentru a aduce un remediu acestei delăsări balcanice, este necesară "simplificarea complexității aparatului politic și distrugerea tuturor elementelor care împiedică România să devină o țară puternică".⁴⁸

În mod curios, întrebările pe care Cioran și le va pune în privința lui Joseph de Maistre, le-am putea adresa și lui: "Exprima el profunzimea gândirii sale, sau pur și simplu ceda în fața unei dispoziții pasagere? Unde se termină teoreticianul și unde începe partizanul? Era el oare un cinic, un entuziast sau nimic altceva decât un estet rătăcit?"⁴⁹ Există cu siguranță în pledoaria pro-hitleristă a lui Cioran un gust pentru scandal, o tonalitate pe care am lăsa-o mai bine în seama unei practici sistematice a excesului și a provocării ridicată la rang de stil. Rămâne faptul că, în corespondența sa de la acea dată, Cioran nu mai păstra nimic dintr-un moderat. El însuși va atrage atenția, într-un text ulterior, asupra rupturii de registru care separă discursul publicistic de cel epistolar, primul fiind întotdeauna mult mai fărâmițat decât al doilea. "Gânditorul, pregătit să umple o pagină, fără destinatar, se crede, se simte arbitru lumii. Scrie el scrisori? Dimpotrivă, el își exprimă proiectele, slăbiciunile, rătăcirile, atenuază excentricitățile cărților sale și-și îmblimzește excesele".⁵⁰ Când le scria prietenilor, în anii '30, Cioran confirma cu exactitate, fără lirism însă, ce expun aceste articole: "Există, aici, lucruri care îmi plac", îi transmite el lui Comanescu în scrisoarea deja citată. "Mă simt foarte bine la Berlin și sînt chiar en-

tuziat de ordinea politică care domnește aici"⁵¹, îi mărturisește el lui Mircea Eliade, în noiembrie 1933. Lui Arșavir Aterian îi confirmă, indirect, în ianuarie 1936, atât realitatea optimismului său, colectivizat al anilor precedenți, cât și ipoteza legăturii cu România: "Naționalismul și militarismul meu decurgeau din dorința de a face ceva din această țară, demnă de milă – România – pe care nu voiam și nu vreau încă s-o condamn".⁵²

Pe de altă parte, optimismul naționalist al lui Cioran a fost condiționat și de pesimismul său cultural: în sentimentul de a trăi sfârșitul unei lumi ieșită din cartezianism, fascismul cioranian își găsește, fără îndoială, o altă principală sursă.

Barbaria contra decadenței

"Toți sîntem convinși, scrie Cioran în 1931, de eșecul culturii moderne, individualiste și raționaliste."⁵³ Certitudinea de a trăi agonia valorilor constituie intuiția cardinală a mișcării generaționiste românești, după modelul curentelor ca *Esprit* sau *Ordre nouveau*, în Franța. În ceea ce-l privește pe Mircea Eliade, aplecându-se retrospectiv asupra climatului crepuscular al epocii, acesta își amintește că mitul progresului infinit și credința în rolul decisiv al științei "s-au spart în bucăți pe front".⁵⁴

Ca și mulți alții, Cioran se situează, începînd cu textele din 1932 – anterioare, prin urmare, angajamentului său politic –, în perspectiva unei crize globale, care afectă în mod esențial – prin urmare, nu accidental –, ansamblul domeniilor existenței umane. El insistă aici asupra intrării în convergență a mizeriei materiale (criza economică) cu o imensă mizerie spirituală. Tocmai această întâlnire a determinat, din punctul său de vedere, specificitatea epocii și a conferit prăbușirii sale un "caracter catastrofic fără egal în istorie".⁵⁵ Decadența, menționează el în primăvara lui 1933, se face resimțită pe toate planurile, social, moral, estetic, religios, peste tot "instituții goale, moravuri perimate, gusturi fade, credințe răsuflăte".⁵⁶ Desul de logic, singura misiune care mai putea încă, în ochii lui, să dea un sens generației sale va fi aceea a "activării unui proces de disoluție de acum înainte fatal".⁵⁷ La o criză fatală, o soluție fatală. Adăugarea faimosului cuvînt de ordine a lui Emmanuel Mounier, în favoarea unei revoluții care să treacă peste orice și care să fie spirituală în fond, nu ar fi suficientă. Cioran optează pentru "o barbarie" mult mai definitivă, "susceptibilă de a înlocui toată această mizerie printr-o explozie de forță și de energie".⁵⁸

NOTE:

22. *Ibid.*, p. 28.
23. Cioran, "Conștiința politică a tineretului studentesc", *Vremea*, 15 nov. 1936.
24. "Lichidarea democrației", *Acta*, 14 nov. 1935.
25. "Entretien avec Lea Vergine", *Entretiens*, Paris, Gallimard, 1995, p. 132.
26. *Schimbarea la față*, op. cit., p. 47.
27. *Ibid.*, p. 50.
28. *Ibid.*, p. 43.
29. *Ibid.*, p. 102.
30. C. Noica, "Ce este etern și ce este istoric în cultura română" (1943), în *Pagini despre sufletul românesc*, București, Humanitas, 1991, pp. 7-8.
31. "Spre o altă Românie", art. cit.
32. *Schimbarea la față*, op. cit., p. 51.
33. Cioran, "Intellectualul român", *Miscarea*, fev.-mar. 1931.
34. Cioran, "Problema etică în Germania", *Vremea*, 7 fev. 1934 (din Berlin).
35. *Schimbarea la față*, op. cit., pp. 115-116 și p. 121.
36. *Ibid.*, pp. 146, 173.
37. "Spre o altă Românie", art. cit.
38. "Vidul nostru colectiv", art. cit.
39. Scrisoare din 27 decembrie 1933, citată de Zigu Ornea în *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1995, p. 190.
40. Cioran, "Scrisoare din Germania", *Calendarul*, 14 nov. 1933 (din Berlin).
41. "Aspecte berlineze", art. cit.
42. "Spre o altă Românie", art. cit.
43. Cioran, "Impresii din München. Hitler în conștiința germană", *Vremea*, 15 iulie 1934.
44. "Spre o altă Românie", art. cit.
45. *Ibid.*
46. *Ibid.*
47. "Lichidarea democrației", art. cit.
48. "Vidul nostru colectiv", art. cit.
49. Cioran, *Essai sur la pensée réactionnaire. À propos de Joseph de Maistre*, Paris, Fata Morgana, 1977, p. 10.
50. *Ibid.*, p. 14.
51. Scrisoare către Mircea Eliade, din 15 nov. 1933 (data poștei), în *Lettres*, op. cit., p. 169.
52. *Ibidem.*
53. Scrisoare către Arșavir Aterian, 9 ian. 1936.
54. M. Eliade, "Itinerariu spiritual: Tînăra Generație", *Cuvîntul în exil*, n. 40-41, sep.-oct. 1965, pp. 1-4.
55. Cioran, "Reflecții asupra sărăciei", în *Izolare și destin*, București, Humanitas, 1991, p. 53.
56. "Apologia barbariei", *Vremea*, 21 mai 1993.
57. *Ibid.*
58. *Ibid.*

(continuare în numărul viitor)

Mircea Eliade și Legiunea

— mit și realitate —

RADU IOANID

Pentru multă vreme a existat în jurul trecutului politic al lui Mircea Eliade o reală conspirație a tăcerii, rar tulburată de câteva voci izolate. Reperle biografice privind faimosul istoric al religiilor publicate în România sau în Vest omiteau cel mai adesea poziția sa politică între cele două războaie mondiale. În România, în perioada stalinismului "clasic", numele lui Eliade a fost ignorat. Apoi, în perioada național-stalinistă a lui Ceaușescu, oficialitățile care răspundeau de cultură și propagandă au sperat să-l "recupereze", să îmbunătățească relațiile dintre intelectualul exilat și regimul comunist. Cărțile lui Eliade au început a fi republicate în România, dar nu s-a scris nici un cuvânt despre trecutul lui politic. Planul esuat era de a-l acoperi pe cu onoruri și de a obține în schimb laudele sale pentru regimul național-socialist al lui Ceaușescu. În timpul acestei tentative de recuperare, Eliade a devenit pentru apologeții lui Ceaușescu din România un simbol al legitimității ultranaționaliste.¹ În Vest, informații vagi sau ceea ce Eliade numea "bîrfe" despre relația sa apropiată cu Garda de Fier erau strivite de greutatea palmaresului său academic datorat unei opere bogate. Treptat, în timpul anilor '80, începe să apară o imagine a lui Eliade ignorând sau ascunzînd ceva în mod voit. În special volumul doi din autobiografia sa a generat recenzii și comentarii în *New York Times*, *Los Angeles Times*, *Le Monde*, în care simpatia lui Eliade pentru Garda de Fier, falsificarea trecutului său, lipsa sa de remușcări și existența unor întrebări fără răspuns tinînd de trecutul său politic apar cu pregnanță.² Într-un studiu de două volume, publicat în 1988, Mac Linscott Ricketts, care are o superficială cunoaștere a istoriei și ideologiei fascismului românesc, descrie un Eliade apolitic sedus numai de unele aspecte ale ideologiei fondatorului Legiunii, Corneliu Zelea Codreanu.³ Într-un interviu transmis de secția română a Vocii Americii, la 15 septembrie 1988, Ricketts menționa existența a 9-10 articole de ziar scrise de Eliade, în care acesta exprima o puternică simpatie pentru Garda de Fier. Ricketts nega în același timp că Eliade ar fi fost antisemit, declarînd că el ar fi fost

numai îngrijorat de "primejdia generată de faptul că în anumite zone din România în care minoritățile – nu contează care – ar fi putut deveni dominante din punct de vedere demografic".⁴ De fapt, există cel puțin 30 de articole în care Eliade a exprimat naționalismul său extremist, totalitarismul său profascist sau opinii xenofobe. O părere similară cu aceea a lui Ricketts a exprimat Seymour Cain în *Midstream*, menținînd o imagine ambiguă a relației dintre Eliade, Garda de Fier și antisemitismul românesc. Cain este critic față de Eliade, arătînd că din volumul doi al autobiografiei acestuia legionarii "apar nu atît ca propagatori ai violenței, ci ca victime ale acesteia"⁵, dar el este de acord cu Ricketts apărîndu-l pe Eliade de acuzația de antisemitism.

A fost Mircea Eliade numai un tovarăș de drum al Gărzii de Fier? O trecere în revistă a articolelor sale prolegionare și scrierilor sale de mai tîrziu ar trebui să dea un răspuns la această întrebare. A fost el un membru al Gărzii de Fier? Mai devreme sau mai tîrziu, arhivele românești se vor deschide și vom avea, probabil, un răspuns definitiv la această întrebare.

Afilieră politică a lui Mircea Eliade la Garda de Fier nu a fost un fenomen singular. Acest atașament care a caracterizat o parte semnificativă a intelectualității române poate fi explicată *grosso modo* prin două fenomene. În primul rînd, cultura română a fost dominată de scrierile unor autori ca Eminescu, Goga, Iorga, Pîrvan, care militau pentru un regim politic românesc autoritar sau totalitar, cel mai adesea inspirat din Evul Mediu românesc. În al doilea rînd, fragilitatea unui sistem politic românesc recent, bazat pe o constituție democratică formală și pe instituții politice nu mai puțin formale au generat puternice frustrări în rîndul intelectualității române. O fracțiune a acestei intelectualități, adesea prost plătită și depinzînd economic de autoritățile statale, a fost sedusă de retorica extremei drepte.

Atitudinea lui Mircea Eliade față de fascismul românesc a fost una de implicare puternică. Scrierile sale din 1937 și din 1938 conțin toate elementele de

bază ale ideologiei legionare: cultul terorii și al morții, cultul șefului suprem, misticismul gardist tipic, tema omului nou legionar, elitismul legionar, apologia corporatismului și a regimurilor fasciste de la Roma și Berlin, antisemitism și xenofobie, respingerea liberalismului și a democrației. Eliade s-a apropiat de Garda de Fier sub influența profesorului său Nae Ionescu, eminența cenușie și unul dintre principalii ideologi ai Legiunii, care a predat filosofia la Universitatea din București și care mai tîrziu a fost subvenționat pentru activitățile sale pronaziste de compania I.G. Farben.⁶ "L-am considerat (pe Nae Ionescu) ca pe maestrul meu, ca pe mentorul care mi-a fost hărăzit pentru a-mi desăvîrși destinul...", scria Eliade.⁷

Lucrețiu Pătrășcanu, unul dintre adversarii politici ai lui Nae Ionescu, scria: "Între Nae Ionescu și unii din învățăceii lui există o mare asemănare de structură sufletească... Lipsa lui de consecvență, lipsa lui de scrupule în domeniul moral și intelectual, oportunismul său politic, lăria de a îmbrăși atitudini și opinii divergente în curs de câțiva ani, cinismul afișat față de orice credință și ideal social și politic, setea lui de bunăstare și exhibiționismul practicat, toate acestea caracterizează, din nenorocire, atitudinea unei părți din intelectualitatea românească căreia Nae Ionescu i-a slujit drept model".⁸ Această caracterizare este validă pentru Mircea Eliade care, după ce a făcut o profesie de credință legionară, a servit ca diplomat dictatura regală a lui Carol al II-lea (care l-a executat pe Codreanu și pe alți lideri legionari și l-a internat pe Eliade în lagăr), și din nou ca diplomat regimurile Antonescu-Sina, și regimul Antonescu (care a reprimat violent Legiunea).

Încă din 1935, Eliade întreținea cultul lui Corneliu Zelea Codreanu, elogiîndu-l pe liderul Legiunii, care dorea să "împace România cu Dumnezeu".⁹ Pe 24 ianuarie 1937, un articol intitulat "Ion Moța și Vasile Marin" a fost pentru Mircea Eliade ocazia de a face cultul liderului Gărzii de Fier și de a exalta moartea legionară. "Moartea voluntară a lui Ion Moța și Vasile Marin are un sens mistic: jertfa pentru creștinism. O jertfă menită să fructifice: să întărească creștinismul, să dinamizeze un tineret... La fel ca și șeful și prietenul său Corneliu Codreanu. Ion Moța credea că misiunea generației tinere este să împace România cu Dumnezeu".¹⁰ O lună mai tîrziu, Eliade își reafirma fidelitatea față de principala mișcare fascistă românească, elogiînd din nou moartea "martirilor" legionari, făcînd apologia tineretului fascist și a cultului

legionar al "omului nou". "Dela frontieră și pînă la mausoleul din Bucureștii Noi, multe zeci de mii de oameni, întîmpinînd sicriile lui Ion Moța și Vasile Marin au ascultat și s-au legat prin acest jurămînt: Moța și Marin, jur în fața lui Dumnezeu, în fața jertfei voastre sfînte pentru Hristos și Legiune, să rup din mine bucuriile pămîntești, să mă smulg din dragostea omenească și pentru învierea Neamului meu, în orice clipă să stau gata de moarte!... Jurămîntul acesta care exprimă atît de limpede gîndul d-lui Codreanu, dovedește cît de departe este mișcarea Legiunii de o «revoluție naționalistă» oarecare. Nu e vorba de cucerirea puterii cu orice preț – ci înainte de toate de un om nou, un om pentru care viața spirituală să existe, iar creștinismul să fie trăit responsabil, adică tragic, ascetic. Mîntuirea Neamului nu e posibilă fără jertfă... Dacă după cum se spune nazismul se fundează pe neam și fascismul pe Stat – atunci mișcarea Legiunii are dreptul să se revendice ca singura mistică creștină în stare să conducă așezări omenești. O mișcare la baza căreia stă un asemenea jurămînt este înainte de toate o revoluție creștină; o revoluție ascetică, bărbătească așa cum nu a cunoscut încă istoria Europei."¹¹ La 2 martie 1937, Eliade îi declara lui Mihail Sebastian, scriitor evreu și prieten al său, că "iubește Garda, speră în ea și așteaptă victoria ei. Ioan Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Bălcescu, Eminescu, Hasdeu, – cu toții au fost la timpul lor gardiști". Șocat de afirmațiile lui Eliade, Sebastian explică poziția acestuia scriînd: "Nu e nici farsor, nici dement. Este numai naiv. Dar există naivități așa de catastrofale".¹²

La 17 decembrie 1937, Mircea Eliade a acordat publicației legionare *Buna Vestire* un interviu intitulat "De ce cred în biruința mișcării legionare". În acest interviu, Eliade identifică destinul poporului român cu destinul Gărzii de Fier, considerînd că "cine nu se îndoiește de destinul neamului nostru nu se poate îndoii de biruința mișcării legionare". Eliade asigură cititorii *Bunei Vestiri* de victoria Legiunii: "biruința legionară va aduce după sine nu numai restaurarea virtuților neamului nostru, o Românie vrednică, demnă și puternică, ci va crea un om nou, corespunzător unui nou tip de viață europeană... Cred în această biruință pentru că înainte de toate cred în biruința duhului creștin".¹³ Această lungă profesie de credință a fost remarcată de conducerea legionară. În timpul procesului său din 1938, Codreanu avea să utilizeze declarația lui Eliade considerînd-o ca fiind definitivă pentru spiritul și specificitatea mișcării sale, reproducînd-o cuvînt cu cu-

vint.¹⁴ Eliade a însoțit în interviul său din *Buna Vestire* identificarea naționalismului cu credința în rolul istoric al Gărzii de Fier cu un violent atac xenofob și antisemit: "Poate neamul românesc să-și sfârșească viața în cea mai tristă descompunere pe care ar cunoaște-o istoria, suptat de mizerie și sifilis, cotropit de evrei și sfârtecat de străini, demoralizat, trădat, vândut pe câteva sute de milioane de lei?".¹⁵ Această ieșire șovină a lui Eliade nu a fost singulară. La 19 septembrie 1937, el se lansa într-o lungă diatribă xenofobă reproșând autorităților toleranța față de minorități: "Am stat cu mâinile în sân și am privit cum se întărește elementul evreiesc în orașele din Transilvania, cum Deva s-a maghiarizat complet, cum Țara Oașului s-a păcănit, cum s-au făcut colonizări de plugari evrei în Maramureș, cum au trecut pădurile din Maramureș și Bucovina în mâna evreilor și maghiarilor... În loc să stăpânesc cu cruzime elementul bulgăresc din întreaga Dobrogea – noi am colonizat pur și simplu gurile Dunării cu grădinari Bulgari... De la război încoace evreii au cotropit satele Maramureșului și Bucovinei și au obținut majoritate absolută în orașele Basarabiei... Știu foarte bine că evreii vor țipa că sînt antisemit, iar democrații că sînt huligan sau fascist... Pe mine nu mă supără cînd aud evrei țipînd: «antisemitism», «fascism», «hitlerism»...".¹⁶ Pe aceeași linie, Eliade scria, doi ani mai târziu, că evreii "se pot considera persecutați pentru că asta îi ajută să supraviețuiască".¹⁷

La începutul războiului, Eliade a devenit și mai antisemit și mai filogerman, declarînd: "decît o Românie încă o dată invadată de jidani, mai bine un protectorat german"; tot în aceeași perioadă, Eliade declara lui Comarnescu că "rezistența poloneză la Varșovia este o rezistență iudaică".¹⁸ Conform jurnalului lui Sebastian, în 1937 Eliade făcea propagandă electorală pentru Garda de Fier împreună cu Haic Actarian, mai târziu, sub regimul legionar, director al Teatrului Național, cu actrița Marietta Sadova și cu publicistul legionar Mihail Polihroniade.¹⁹ Eliade s-a opus puternic în scrierile sale ideii de democrație. "Nu poți vorbi de drepturile individului, de drepturile minorităților, de libertatea conștiinței politice, de libertatea minorităților – vorbind în același timp de destinul neamului românesc, de mitul unei Românie puternice și orgolioase, căreia puțin îi pasă de minoritari, de vecini, de protectori și de contracte sociale... evoluția larvară și uniltoare – este idealul democrației românești... Revoluția, șovinismul, credința neistovită în destinul României – este idealul restului țării românești... Îmi

este așa dar complet indiferent ce se va întîmpla în România după lichidarea democrației."²⁰

Eliade a criticat violent elitele politice românești pentru a se fi lăsat, chipurile, "umiliți dearîndul de Unguri, neamul cel mai imbecil care există în istorie, după Bulgari"; Eliade voia ca aceste elite politice să creeze o "Românie delirantă și șovinistă, înarmată și viguroasă, necruțătoare și răzbunătoare".²¹

Scriind despre revoluția legionară, Eliade afirma că ea trebuie să se realizeze printr-o aristocrație a spiritului necesarmente legionară. Pentru Eliade, elitele românești trebuiau să aparțină exclusiv unei "noi aristocrații legionare" menită "să reînvie Evul Mediu românesc".²²

La 14 iulie 1938, Eliade a fost arestat de Siguranță. După șase săptămîni de interogatorii, a fost transferat în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde a fost deținut pînă la sfîrșitul lui octombrie al aceluiași an. Avînd o boală de plămîni, a fost transferat la sanatoriul de la Moreni, unde a stat aproximativ o lună. La 20 noiembrie 1938, Eliade era din nou un om liber.²³ Care au fost cauzele arestării sale? Armand Călinescu, ministru de interne, viitor prim-ministru și viitoare victimă a Gărzii de Fier, îi spunea protectorului lui Eliade, generalul Condeescu, la cîteva zile după arestarea scriitorului: (Eliade) "are încrederea puternică a lui Nae Ionescu... este un simbol... simbolizează toate lucrurile care mă pot opri în lupta mea pentru salvarea monarhiei și democrației în România... Dacă semnează o declarație prin care recunoaște că rupe legăturile cu mișcarea legionară îl voi pune în libertate".²⁴ Dar Eliade a refuzat să semneze declarația: "în timpul verii anului 1938 a fi membru a Gărzii de Fier sau simpatizant implica riscul de a pierde tot: slujbă, libertate și poate în cele din urmă viața. Este ușor de înțeles de ce pentru mine care nu am crezut în destinul generației mele (și nici în steaua lui Codreanu) – sic! – o declarație prin care ași fi rupt legăturile cu Mișcarea ar fi apărut nu numai inacceptabilă dar pur și simplu absurdă. Am considerat de neconceput să rup legăturile cu generația mea într-un moment de puternică teroare".²⁵ După această afirmație, care contrazice credința sa (afirmată în scris) în Codreanu și mișcarea sa, Eliade amintește cititorilor, într-o notă de subsol, că "în timpul celor trei luni de coaliție a Generalului Antonescu și a lui Horia Sima, teroriștii Gărzii de Fier au înfăptuit nenumărate și odioase crime".²⁶ Eliade scrie despre asasinarea lui Nicolae Iorga și a altor foști demnitari că le regretă. Dar nu exprimă aceleași regrete în

privința "exceselor și crimelor legionare"²⁷ cu conștient antisemit, care sînt înregistrate cu răceala cronicarului. În ciuda faptului că Zelea Codreanu era un asasin, în ciuda faptului că Eliade însuși scrisese în memoriile sale că "moartea era exaltată în România ca sacrificiu suprem de Garda de Fier și că asasinatul – individual sau de masă – era practicat curent"²⁸, Eliade scrie în același volum al memoriilor sale că liderul Gărzii de Fier a ales în 1937 "calca non-violenței"²⁹ și că el nu era interesat de puterea politică, ci de crearea unui "om nou".³⁰ Arestarea lui Codreanu și a partizanilor săi a fost văzută de Eliade ca începutul totalitarismului românesc: "în 1938 eram predecesorii unei situații care se va agrava și generaliza în România și în alte țări... Am fost urmărit și arestat pentru că eram prieten cu Nae Ionescu și pentru că scriam într-un ziar care a apărut cu autorizația guvernului. Mii și mii de oameni au fost arestați pentru că au aderat la un partid politic legal...".³¹ Ceea ce Eliade omitea să scrie era că acest partid politic legal a încercat din răsuputeri, prin metode extralegale, să răstoarne sistemul parlamentar românesc. Eliade a evitat să recunoască apartenența sa la Garda de Fier, pîrînd să sugereze că el a fost numai un tovarăș de drum a ceea ce considera a fi "o sectă politică și nu o mișcare politică".³² Dar Eliade nu a fost arestat de un politician atît de versat ca Armand Călinescu pentru un simplu delict de opinie "mistic", ci pentru că era considerat drept unul dintre ideologii de frunte ai Gărzii de Fier, unul dintre intelectualii al căror renume se răsfrîngea asupra mișcării legionare.

Cînd relațiile dintre dictatura lui Carol al II-lea și legionari s-au ameliorat, în timpul primăverii anului 1940, Eliade a fost numit (de un regim politic pe care îl disprețuia), cu ajutorul lui C.C. Giurescu, atașat cultural la Londra. Eliade a continuat să fie în acest post și după luarea puterii de către legionari, la 6 septembrie 1940. Eliade a fost descris de *Foreign Office* ca "unul din cei șase Români care se află pe «Black List», pe care am fost nevoiți să o întocmim de cînd a început criza românească. El este un gardist și în mai multe ocazii ni s-a raportat că a amenințat pe colegii săi care sau oscilează sau se declară împotriva noului regim (legionar)... Ca o măsură de urgență, a pus aceste șase nume pe un "stop list" în așa fel încît cei care vor să obțină autorizații de ieșire (*exit permits*) să nu fie de fapt în stare să părăsească țara... cel mai nazist membru al legației, domnul Eliade, care este un supporter al Gărzii de Fier, s-a aflat ca atare și a trimis o telegramă la București cerînd să fie pus (în fruntea) sec-

ției de presă și propagandă (a legației române) în locul domnului Dimanchescu, pe care l-a denunțat în telegramă ca anglofil și opus Gărzii de Fier. Eliade a adăugat mesajului său echivalentul românesc al lui «Heil Hitler»".³³ La sfîrșitul toamnei anului 1940, regimul legionar îl numește pe Eliade atașat de presă și propagandă legionar la Lisabona. El a continuat să reprezinte în Portugalia regimul generalului Antonescu după ce acesta, în ianuarie 1941, a pus capăt alianței sale cu Garda de Fier și a reprimat-o violent. La Lisabona, Eliade a clogiat într-o broșură regimul corporatist al lui Salazar.

Eliade a arătat o completă lipsă de sensibilitate față de tragedia Holocaustului. La 9 octombrie 1945 "am înfîlțit la Cioran un tînăr francez care a scăpat din lagărul de la Buchenwald. Din numeroasele detalii pe care le-am aflat de la el am reținut numai două: o persoană care avea purici era trimisă la incubator și era scutită de lucru pentru restul zilei. Fiecare era tentat de o zi de odihnă. Și așa a apărut bursa neagră de purici. Un purice se vindea pentru o marcă... Și cumpărătorul avea grijă să țină puricele la vedere ca să fie trimis la incubator. Într-un lagăr de femei, nu mai țin minte care, au creat un bordel. Au ales șase francezi. Maximum de femei la care unul avea acces era de patru pe zi. După o lună s-au întors complet epuizați și au murit scurt timp după aceea... Va fi vreodată posibil să se facă literatură cu aceste fapte în care demența și bestialitatea sînt depășite numai de grotesc și de absurd?"³⁴

Ca și Darquier de Pellapoux, Eliade reține din realitatea concentraționară bursa neagră cu insecte, prostituția și, atunci cînd menționează "demența", "bestialitatea", "grotescul" și "absurdul", se referă numai la victime. Rememorarea activității politice a lui Eliade este importantă pentru că, la fel ca în cazul altor intelectuali din generația sa, care au luptat cu zel contra democrației, aderența la fascism a fost o simplă aventură de tinerețe, o rătăcire fără rădăcini și consecințe. Ca și în alte cazuri, zone obscure ale istoriei își datorează existența unei lipse temporare de informații sau ignoranței. Dincolo de aceste cauze, trebuie să notăm existența și a unei deliberate "amnezii" generate de meschine interese pseudo-culturale și politice. În acest caz, problema complicității morale este acut prezentă.

NOTE

* Articol publicat în *Critica Sociologică*, 84, Roma, Ianuarie-Martie 1988, pp. 16-29.

1. Ioan Alexandru, "Un Român", *Luceafărul*, 15 aprilie 1978.
2. Robert Irwin, "Sympathy for the Archangel", *New York Times Book Review*, 15 martie 1989; Noel Malcolm, "Whitewash and Special Pleading", *TLS*, 10-16 februarie 1989; Ivan Stranski, "The Sorrows and Secrets of Mircea Eliade", *Los Angeles Times*, January 22, 1989; Edgar Reichman, "Temoins et acteurs d'une époque macabre", *Le Monde*, 15 iulie 1988.
3. Mac Linscott Ricketts, "Mircea Eliade - The Romanian Roots, 1907-1945", *East European Monographs*, Boulder, 1988, p. 1453.
4. VOA, Secția Română, Interviu cu prof. Mac Linscott Ricketts, 15 septembrie 1988.
5. Seymour Cain, "Mircea Eliade, the Iron Guard and Romania Anti-Semitism", *Midstream*, noiembrie 1989.
6. Memoriile lui C.C. Giurescu, citate cu permisiunea lui Dinu Giurescu în Cristian Popișteanu, *Istoria Clipei, Albatros*, București, 1971, p. 118.
7. Mircea Eliade, "Les Moissons du solstice", *Memoire*, II, Gallimard, 1988.
8. Lucrețiu Pătrășcanu, *Currente și tendințe în filosofia românească*, Editura Politică, București, 1971, p. 118.
9. Mircea Eliade, "Un popor fără misiune?...". *Vremea*, VII, 1 decembrie 1935.
10. Mircea Eliade, "Ion Moța și Vasile Marin", *Vremea*, 24 ianuarie 1937.
11. Mircea Eliade, "Comentariu la un jurământ", *Vremea*, 21 februarie 1937.
12. Mihail Sebastian, *Jurnal*, Toladot, Ierusalim, no. 1, 1972, pp. 23-24; *Manuscriptum*, București, no. 2, 1976, pp. 109-121.
13. Mircea Eliade, "De ce cred în biruința mișcării legionare", *Buna Vestire*, 17 decembrie 1937.
14. Adevărul în procesul C.Z. Codreanu, Serviciul propagandei legionare, 1938.
15. Mircea Eliade, "De ce cred în biruința mișcării legionare", *op. cit.*
16. Mircea Eliade, "Piloții Orbi", *Vremea*, 19 septembrie 1937.
17. Mircea Eliade, "Românismul și complexe de inferioritate", *Vremea*, VII, 386, 5 mai 1939.
18. Mihail Sebastian, *Jurnal*, Toladot, pp. 24-25.
19. *Idem*, p. 24.
20. Mircea Eliade, "Democrația și problema Românicii", *Vremea*, IX, mai 1937.
21. Mircea Eliade, "Elogiu Transilvaniei", *Vremea*, 465, 29 noiembrie 1936.

22. Mircea Eliade, "Nouă aristocrație legionară", *Vremea*, 23 ianuarie 1938.
23. Mircea Eliade, *Les Moissons du Solstice*, Gallimard, Paris, 1988, pp. 23-31, 47-49.
24. *Idem*, p. 32.
25. *Idem*, pp. 36-37.
26. *Idem*, p. 37.
27. *Idem*, p. 62.
28. *Idem*, p. 17.
29. *Idem*, pp. 23, 36.
30. *Idem*, p. 35.
31. *Idem*, pp. 33, 38.
32. *Idem*, p. 40.
33. Adriana Berger, *Annals of Scholarship*, New York, vol. 6, number 4, p. 459 (*Foreign Office*, 37124996-1940), files 5832-9110, p. 145, 127, 122.
34. Mircea Eliade, *Fragments d'un Journal*, Gallimard, Paris, 1973, p. 41.

RADU IOANID - studied history of the Universities of Bucharest and Cluj. He took his Ph.D. at Haute Ecole en Science Sociales, Paris. Associate Director at the Division of International Programmes, U.S. Holocaust Memorial Museum, Washington, D.C. He published a book on the Legionary Movement in Romania, *The Sward of the Archangel*, at East European Monographs, Boulder, 1992.

"Viața pe Pământ e un proiect comun"

STELIAN TĂNASE în dialog cu JAN GROSS

JAN GROSS este profesor de științe politice la Universitatea din New York și editor al publicației trimestriale *East European Politics and Society*, din Statele Unite. Polonez, a publicat studii și cărți despre problemele regimurilor nondemocratice și despre al doilea război mondial.

Stelian Tănase: *La sfârșitul anilor '80, ca și la mijlocul anilor '40, Europa a trăit sub impactul catastrofei. Nu vreau să spun că, în sine, căderea regimului comunist sau fascist au fost catastrofe, vreau să spun că au avut loc schimbări radicale în viața oamenilor. Aș dori să vă întreb dacă e posibil să facem acest gen de analogie istorică. E posibil să discutăm despre asemănări și deosebiri între fenomene distincte, care au avut loc la mare distanță în timp, mai exact de 50 de ani?*

Jan Gross: Aș spune că există anumite asemănări: ceea ce se petrece înaintea perioadei de criză, felul cum trăiește populația, care este experiența acesteia înainte de producerea crizei... În Europa anilor '40, firește, experiența războiului a fost universal traumatică, fără echivoc, indiferent că au existat și evenimente specifice, diferite de la o țară la alta, unele țări au fost mai implicate în război, altele au fost de partea Axei. Pretutindeni aceasta a fost o calamitate pentru o mare parte din populație. Deci, în acest sens, ce s-a întâmplat după aceea a fost ca o mare oportunitate, aducătoare de speranță, dar în același timp și cu valoarea unei provocări: lumea se distanța de ceva ce fusese oribil... În Europa de Est, situația era ceva mai ambiguă, deoarece a devenit evident că viitorul oamenilor nu avea să fie lăsat la mîinile lor. Oamenii nu erau arhitecții și stăpînii propriului viitor, ci se vedeau nevoiți să acționeze între anumite limite, cărora să li se supună. Oricum, trebuie spus că existau aici energii uriașe, și asta nu numai aici, în regimurile comuniste, de stînga. Ideea era că, războiul odată terminat, oamenii puteau să-și reia viața normală, puteau

începe să reconstruiască totul și asta, fără doar și poate, era o latură extrem de pozitivă.

În anii '80, povestea a fost puțin mai complicată. În primul rînd, nu toată Europa e inclusă în acest fenomen, așa cum fusese în anii '40. De asemenea, deși nu există nici o amenințare, iar oamenii sînt stăpîni pe propriul lor viitor, avem de-a face cu un mediu foarte aparte: modelul unei societăți bune există deja, mai exact a fost implementat și poate fi lesne vizitat, în Occident, există economie de piață și democrație parlamentară. Faptul este fantastic și facilitează, într-un anumit sens, revoluția. Aceasta devine mai ușor de făcut, din punct de vedere psihologic, și chiar din punct de vedere practic. În fond, acum se știe care este ținta, nu mai trebuie "sondate" noi teritorii etc. Dar, din punct de vedere psihologic, e mai dificil deoarece ești într-un punct în care suferi, deci ai dreptul la o recompensă, o compensație pentru asta, ceva prin care să-ți iei revanșa. Ai un anumit proiect și știi că mase de oameni se bucură deja de beneficiile lui, sau cel puțin așa se vede de la distanță, iar tu trebuie să te zbați ca să ajungi acolo. Mie mi se pare că e ceva descurajant, cel puțin în momentul inițial. Știm că drumul ne este deschis spre succes, totuși durează destul de mult pînă cînd reușim să culegem efectiv roadele, pentru că multe lucruri trebuie clarificate, există multe resentimente... Oricum, cred că situația e destul de amestecată, și, într-un fel, Europa a fost mult mai optimistă imediat după război din punct de vedere psihologic. Situația nu trebuie generalizată, pentru că mulți oameni din Occident se teneau de venirea rușilor, dar, pe de altă parte, acum nu există constrîngerii exterioare, mai puțin cele de ordin psihologic: est-europenii au întotdeauna senzația că ei încă nu au ajuns în locuri prin care alții au trecut de mult și asta produce un sentiment de relativă deprimare.

- Una dintre problemele de după căderea comunismului, ca și din perioada anilor '40, a fost colaboraționismul. Populația a încercat să găsească "țapi ispășitori", dar aceasta este, totuși, o problemă reală. Colaboraționistii au avut numeroase

beneficii. Pe de altă parte, se pune și problema "eroilor", a oamenilor buni din istoria noastră recentă. Mă refer la Rezistență. Există multe mituri despre eroi, dar și despre "japri ispășitori", atât în anii '40, cât și în anii '90. Pe această temă se poartă o amplă dezbatere, inclusiv în România, la ora actuală. Ce părere aveți despre această traumă istorică?

— Este o problemă foarte complicată. Opinia mea personală este că lumea trebuie să se distanțeze cât mai rapid de această problemă: reglarea conturilor. Acest lucru împiedică reconstruirea unei vieți normale și nu se reduce decât la perpetuarea unor cicatrice care deja există. Alesea oamenilor zice că, dacă nu se face asta, nu vom renunța să ne rupem de trecut. Dar eu mă tem că aceste conturi se pot regla numai folosind materiale, informații care au aparținut fostelor regimuri, atitudinea tip Mazowiecki; minciunile acumulate ne despart de ele. Fundamental, cred că asta ar trebui să facem. Pe de altă parte, există anumite împrejurări, cazuri în care legea a fost încălcată în mod evident și în care se pot aprinde asemenea "focuri". Știu că aceste lucruri sînt foarte complicate și că nu trebuie să le privim cu ușurință. De pildă, situații de genul celei care are loc la ora actuală în Africa de Sud... Asta mi se pare că este o modalitate de a repara relația cu trecutul. Cu alte cuvinte, chiar dacă nu îi acuzi pe vinovați în sensul real al cuvîntului, scoți adevărul în lumină în schimbul unei amnistii. Nu sînt sigur dacă asta e la fel de urgent în societățile postcomuniste. În mod sigur, în Polonia nu este. A trecut ceva vreme din epoca în care oamenii erau brutalizați și torturați fizic. Sigur, în Africa de Sud nu a fost așa, deci această nevoie este mult mai pregnantă pentru ei și este mult mai periculos să se creeze acolo un fel de proces instituționalizat de plătere a acestor conturi, pentru că vechile forțe ar resuscita. Dar cred că acesta e prețul care trebuie plătit pentru o revoluție pe cale pașnică. În România, situația e alta, și totuși, s-ar fi putut produce violențe pe scară mult mai largă. A existat un anumit fel de negociere între vechiul regim și cel care a preluat puterea, și eu cred că acesta e prețul care trebuie plătit în această situație: acest gen de revoluție care n-a fost completă din punct de vedere psihologic, în care conturile nu se regleză complet, definitiv. Conturile au fost reglate parțial, în sensul că oamenii aceia, care ar fi putut să împuște pe toată lumea pentru a-și apăra poziția, ar fi putut produce mult mai multe victime. Cred că asta a fost o parte din înțelegerea nescrisă și nerostită dintre stat și societate. Statul comunist se cl-

atină, iar societatea preia cumva acest spațiu, îl umple și creează propriile sale instituții. În schimb, nimeni nu se mai întoarce prea violent împotriva trecutului. În plus, cred că trebuie să luăm în calcul ideea că a fost vorba despre un regim care a rezistat multă vreme și în care oamenii au fost nevoiți să trăiască. Așa încît este foarte dificil de tras o linie pentru a stabili limitele exacte. Repet, există și cazuri în care această linie se poate trasa exact, mai ales de către cei care au făcut parte din aceste societăți. Oamenii știu unde anume a depășit vechiul regim limita măsurilor necesare pentru susținerea societății, fără prea multe lipsuri. Oricum, este vorba de o linie foarte subțire, pe care fiecare dintre noi a trăit-o. Termenul de "colaboraționism" probabil că nu e bun, deoarece conține prea mult oprobiu, o prea mare valoare negativă. Cred că, mai degrabă, a fost un soi de cooperare, de implicare în moduri subtile, la care mai toți cei care au trăit mult în astfel de societăți au luat parte, într-un fel sau altul. Era o componentă de funcționare a acestor regimuri. Excepție făcea doar un grup foarte mic, alcătuit din oameni incredibil de îndrăzneți și de atenți, plini de altruism, și care s-au dedicat acestei cauze, dar ei erau foarte puțini și nu putem trage concluzii din această situație deoarece nu așa funcționează democrația. Democrația este un proces de includere. Nu se face excluderi nici măcar într-un sens foarte simbolic, pentru că atunci ar fi un gen de apartheid. Deci, cred că trebuie să plătim acest preț și trebuie să-i lăsăm pe cei care au fost niște ticăloși, ba chiar au fost într-un număr destul de mare, să beneficieze de pe urma aspectelor bune pe care noul regim democratic le oferă. Acesta este prețul pe care îl plătim pentru a nu contamina calitatea noului regim.

— După prăbușirea regimului comunist am descoperit că tradiția istorică a altor societăți diferă foarte mult de cea din România, din Cehia sau din Ungaria. Cred că această diferență a jucat un rol foarte important în evoluția distinctă a acestor societăți. Cum puteți explica puternica influență pe care o are trecutul asupra prezentului, în societățile distruse de 50 de ani de istorie diferită, în care practic au fost tăiate legăturile cu adevărata tradiție?

— Anumite speranțe referitoare la continuitate, la revenirea la tradiție pe scena politică au au fost îndeplinite. E foarte clar că lipsesc partidele politice istorice.

— Nu în România... În România a existat Partidul Național Țărănesc, care acum se numește

la fel și e compus, practic, din aceeași oameni. Ei sînt acum cei de la putere. Este cel mai puternic partid politic din coaliția guvernamentală.

— Da, asta e altceva, așa ceva nu se mai întîlnește nicăieri altundeva. Nici în Polonia, nici în Ungaria... Există o ipoteză ce pare plauzibilă: o națiune anume își pune la punct o tradiție istorică. Regimul comunist întrerupe această tradiție, apoi se prăbușește și apare ideea de continuitate. Iată că această ipoteză se verifică, poate doar cu câteva excepții. Am putea spune că s-au produs prea multe schimbări. A fost o reconstrucție dramatică din punct de vedere social... Cea care a umplut regimului comunist a fost cel puțin comparabilă cu cea de după cel de-al doilea război mondial. Dacă ne uităm la profilul demografic al acestor societăți, vedem că acesta este momentul cînd se produc schimbări vizibile, de pildă cele legate de opoziția etnică. De pildă, cazul evreilor și al germanilor în Germania, după război. Nu este vorba numai de o problemă etnică, ci și de o diferență socială. Într-un anumit sens, se poate spune că a dispărut clasa de mijloc. Desigur, asta transformă radical termenii cursului politic. În acest sens, nu este vorba că reapare tradiția. Dacă ne uităm la spectrul politic, vedem că reconstrucția se bazează pe tradiție. În ceea ce privește anumite tipuri de comportament politic, înțeleg la ce vă referiți. Poate e vorba de rolul pe care anumii lideri politici l-au avut în desfășurarea procesului: un anumit tip de personalizare a politicii, ceea ce a fost în mare măsură o caracteristică a Europei Centrale. Interesant că asta s-a întîmplat și în Cehoslovacia, înainte de război, deși aici, din punct de vedere politic, lucrurile erau mult altfel decât în restul Europei Centrale. Există un Parlament mult mai stabil și un regim mai dispus să negocieze, dar personalizarea politicii a fost și aici o trăsătură importantă. Masarik și Beneș aveau charismă la fel de mult pe cît a avut în Polonia Pilsudski...

— Și Walesa, și Havel... Și Iliescu, la începutul anilor '90, cînd a întrunit 80% din preferințe...

— Așa a fost și în Ungaria, inițial... Deci, anumite trăsături rămîn. Nu știu dacă este o problemă de continuitate, dar, în măsura în care a existat o întrerupere provocată de regimul comunist, mi se pare că, dincolo de o anumită fațadă — ideologii diferite, complet noi, instituții etc. — există lucruri care se regăsesc în toate aceste țări și regimuri politice. De pildă, nepotismul. În cazul României, este vorba de o formă izbitoare. Așadar, ne referim la niște trăsături de bază, la interese și structuri de sprijin comune. Nu văd în peri-

oada comunistă o despărțire atât de drastică de tradiția istorică, fie că este vorba de personalizarea politicii sau de alte aspecte. Au existat elemente comune, mai puțin poate modernizarea avansată trăită de Europa Centrală pînă la cel de-al doilea război mondial.

— Unul din principalele argumente pro NATO a fost tradiția unei relații între Polonia, Ungaria, Cehia și țările occidentale. Facem parte din aceeași civilizație sau nu? Cred că aceste probleme au legătură cu problema străinilor. Dacă Rusia e la fel ca noi, nu avem de ce să ne temem. Dacă nu, avem cu toții eticheta "străinului rău". Care este relația între Europa și Rusia sau între Europa de Est și Rusia?

— Eu sînt uluit de următorul aspect: avînd în vedere îndelungata perioadă de animozitate, teamă și ură resimțită, în Polonia mai ales, față de Rusia, prea puțin din această animozitate s-a filtrat în atitudinea generală a populației, la ora actuală. Chiar în contextul unui mare număr de ruși care vin în Polonia din Rusia, dar și ucrainieni sau alte naționalități din fostul imperiu. Venirea lor creează un fenomen de tranzit, care afectează, fie și marginal, populația. Adesea, ei sînt răspunzători pentru crearea unei stări de spirit xenofobe. Dar nimic de genul asta nu s-a întîmplat. Oamenii spun că, la fel cum polonezii trebuie să se ducă în Germania, la fel vin și ei din altă parte. Cred că, dincolo de orice alte speculații, asta e situația. Senzația mea e că există o mai mică doză de teamă față de tot ceea ce vine dinspre Est. Nesigură așa cum e, această situație este o premieră în istorie. Poate cu excepția unor scurte momente. O dată în plus, este o situație fără precedent. Nu sînt sigur de ce se va întîmpla în Rusia și dacă cei care sînt acum la putere vor reuși ceea ce și-au propus. Dar cred că Ucraina are deja o poziție stabilă, ca să nu mai vorbim de țările baltice, în care situația geopolitică este mai puțin însemnată. Deci, prezența imperială care a existat acolo timp de atîtea secole nu mai constituie o amenințare imediată. În plus, se produc o mulțime de procese interne. Este vorba despre o țară cu profunde dislocări, care vor trebui remediate pe durata a cel puțin două sau trei generații, pentru a găsi o cale sigură spre prosperitate și pace socială. Sînt sigur că oamenii înțeleg, instinctiv, că există atîtea probleme interne pe care rușii le au de rezolvat între ei, încît interesele lor externe, cel puțin pentru o vreme, s-ar putea să nu mai fie puse pe primul plan. Teamă față de Rusia a scăzut datorită unor motive întemeiate. Și asta e minunat, pentru că se creează o situație în care lămurite decizii politice pot fi luate

pentru a consolida prezența Rusiei în lume ca o țară normală. Iar alte țări vor reacționa nu ea în fața unei ciudățenii care amenință tot ce este în jur, ci vor susține acest proces. Eu susțin extinderea NATO și cred că populația din această parte a lumii își dorește asta. Nu e o idee care să meargă de la sine, dacă nu ar avea un potențial formidabil. Cred că este vorba de un joc politic. Mulți oameni nu sînt preocupați de ceea ce se întîmplă în afară, ci mai ales de propriile lor vieți. Deci, acest element politic poate fi adus în dezbaterile interne. Mulți oameni s-ar implica și ar aduce argumentul plauzibil că NATO nu e o amenințare pentru Rusia, ceea ce este adevărat. Dacă restul Europei nu mai are de ce să se teamă de Rusia, atunci extinderea NATO poate să nu mai fie necesară, în sensul că nu mai există o amenințare, dar este clar că extinderea NATO în sine nu este o amenințare pentru Rusia, și, deci, nu este nici o problemă. Pe de altă parte, dacă, în viitor, Rusia ar putea reveni la ambițiile imperiale, atunci populația din această zonă are motive să fie preocupată. Oricum, fiind ceva dorit pe plan local, cred că este vorba de un element stabilizator, care nu izolează Rusia, poate doar în concepția naționaliștilor de acolo, dar acești naționaliști sînt insensibili la argumente raționale. Îi văd în orice dezvoltare o posibilă amenințare îndreptată contra Rusiei și sînt mereu gata să descrie Rusia ca pe o victimă care trebuie apărată. Fie unul nu mi-aș face griji că extinderea NATO ar încinge spiritele celor ca Jirinovski. Că despre ideea ca Rusia să fie parte din Europa, e adevărat, cel puțin din punct de vedere cultural. E mai evident ca oricînd, mai ales în contextul programelor de modernizare care au fost implementate acolo. Comunismul nu este ceva viabil, o alternativă instituționalizată, un model alternativ de dezvoltare. Identitățile, asemănările culturale, permeabilitatea care există între Est și Vest, adică între Vest și Rusia e bine că există. Nu este nicăieri o linie despărțitoare.

— *Credeți că problemele dintre Rusia, Polonia și Germania s-au terminat?*

— Da... Ca și în cazul problemelor dintre Germania și Franța, este vorba de un aspect care a rezistat mai multe secole și a fost pecetluit cu sînge. Dacă probleme de acest gen au putut să stea la baza procesului de unificare a Europei, atunci orice conflict internațional sau inter-cultural poate fi rezolvat.

— *La începutul anilor '90, atît Cehoslovacia, cît și Iugoslavia s-au dezmembrat. În cazul primicia, a fost vorba de un proces pașnic, negociat,*

îndeplinit cu succes. A doua a avut însă o istorie sîngeroasă. Credeți că, în viitor, Europa ar putea rezolva pe cale pașnică acest gen de probleme sau este posibil să apară noi conflicte? Nu mă refer doar la relațiile dintre diferite state, ci și la cele din cadrul societății. Credeți că vom avea o tranziție pașnică, treptată, reușită, sau trebuie să ne așteptăm la alte conflicte deschise între diferite segmente ale societății?

— Naționalismul este o atitudine radicală, intolerantă, în opoziție cu patriotismul, care este o versiune diferită, mai înțelegătoare, prin care se cere dreptul la identitate națională. Dar a formula cerințe care exclud orice drept al altora care ar putea trăi în același teritoriu este o caracteristică a naționalismului radical. Aceasta e o atitudine cu un potențial distructiv uriaș, o forță înspăimîntătoare pe care am văzut-o acționînd în mod deliberat în Iugoslavia. A existat o perioadă de pregătire a conflictului, o perioadă cu care a început totul: idei formulate întîi de intelectuali, apoi preluate de politicienii cinjici... În ceea ce privește procesul de unificare a structurilor europene, această se desfășoară într-un mod mult mai civilizată, din punct de vedere instituțional. Există o libertate a presei, accesul la media este liber, deci oamenii pot discuta, pot vedea, pot dezbate pericolele naționalismului agresiv. Acestea vor exista, în mod inevitabil, pentru că atunci cînd mișcarea se face către progres, există mult conflicte. Vor exista multe situații în care va fi foarte ușor să se justifice orice acțiune, fie și prin simpla invocare a sentimentelor lui Dumnezeu. Aceasta este explicația imediată pe care mințile slabe o dau tuturor dificultăților pe care trebuie să le trăiască, în loc să facă o analiză serioasă a motivelor care îi silesc pe oameni să trăiască momente dificile. E mai simplu să se ridice și să dea frîu liber minții. Asemenea situații vor apărea, inevitabil, în toate țările care luptă pentru a-și găsi drumul către prosperitate. Dar eu cred că îngrozitoarele consecințe ale războiului, faptul că harta etnică a Europei a fost dramatic simplificată de doi mari criminali, Stalin și Hitler, vor determina dorința pentru prosperitate și pe plan instituțional se va accepta ceea ce a fost deja bine stabilit — Comunitatea Europeană. În plus, conștiința faptului că viața pe Pămînt e un proiect comun, care nu poate fi dus la îndeplinire de unul singur. Resursele naturale și celelalte trebuie împărțite. Eu sînt optimist.

Transcriere de pe bandă și traducere de Marian CHIRIAC

Liberalismul secolului XX *

DANIEL DĂIANU

Orice cercetător al socialului (economiei) cîstește realitatea trecută și prezentă cu ochelari analitici oferiți de ceea ce Kuhn a numit paradigme: matrici intelectuale de ansamblu ne ghidează efortul de a capta și prelucra informația aflată în mediul apropiat și îndepărtat. Dar paradigmele, supozițiile pe care acestea le conțin, nu au numai o funcție cognitivă: atunci cînd ideile "gvernează" — ca expresie a intereselor —, ele mișcă viața economică și politică, explică performanțele indivizilor, ale grupurilor și entităților societale. Care sînt, deci, marile paradigme referitoare la interacțiunea indivizilor în societatea modernă?

Există, după opinia mea, o anumită confuzie privind înțelegerea — paradigmatică — a evoluției societății în acest secol. Astfel, în știința economică, neoclasicismul se distinge, de exemplu, de nekeynesism, manifestîndu-se înclinația de a vizualiza cele două curente ca paradigme, "viziuni" concurente în accepția lui Joseph Schumpeter. Această decupare "pe seturi de presupoziii" este justificată în măsura în care nu se obscurizează ceea ce consider a fi (fost) marele clivaj ideologic, paradigmatic în gîndirea socială contemporană: am în vedere lupta istorică între filosofia colectivismului (ca totalitarism) și cea a societății deschise, între colectivism (marxism) și liberalism. Aceste două din urmă sînt marile paradigme (ideologii) ale secolului XX.

Iudecate din perspectiva menționată mai sus, neoclasicismul și nekeynesismul apar ca subparadigme economice ale unei matrici intelectuale ce scrutază evoluția fizionomică și fiziologică societății deschise. Tîm să amintesc că ceea ce numim keynesism s-a născut — din punct de vedere al doctrinei — ca efort de protecție a societății deschise în circumstanțele istorice ale Marii Depresiuni (1929-1933) și ale ascensiunii ideilor colectiviste (socialiste). Că subparadigma keynesistă și-a epuizat forța propulsivă în deceniile postbelice, nu a însemnat și trecerea sa în irelevanță, dovadă fiind renașterea sub forma nekeynesismului. Are sens deci să apreciem că atît gîndirea neo-

clasică, cît și cea nekeynesistă aparțin, ca fond originar de idei și ca esență a aplicării acestora, filosofiei liberale privită în sens larg.

În rîndurile de mai jos voi încerca să exprim unele gînduri privind clivajul paradigmatic și semnificația sa teoretică și practică pentru transformarea postcomunismului, în contextul unei lumi aflată ea însăși în tranziție la cumpăna trecerii în mileniul trei.

Societatea umană ca societate economică

Ipostazele ființei umane sînt nenumărate, natura umană este complexă și, de aceea, se poate avansa ipoteza imposibilității reductibilității individului ca ființă socială. Este suficient să ne gîndim la bogăția de sentimente ale omului, la locul religiei și culturii în viața acestuia pentru a înțelege posibila reticență față de ideea ce este enunțată în continuare, și anume: societatea umană este o societate economică prin excelență. Prin această aserțiune doresc să subliniez faptul că "problema economică" a fost și rămîne hotărîtoare în praxisul (viața) omului. Deși omul nu este un simplu *homo oeconomicus*, problema economică îi domină existența și aceasta în pofida "ascensiunii" tehnologice și aspirației permanente la eliberare de constrîngerile materiale.

Dar ce este "problema economică"? În temeni fundamentali, "problema economică" definește străduințele omului, ca ființă socială, de a utiliza cît mai eficient resursele de care dispune — în vederea atingerii scopurilor propuse (acoperirii unor nevoi). În această definiție sînt implicite mai multe aspecte. În primul rînd, și poate ceea ce este mai relevant, rezultă contextualizarea socială a individului. Altfel spus, producția de bunuri nu apare ca simplă chestiune tehnologică, de randament în raport cu resursele utilizate; producția implică interacțiuni între indivizi, care sînt mediate de piață și structuri organizaționale (organizații?). Chiar și între Robinson Crusoe și Vineri pot fi detectați germeni relației sociale. În al doilea rînd,

este de subliniat caracterul finit temporalmente al resurselor, în sensul insuficienței acestora față de nevoile existente. În sfârșit, și poate în mod paradoxal, progresul tehnologic nu semnifică și o elafare a "problemei economice" atât timp cât are loc o diversificare și o expansiune a nevoilor – pentru a nu mai aminti de aspirații. Nuvela lui André Maurois, *Insula Artiștilor*, poate fi văzută, din acest punct de vedere, ca expresie a unei dorințe imanente a omului de a rezolva "problema economică" – ceea ce în limbajul nostru popular apare ca mirifica "fară unde curge laptele și mierea", iar la francezi ca "pays de Cocagne".

Putem spune că "problema economică", la rîndul ei, conține trei subdomenii fundamentale interrelaționate și anume: a) posibilitatea calculației economice; b) alocarea resurselor; c) legătura între efort (contribuție) și rezultatul acestuia. Implicită în aceste trei subdomenii este chestiunea dezvoltării, care are o conotație aparte pentru țările înaripate. Se poate avansa și teza că aceste subdomenii conturează gradul de funcționabilitate (*workability*) a unei societăți (economii). De exemplu, deși Enrico Barone și, mai târziu, Oskar Lange au încercat să demonstreze posibilitatea calculației în regim colectivizat, practica secolului XX a validat ceea ce von Mises și von Hayek susținuseră în termeni conceptuali. Sistemul de comandă a dovedit vicii congenitale în toate cele trei subdomenii ale problemei economice și nu a putut evita eulnasia economică; anul 1989 doar a accelerat un deznodământ programat genetic. Ca să nu mai amintesc de anihilarea libertății individului, care iese, ar spune unii, din sfera strictă a discuției despre economie.

Karl Polanyi (1944) a arătat că problema economică s-a întîlnit în istorie cu mai multe mecanisme de rezolvare: autosuficiența (economia naturală); cunțile (reciprocitatea), în societățile primitive; formula colectivistă; piața. Această clasificare are însă, în bună măsură, numai o valoare metodologică. Pentru că schimbul de bunuri a existat și există și acolo unde reciprocitatea sau economia naturală prevalează. Iar piețele informale au existat întotdeauna – fie și în forme reprimite, precare – în sistemele de comandă.⁴ Noi cunoaștem acest adevăr din proprie experiență, din ceea ce a însemnat piața negră în funcționarea economiei de comandă, afi ca mecanism homeostatic, cît și ca mijloc de procurare de bunuri și servicii neobtenabile pe cîrările oficiale.

Putem spune deci că societatea modernă face revelația a două arhetipuri de coordonare a interac-

țiunii dintre indivizi în activitatea economică: sistemul de comandă și sistemul economiei de piață. În timp ce sistemul de comandă se bazează pe proprietatea colectivistă, economia de piață are ca fundament proprietatea privată chiar și acolo unde sectorul public este important. Dintre acestea, primul arhetip s-a dovedit a fi un eșec istoric, iar al doilea este întruchipat de variante modelate de condiții istorice și instituționale particulare. Putem distinge astfel un model anglo-saxon (american), care este mai liberal (în accepția europeană) decît ceea ce este numit modelul continental – acesta din urmă avînd și el variante (dirijismul francez contrapunîndu-se economiei supuse regulilor unei *Ordnungspolitik*).⁵ Se poate observa că nu introduc în discuție relația între piață și democrația politică, care ar permite referiri interesante la modelul asiatic de dezvoltare, caracterizat de autoritarism politic.

Ceea ce mi se pare esențial de subliniat este evoluția istorică a piețelor ca instituții de mediere a interacțiunii dintre indivizi – de la forme incipiente la forme organizate, instituționalizate și cuprinzînd întreaga gamă de produse și active (factori de producție). Avem de-a face aici cu o dezvoltare constantă a piețelor, în pofida marii sincopă reprezentate de sistemul comunist apărut după 1917, extins după 1945 și aflat în prăbușire rapidă după 1989. Dezvoltarea piețelor pune o chestiune-cheie pentru demersul nostru, și anume: este valabilă teza lui Polanyi conform căreia piețele constituie doar o formă de înținare a activității economice – de rezolvare a problemei economice? Într-un sens, s-ar putea spune că da, dacă judecăm lucrurile strict formal, conform taxonomiei din *Marea Transformare* (faimoasa lucrare a lui Polanyi). Într-un sens evolutiv, răspunsul este negativ, avînd în vedere dinamica piețelor organizate în conjuncție cu mersul istoriei, al omienirii. Și, cînd afirm aceasta, mă refer la consecințele progresului tehnologic, ale globalizării, la creșterea complexității societății afi din punct de vedere al informației disponibile, cît și al obiectivelor (preferințelor) indivizilor. Chiar multiplicarea și diversificarea organizațiilor⁶ – care ar reduce, în ce privește interiorul acestor entități, spațiul de acțiune al pieței⁷ – dau impulsuri noi dezvoltării piețelor. Afirmăm că societățile umane sînt societăți economice *par excellence* nu semnifică simplificare forțată sau încercare de *autonomizare* a sferei economice de celelalte dimensiuni ale vieții omului⁸; această afirmație denotă numai dominanța preocupărilor de sorginte

economică chiar dacă, frecvent, ceea ce are rădăcini în etnicitate, religiozitate, în ideea de națiune pare să capete înțietate. Este suficient să ne aruncăm ochii la ceea ce s-a întîmplat în Bosnia-Herțegovina – și nu numai acolo – pentru a modera zelul celor care reduc totul la o simplă calculație de costuri și beneficii. Și, totuși, eu cred că dominanța preocupărilor (intereselor) economice va căpăta mai mult relief într-o lume ce urmează Războiului Rece – cînd corsetul marii confruntări ideologice a secolului aducea la un numitor comun interese naționale diferite, fie pe cale democratică, fie pe cale dictatorială.⁹ Din acest punct de vedere, analiza mea se desparte de cea a lui Samuel Huntington, pentru care "ciocnirile între civilizații" vor structura dinamica relațiilor internaționale. Altfel spus, după politologul american, sursa conflictelor posibile și probabile ar trebui căutată, în primul rînd, în diversitatea civilizațiilor și în incapacitatea lor de a dialoga ajungînd la compromisuri pasnice.

Este adevărat însă că economia nu trebuie să fie abstrasă din societate într-un mod mutilator, ignorîndu-se contextualizarea socială (Mare Granovetter) și culturală a oricărei acțiuni umane¹⁰, inclusiv procesul de coagulare socială. Tocmai de aceea, analiza tip cost-beneficiu, ca esențializare a raționalității economice și a înclinației umane către o eficacitate cît mai mare poate deveni înșelătoare atunci cînd se omite diversitatea de motivații a indivizilor, imposibilitatea de a surprinde tot ceea ce poate intra sub genericul de costuri și beneficii (problema "informației limitate"¹¹ și a incapacității generațiilor viitoare de a vota în prezent asupra modului de folosire a resurselor limitate¹²), problema orizontului de timp cu care se lucrează etc.

NOTE:

* Versiune revăzută a materialului apărut în *Secolul XX*, nr. 10-12 1996. Textul de față elimină inadvertențe și conține adăugiri.

1. A fost oare național-socialismul (nazismul) – și el o formă de totalitarism, fără a elimina însă proprietatea privată – o reacție, în primul rînd la colectivism (bolșevism)? Poate și ca răspuns la neînerederea în virtuțile democrației burgheze de a face față colectivismului.
2. Chiar și familia, sau tribul, pot fi privite astfel.

3. Vezi Dăianu (1992, 1996), în special porțiunea care face analiza comparativă a sistemului de comandă în raport cu economia de piață.
4. Cît de puternice sînt piețele este dovedit și de funcționarea lor în micromediile de comandă ale închisorilor, unde țigările reprezintă moneda preferată de schimb.
5. Cum s-a conturat, după 1945, în Germania, sub bagheta lui Walter Eucken.
6. Ceea ce Peter Drucker a numit "Era organizațiilor" (*The Organization Age*).
7. După Oliver Williamson, organizațiile exprimă raționalitatea agenților economice care umăresc, astfel, reducerea costurilor de tranzacție.
8. Ceea ce sociologia economică, începînd cu Max Weber și famile Durkheim, a reproșat științei economice.
9. Și maniera de aducere la un numitor comun a intereselor naționale diferite ilustrează natura diferită a sistemului democratic față de cel de comandă.
10. Pretenția logicii economice de a putea explica totul în materie de comportament uman (detectabilă și la un Gary Becker, de altfel un excepțional economist teoretician) sună tot afi de prezunțios ca și demersul Sociobiologiei lui Edward Wilson.
11. Care apare la Herbert Simon ca *bounded rationality* și stă la baza teoriei informației asimetrice iar, pe un plan mai larg, a "piețelor imperfecte" (Joseph Stiglitz).
12. Ceea ce, dincolo de aspectele de *fairplay* intergenerațional, lărgeste sfera problematicei ecologice.

(continuare în numărul viitor)

DANIEL DĂIANU – graduated and took his Ph.D from the Academy of Economic Studies, Bucharest. He studied at Harvard University, and he is Special Advisor of the Romanian National Bank. He is President, Romanian Institut for Free Enterprise (IRLI). He is Chairman the Romanian Economic Society (SOREC). Visiting Fellow NATO Defence College Rome.

Document

Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate (III)

Rețeaua informativă

I. MODUL DE ORGANIZARE

În Instrucțiunile privind activitatea de evidență, dispecerat și arhivă, aprobate prin ordinul tovarășului președinte al Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, - nr. P.2. din 26 ianuarie 1970, se manifestă grija permanentă față de aplicarea unor noi procedee în munca din acest compartiment, prin care să se asigure o cât mai bună conspirare a persoanelor ce fac parte din rețeaua informativă a unităților de securitate.

Noile Instrucțiuni au adus unele simplificări care în mod implicit contribuie mai eficient la compartimentare și conspirare, cum ar fi de exemplu:

- desființarea sistemului de înregistrare în registru jurnal a persoanelor din rețeaua informativă;
- din fișele Model I, au fost excluse unele date cum ar fi: domiciliul, locul de muncă, numele conspirativ și ofițerul cu care se ține legătura;
- în locul celor două modele de dosare personale, în prezent se folosește o singură mapă, în care se păstrează materiale ce privesc informatorul, colaboratorul, rezidentul sau gazda casă de întâlnire, ca: materiale de verificare; acte justificative privind recompensele acordate; materialele informative furnizate de colaborator, informator sau rezident;
- Au mai fost desființate următoarele formulare

- 1.- tabel cu ofițerii care au lucrat cu informatorul, colaboratorul, rezidentul, gazda casă de întâlniri și casa conspirativă.
- 2.- tabel cu ofițerii care au folosit casa și informatorii, colaboratorii care au fost introduși în casă,
- 3.- tabel cu informatorii, colaboratorii dați în legătura rezidentului.

- nu se mai comunică la unitatea de evidență schimbările de la un ofițer la altul, din cadrul aceleiași birou sau serviciu;

Evidența specială a rețelei informative este organizată după cum urmează:

- 1.- **Evidența alfabetică**, centralizează fișele colaboratorilor, informatorilor, rezidenților și gaz-

delor caselor de întâlniri, ce sînt în legătura unităților de securitate și a celor cu care s-a încetat legătura, cît și a persoanelor a căror recrutare a eșuat.

2.- **Evidența pe unități și probleme**, este organizată pe unități de securitate, iar în cadrul acestora, pe categorii (colaboratori, informatori, rezidenți și gazde case de întâlniri). - În cadrul categoriilor, colaboratori și informatori, - fișele sînt aranjate pe problemele de muncă în care sînt dirijați, iar în cadrul fiecărei probleme, în ordine strict alfabetică.

Fișele rezidenților și gazdelor caselor de întâlniri sînt aranjate pe unități și în ordine strict alfabetică.

Evidența specială a rețelei informative se organizează la Centrul de evidență, dispecerat și arhivă, - pentru persoanele din rețeaua informativă a aparatului central, a Inspectoratului de Securitate al Municipiului București și a unităților de contrainformații militare, iar la subunitățile din teritoriu se organizează evidența rețelei de pe raza lor de activitate, după principiile enunțate mai sus.

Toate schimbările care intervin în situația persoanelor aflate în rețeaua informativă, se operează atît pe fișele din evidența alfabetică, cît și pe cele din evidența pe unități și probleme, pe baza comunicărilor scrise, care cuprind date de identificare ale persoanelor respective și schimbările intervenite.

Fișele din evidența pe unități și probleme, pe care s-au efectuat modificări, se păstrează într-un compartiment separat, pînă la întocmirea situațiilor statistice - (trimestrial sau la ordin), apoi se introduc în compartimentele corespunzătoare.

II.- MODUL DE LUCRU

După recrutarea unui colaborator, informator, rezident sau gazdă casă de întâlniri, ofițerul de la unitatea informativă prezintă la unitatea de evidență două fișe model I semnate de șeful nemijlocit al său.

Acste fișe se verifică în evidența alfabetică a rețelei informative și dacă persoana nu figurează în legătura altor unități, se ia în evidență prin introducerea unui exemplar în evidența alfabetică, iar al doilea într-un compartiment separat, pînă la întocmirea situa-

țiilor statistice, apoi se introduce în compartimentul corespunzător din cadrul evidenței pe unități și probleme.

În cazul în care persoana respectivă se află în legătura altor unități, se va solicita avizul acesteia asupra răspunsului ce trebuie dat unității care a solicitat luarea în evidență.

Pentru persoanele recrutate de către Serviciile de Contrainformații Militare Independente, din rîndul mișcărilor active, se trimite la Centrul de evidență, dispecerat și arhivă, un exemplar al fișei model I, care se introduce în evidența alfabetică, iar pentru persoanele recrutate din rîndul civililor, un exemplar al fișei Model I, se trimite Inspectoratului de Securitate pe raza căruia domiciliază persoana respectivă.

Transferarea persoanelor existente în rețeaua informativă, de la o unitate la alta (atunci cînd intervin schimbări de domiciliu sau loc de muncă) se face direct între unitățile respective și în același timp se comunică scris unității care le are în evidență, pentru a se face mențiunile necesare pe fișele din evidența alfabetică și pe cele din evidența pe unități și probleme.

Tot pe bază de comunicări scrise se fac mențiunile pe fișe, pentru persoanele din rețeaua informativă, care sînt predate de la un serviciu la altul, în cadrul aceleiași unități, cît și a preschimbărilor dintr-o categorie în alta (preschimbarea unui informator în colaborator, rezident sau gazdă casă de întâlniri, etc.).

După încetarea legăturii cu persoanele care fac parte din rețea, unitățile informative predau mapele acestora la unitățile ce le au în evidență, iar aceștia după efectuarea mențiunilor necesare pe fișe, le predau la fondul informativ, spre conservare.

Pentru candidații la a căror recrutare s-a renunțat din diferite motive, unitățile informative, întocmesc separat cîte o mapă cu materialele acestora și cîte o fișă model I, pe care le predă la unitatea de evidență de care aparțin... - După primirea mapelor, acestea se înregistrează și se păstrează la fondul informativ, iar fișele se introduc în cartoteca alfabetică, de unde se furnizează informații despre aceste persoane.

Pentru a contribui la o cât mai bună conspirare a persoanelor ce fac parte din rețeaua informativă, atunci cînd sînt verificate de către alte unități, se dau relații numai după ce în prealabil s-a obținut acordul șefului de serviciu sau secției al ofițerului în legătura căruia se află persoanele verificate. Rezultatul verificării se trece pe versoul cererii prin indicarea numai a direcției și serviciului sau secției.

În cazul în care persoanele verificate sînt cunoscute că au făcut parte din rețeaua informativă, se indică fondul arhivistic și numărul dosarului respectiv, iar atunci cînd persoanele verificate nu sînt cunoscute la evidența generală și nici la evidența specială a rețelei informative se scrie mențiunea "NECUNOSCUT".

În scopul întocmirii unor situații statistice într-un timp cît mai scurt, a fost introdus în mod experimental, un aparat electro-mecanic denumit "VEDO-RAPID", cu ajutorul căruia sînt triate fișele ce cuprind datele esențiale cu privire la activitatea muncii operativ-informative, fișe care în prealabil au fost codificate.

Evidența rețelei informative

Așa cum se cunoaște, evidența rețelei informative centralizează date privind informatorii, colaboratorii, rezidenții și gazdele caselor de întâlniri, folosiți de unitățile informativ-operative, pentru prevenirea și depistarea acțiunilor potrivnice securității statului.

Din această evidență se pot furniza date referitoare la dinamica rețelei informative, problemele în care este dirijată, cît și unele calități ce le îndeplinesc persoanele din rețea, cum sînt: studiile ce le posedă, limbile străine cunoscute, profesiile, cetățenia, naționalitatea, etc.

Datele concentrate la evidența rețelei informative sînt de un real folos atît în orientarea și dirijarea de către lucrătorii operativi în raport cu necesitățile muncii, cît și la efectuarea unor analize, a concluziilor ce se desprind din aceste date.

Evidența specială a rețelei informative se organizează la Centrul de evidență, dispecerat și arhivă, - pentru persoanele din rețeaua informativă a aparatului central, a Inspectoratului de Securitate al Municipiului București și a unităților de contrainformații militare, iar la subunitățile de evidență din Inspectoratele județene de securitate și serviciile de contrainformații, se organizează evidența rețelei informative de pe raza lor de activitate.

Evidența specială a rețelei informative, se subdivide în două compartimente, și anume:

- a.- **Evidența alfabetică**, atît la compartimentul din Centrul de evidență-dispecerat și arhivă, cît și la subunitățile de evidență din unitățile teritoriale de securitate, se centralizează fișele colaboratorilor, informatorilor, rezidenților și gazdelor caselor de întâl-

niri, ce sînt în legătura unităților de securitate și a celor cu care s-a încetat legătura, cît și a persoanelor a căror recrutare a eșuat.

b. - Evidența pe unități și probleme, este organizată pe unități de securitate, iar în cadrul acestora, pe categorii (colaboratori, informatori, rezidenți și gazde case de întîlniri). În cadrul categoriilor, colaboratori și informatori, - fișele sînt aranjate pe probleme specifice activității în care sînt dirijați, de unitățile respective, iar în cadrul fiecărei probleme fișele respective se organizează strict alfabetic.

Fișele rezidenților și gazdelor caselor de întîlniri sînt aranjate pe unități și în ordine strict alfabetică.

Toate schimbările care intervin în situația persoanelor aflate în rețeaua informativă, se operează atît pe fișele din evidența alfabetică, cît și pe cele din evidența pe unități și probleme, pe baza comunicărilor scrise, care cuprind date de identificare ale persoanelor respective și schimbările intervenite.

Fișele din evidența pe unități și probleme, pe care s-au efectuat modificări, se păstrează într-un compartiment separat, pînă la primirea ordinului de întocmirea situațiilor statistice - (trimestrial sau la ordin), apoi se introduc în compartimentele corespunzătoare.

Modul de lucru

După recrutarea unui colaborator, informator, rezident sau gazdă casă de întîlniri, ofițerul de la unitatea informativă, conform prevederilor "Instrucțiunilor privind activitatea de evidență, dispecerat și arhivă", este obligat ca în termen de 2 zile, să prezinte la unitatea de evidență două fișe model 1 semnate de șeful nemijlocit al său.

Aceste fișe se verifică în evidența alfabetică a rețelei informative și dacă persoana nu figurează în legătura altor unități, se ia în evidență prin introducerea unui exemplar în evidența alfabetică, iar al doilea într-un compartiment separat, pînă la întocmirea situațiilor statistice, apoi se introduce în compartimentul corespunzător din cadrul evidenței pe unități și probleme.

În cazul în care persoana respectivă se află în legătura altor unități, se va solicita avizul acesteia asupra răspunsului ce trebuie dat unității care a solicitat luarea în evidență.

Pentru persoanele recrutate de către Serviciile de Contrainformații Militare independente, din rîndul militarilor activi, se trimite la Centrul de evidență, dispecerat și arhivă, un exemplar al fișei model 1, care se introduce în evidența alfabetică, iar pentru persoanele

recrutate din mediul civililor, un exemplar al fișei model 1, se trimite Inspectoratului de Securitate pe raza căruia domiciliază persoana respectivă.

Transferarea mapelor privind persoanele existente în rețeaua informativă, de la o unitate la alta (atunci cînd intervin schimbări de domiciliu sau loc de muncă) se face direct între unitățile respective și în același timp se comunică scris unității care le are în evidență, pentru a se face mențiunile necesare pe fișele din evidența alfabetică și pe cele din evidența pe unități și probleme.

Din noile prevederi ale Instrucțiunilor, desprindem faptul că transferarea mapelor privind persoanele din componența rețelei informative, nu se mai efectuează prin organele de evidență, lucru ce duce la rezolvarea cu mai multă operativitate a transferurilor și înălțurarea unor operațiuni intermediare.

Tot pe bază de comunicări scrise se fac mențiunile pe fișe, pentru persoanele din rețeaua informativă, care sînt predate de la un serviciu la altul, în cadrul aceleiași unități, cît și a preschimbărilor dintr-o categorie în alta (preschimbarea unui informator în colaborator, rezident sau gazdă casă de întîlniri, etc.).

După încetarea legăturii cu persoanele care fac parte din rețea, unitățile informative preiau mapele acestora la unitatea sau subunitatea unde au fost luate în evidență, iar acestea după efectuarea mențiunilor necesare pe fișe, le clasează la fondul informativ.

Pentru candidații la a căror recrutare s-a renunțat din diferite motive, unitățile informative, întocmesc separat cîte o mapă cu materialele acestora și cîte o fișă model 1, pe care le predă la organul de evidență de care aparțin. Acestea se înregistrează și se păstrează la fondul informativ, iar fișele se introduc în cartoteca alfabetică, de unde se furnizează informații.

Pentru a contribui la o cît mai bună conspirare a persoanelor ce fac parte din rețeaua informativă, atunci cînd sînt verificate de către alte unități, se dau relații numai după ce în prealabil s-a obținut acordul șefului de serviciu sau secției, al ofițerului în legătura căruia se află persoanele verificate. Rezultatul verificării se trece pe versoul cererii prin indicarea numai a direcției și serviciului sau secției.

În cazul în care persoanele verificate sînt cunoscute că au făcut parte din rețeaua informativă, se indică fondul arhivistic și numărul dosarului respectiv, iar atunci cînd persoanele verificate nu sînt cunoscute la evidența generală și nici la evidența specială a rețelei informative, se scrie mențiunea "NECUNOSCUT".

Organizarea evidenței rețelei informative. Măsuri privind conspirarea acesteia

- I -

Ne este binecunoscut faptul că rețeaua informativă constituie mijlocul principal al aparatului de securitate, cu ajutorul căreia pot fi prevenite descoperite și lichidate diversele acțiuni dușmănoase întreprinse împotriva securității statului nostru socialist.

Dacă aparatul operativ-informativ este acela care recrutează, educă și dirijează rețeaua informativă, apoi nouă ca unitate de evidență, ne-a fost acordată marea încredere de a manipula și păstra, - am putea spune ca lumina ochilor - materialele despre rețeaua informativă, atît din timpul colaborării cît și după încetarea legăturii cu aceasta. Tocmai de aceea evidența rețelei informative are o deosebită importanță în munca pe care o desfășoară unitățile informative, constituind în același timp un mijloc care se impune să fie folosit, știind că ea furnizează date reale despre rețeaua informativă.

Acastă evidență, pentru a corespunde necesităților muncii informative, prevede un sistem unic de reguli care sînt stabilite prin "Instrucțiunile privind activitatea de evidență, dispecerat și arhivă" ce au fost aprobate prin ordinul tovarășului președinte al Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, nr. 2 P din 26 I.1970.

Toți ofițerii care lucrează în aparatul informativ sînt obligați ca înainte de a întreprinde o acțiune de recrutare, audiere, arestare sau deschidere de acțiuni, să verifice persoana respectivă în evidența specială a rețelei informative și în funcție de rezultatul obținut, să ia măsurile corespunzătoare.

Practica muncii ne-a dovedit că prin respectarea acestei reguli, se evită studierea sau recrutarea unei persoane de către două sau mai multe unități, se poate stabili și cunoaște activitatea persoanelor care au fost folosite în rețeaua informativă, sau a căror recrutare a fost eșuată.

De scos în evidență este faptul că atunci cînd o persoană verificată apare în legătura unei unități informative, asupra ei nu se pot lua nici un fel de măsuri fără ca în prealabil să fie obținut avizul acelei unități.

Din cele relatate mai sus, rezultă că organele de evidență au datorita de a avea o evidență a rețelei informative, bine organizată și la zi, știind că în felul acesta pot fi ajutate unitățile informative ca să-și desfășoare activitatea în cît mai bune condițiuni.

Ca și în celelalte compartimente de muncă, aplicarea proiectelor de Directivă și Instrucțiuni elaborate de conducerea Consiliului Securității Statului la sfîrșitul anului 1967, au constituit un mijloc de experiență pentru a se putea trece la actuala etapă, care este constituită prin "Instrucțiunile privind activitatea de evidență, dispecerat și arhivă".

În aceste Instrucțiuni se manifestă grija permanentă față de aplicarea unor procedee prin care să se asigure o cît mai bună compartimentare și conspirare a persoanelor care fac parte din rețeaua informativă a unităților de securitate.

Evidența specială a rețelei informative concentrează date cu privire la persoanele care au colaborat sau colaborează cu organele de securitate în calitate de colaboratori, informatori, rezidenți sau gazde case de întîlniri, precum și cu privire la persoanele asupra cărora s-a încercat recrutarea dar din anumite motive, aceasta nu a avut loc.

Existența acestei evidențe este determinată de faptul că unitățile informativ-operative, în munca pe care o desfășoară cu rețeaua informativă, să aibă certitudinea că nu se pot lua nici un fel de măsuri asupra persoanelor pe care le au în legătură, fără a avea consimțămîntul lor.

Tot din această evidență se pot obține anumite date care privesc problemele în care este dirijată rețeaua, precum și anumite calități ale acesteia, cum ar fi de exemplu: studiile, profesiile, limbile străine cunoscute, naționalitatea și altele, necesare la întocmirea unor situații statistice sau documentării cu privire la dinamica rețelei informative, ordonate de către conducerea Consiliului Securității Statului.

Evidența specială a rețelei informative se organizează la Centrul de evidență, dispecerat și arhivă pentru unitățile aparatului central, al Inspectoratului de Securitate a Municipiului București și al unităților de contrainformații militare independente (pentru militari) iar la subunitățile de evidență din Inspectoratele județene de securitate și Serviciile de contrainformații militare independente, se organizează evidența rețelei informative de pe raza lor de activitate.

(continuare în numărul viitor)

Fenomenul România Mare

IULIUS ROSTAȘ

Nedefinirea interesului național are o influență negativă asupra calității vieții politice din România. Acest fapt este vizibil atît din incoerența, tatonările și gafele coaliției aflate la putere, cît și din imposibilitatea partidelor ce se declară a fi în opoziție de a oferi o alternativă viabilă la guvernarea actuală. De această situație profită partidele extremiste și naționaliste prin apelul la diverse mituri sociale și politice.

Georges Sorel, în *Reflexions sur la violence*, afirmă că mitul social și politic este un irracionalism deliberat, care nu ține să asigure o concepție rațională a unei societăți viitoare, ci este mai degrabă o viziune. Dacă ținem cont de această definiție, ne putem explica aderența din ce în ce mai ridicată la electorat a Partidului România Mare.

În 8-9 noiembrie a.c., în București, la Casa Republicii, a avut loc Congresul II PRM. Încercînd să explice delegaților creșterea aderenței PRM în rîndul electoratului, C.V. Tudor își descoperă o nouă vocație: cea de sociolog. Făcînd apel la "calculul sociologic elementar"¹, "renumitul" sociolog descoperă că "în numai cîteva luni de la alegerile din noiembrie 1996, un partid nu putea sări de la 4,52% la 10% - înseamnă că baza de pornire a fost mai mare, cel puțin 6%". Liderul PRM deține "informații incontestabile" cum că partidul său a fost prejudiciat de aproximativ 400.000 de voturi, "convingeri" susținute de "declarațiile unui general de SRI și cele ale unui membru marcant al Biroului Electoral Central". Deși se consideră "om de presă", C.V. Tudor nu știe (sau aceasta face parte din strategia sa) o regulă elementară a acestei profesii: informația, pentru a fi credibilă, trebuie să fie verificabilă și să aibă o sursă identificabilă.² Această "lacună" nu îl împiedică însă să dea sfaturi altor ziaristi: "...să cîntărească bine de tot greutatea cuvîntului scris sau tipărit..."

Dacă aruncăm o privire peste revista *România Mare*, observăm cu ușurință că există o totală incompatibilitate între ceea ce publică această revistă și afirmațiile redactorului-șef, Corneliu Vadim Tudor: "Printre unii șefi de publicații bîntuie molima de a crede că ei pot scrie orice, oricum și despre oricine, că se pot

substitui și Justiției, și Parlamentului, și Serviciilor Secrete, ceea ce poate crea o atmosferă irespirabilă pe Tară și poate aduce atingere Siguranței Naționale". Este greu de crezut că aceste cuvinte sînt rostite de o persoană care a calomniat în paginile revistei pe care o conduce peste 300 de personalități.

O analiză a "Raportului la cel de-al II-lea Congres al PRM", prezentat de C.V. Tudor și publicat în revista *România Mare*, ne edifică asupra a ceea ce vrea să însemne "fenomenul România Mare" - sintagmă lansată de liderul PRM. Cei care slujesc acest "fenomen" au ca scop intrarea în normalitate - "o normalitate a concordanței naționale, a respectului față de valori, a redării bucuriei de a trăi". Ne întrebăm despre ce fel de valori vorbește C.V. Tudor? Despre cele promovate de PRM? Intrarea în normalitate este imposibilă dacă societatea se ghidează după asemenea valori.

Declarîndu-se adeptul valorilor democratice³, Corneliu Vadim Tudor comite o greșeală care demonstrează demagogia afirmațiilor sale. Într-un sistem democratic, cele mai importante două instituții nu sînt Biserica și Armata, așa cum afirmă "tribunul", ci Parlamentul și Guvernul; Biserica nu este o instituție a statului, ci o instituție separată. Liderul PRM este incapabil să înțeleagă regulile jocului democratic. Într-o democrație, votul cetățenilor determină accesul partidelor politice la putere și nu sprijinul unor forțe externe.

În discursul său, C.V. Tudor face apel la simbolistica legionară și la practicile comuniste. Unul dintre miturile vehiculate de legionarism - "mitul poporului ales"⁴ - pune accentul pe existența unei relații speciale între români și Dumnezeu, inclusiv creaturile Sale. De acest mit uzează și liderul PRM: "românul este un om cu frica lui Dumnezeu, foarte milostiv și cuminte, iubitor și ocrotitor de animale"; "românii au o relație cu totul și cu totul specială cu toate viețile firii, care sunt privite drept creaturi miraculoase ale lui Dumnezeu"; "România trebuie și poate să devină o Mare Putere [...]. Geniul, vitalitatea și forța de regenerare a Poporului Român ne îndreptățește să nutrim o asemenea aspirație"; "acest Popor are un coeficient de inteligență" care i-a asigurat continuitatea în istorie.

Un alt mit utilizat de liderul extremist este cel al conspirației universale împotriva poporului român: "Asediu împotriva Poporului Român este permanent și atroce". Începînd cu 3 noiembrie 1996, România se află sub cea mai primejdioasă ocupație străină". Vehicularea acestei teorii conspiraționiste poate fi un mai vechi defect profesional, avînd în vedere că mulți dintre membrii PRM sînt foști angajați sau colaboratori ai serviciilor secrete comuniste.

Într-un moment în care nivelul de trai al populației a scăzut dramatic, accentuînd tensiunile sociale, coroborat cu incapacitatea unei părți a ei de a se adapta la schimbările rapide din societate, apelurile la mituri sociale și politice reprezintă un mijloc eficient de a cîștiga aderenți. Electoratul, dezorientat, acceptă cu mai mare ușurință irracionalismul decît o explicație complexă a ceea ce se întîmplă. Cultura politică dominantă în societatea românească - cultura politică dependentă⁵ - este una care favorizează asemenea atitudini.

Cu ocazia congresului, s-a lansat programul de guvernare al PRM. Liniile de forță ale acestuia sînt: "realizarea capitalismului popular, revenirea urgentă a României pe piața mondială de valori, încurajarea capitalismului autohton, păstrarea rolului asistențial al statului în domenii strategice ca educația, sănătatea, rezervele naturale și industria de apărare, precum și ieftinirea mîncării, controlul sever al prețurilor, instaurarea Dictaturii Legii".

Cu acest prilej, putem descoperi altă nouă vocație a lui C.V. Tudor: cea de *political scientist*. Lansarea conceptului de "capitalism popular"⁶ este pe punctul de a revoluționa întreaga comunitate științifică! Acest concept nu poate fi înțeles decît prin raportare la învățăturile marxist-leniniste care descriu capitalismul ca o societate în care burghezia - clasa dominantă - exploatează clasa muncitoare, iar aceste clase se află în conflict. C.V. Tudor, pentru a rezolva contradicțiile existente în acest tip de societate, propune conceptul de "capitalism popular". Acesta pare a fi un substitut pentru termenul de comunism. Dacă e așa, atunci "Dictatura Legii" înlocuiește "Dictatura Proletariatului". Or, prea puțină lume este dispusă să mai accepte așa ceva.

În ce privește doctrina, PRM deține "cea mai puternică, cea mai tradițională și cea mai articulată Doctrină: Doctrina Naționalismului Luminat". Ne întrebăm cît de luminat este naționalismul xenofob și sovîn promovat de PRM.

Creșterea numărului de aderenți ai PRM se datorează și deficiențelor funcționale ale sistemului politic românesc. Credem că ea nu va influența prea puter-

nic calea spre democrație și integrare în structurile europene și euroatlantice a României. Această influență va depinde de măsura în care actuala putere va reuși să implementeze reforma economică.

Într-o excelentă analiză a sistemului de partide din România⁷, realizată într-un spațiu bidimensional, economic și cultural, Sorin Ioniță plasează PRM în extrema roșu-brună pe ambele dimensiuni. Autorul încadrează PRM în rîndul formațiunilor din noua dreaptă europeană. "Asemenea formațiuni ocupă o enclavă electorală stabilă, prin pedalarea pe frica socială: criminalitate, corupție, imigranți, ordine, disfuncții ale instituțiilor democratice etc."

Ținînd cont de procentajul de aderenți ai PRM și de rezultatele obținute în alegeri, PRM este un partid mic.⁸ Potențialul de coaliție și cel de șantaj, coroborate cu afirmațiile lui Sorin Ioniță, ne fac să credem că numărul aderenților PRM nu va mai crește într-o măsură semnificativă. Aceasta va depinde însă și de reușita implementării reformei. Așadar, "fenomenul România Mare" este o iluzie. □

NOTE:

1. Toate citatele sînt preluate din "Raport la cel de-al II-lea Congres al Partidului România Mare", publicat în revista *România Mare*, nr. 383, 14 noiembrie 1997.
2. Îi recomandăm lui C.V. Tudor să consulte doar o singură carte: Mihai Coman (coord.) - *Manual de Jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*, Ed. Polirom, Iași, 1997, în special paginile 28-45.
3. În acest sens, este citat Abraham Lincoln, "care definea democrația astfel: ultima mare speranță de a lărgi sfera puterii comune, păstrînd, în același timp, libertatea individuală și demnitatea comună".
4. Asupra simbolisticii legionare și a mitului poporului ales, a se vedea Dan Pavel, *Etica lui Adam sau De ce rescriem istoria*, Editura Du Style, București, 1995.
5. Folosese aceste concepte în accepțiunea dată de Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică*, Editura DU Style, București, 1996.
6. Capitalismul, așa cum este el definit de Joseph Schumpeter în *Capitalism, Socialism and Democracy*, este un sistem economic. "Capitalismul popular" ne duce cu gîndul la "democrațiile populare", care știm cu toții ce au însemnat.
7. A se vedea Sorin Ioniță, "Sistemul de partide din România - o abordare comparativă", *Sfera Politicii*, nr. 52.
8. Peter Mair, în studiul *Electoral Universe of Small Parties in Postwar Western Europe*, definește partidele mici ca fiind acele partide care în alegeri (cel puțin 3) obțin sub 15%.

IULIUS ROSTAȘ - graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj.

Despre educația în limbile minorităților

ISTVÁN ARANYOSI

Je regarde comme impie et detestable celle machine, qu'en matière de gouvernement la majorité d'un peuple a le droit de tout faire, et pourtant je place dans les volontés de la majorité l'origine de tous les pouvoirs. Suis-je en contradiction avec moi-même?

ALIXIS DE TOCQUEVILLE,
De la démocratie en Amérique

Majoritatea acțiunilor politice în România se desfășoară pe un sistem de coordonate motivaționale, având trei componente: dorința de a fi remarcat, obsesia de a fi popular și pretenția de a fi atotcunoscător. Nici presa nu face excepție. Nu vreau să spun prin aceasta, precum un reputat (în Franța) politolog, că statul ar fi un spectacol. Doar că politicienii se preocupă mai mult de următoarele alegeri decât de reformă, iar ziariștii își transpun obsesiile în editoriale simpatice, fără substanță, trîmbițînd la tot pasul ruperea coaliției de guvernare. Astfel, este posibil ca această revenire perpetuă a temei ruperii coaliției sau a alegerilor anticipate să reflecte un soi de *wishful thinking* al liderilor de opinie.

Unitatea actualei coaliții aflată la putere a fost demonstrată cu ocazia elaborării și aplicării ordonanțelor guvernamentale, criticate de presă, însă foarte importante în contextul reformei economice și al democratizării. Ordonanțele au reflectat voința politică a primului guvern noncomunist de a demara reforma instituțională, a cărei întîrziere ar fi lăsat România fără șanse de a ajunge din urmă statele central-europene. O astfel de ordonanță, menită să clarifice situația în ce privește învățămîntul în limbile minorităților, a fost subiectul unor controverse, după tărăgănări și amînări ale discutării ei, avîndu-l ca protagonist pe senatorul țărănist George Pruteanu, președintele Comisiei de învățămînt a Senatului. Ultimele evoluții în această problemă constau în propunerea unui amendament de către George Pruteanu, care prevede predarea în limba română a istoriei și geografiei, refuzul inițial al UDMR de a accepta propunerea, iar mai apoi, avansarea de către aceștia a unei posibile soluții de compromis, prin

care s-ar păstra ca limbă de predare româna, pentru una din cele două discipline. PNȚCD a hotărît să se solidarizeze cu viziunea lui G. Pruteanu, care invocă pericolul ca limba română să dispară din școlile cu predare în maghiară. Între timp, Senatul Universității București a adoptat o rezoluție prin care se susține poziția senatorului țărănist, iar la Adunarea Generală a Academiei Române se dă un comunicat prin care se exprimă dezacordul cu eventuala predare a istoriei și geografiei în altă limbă decât cea oficială a statului.

Se pune întrebarea: de ce atîtea polemici, debateri parlamentare și neînțelegeri pentru o chestiune cu o miză atît de mică? Pentru un răspuns, ar trebui să ne întoarcem la motivațiile actorilor politici despre care vorbeam la început, însă nu înainte de a clarifica unele aspecte ale problemei. Cerințele UDMR în chestiunile politice care vizează minoritatea maghiară sînt legate de drepturile minorității și nu de privilegiu care ar situa minoritatea deasupra majorității. Atunci cînd aceste doleanțe au fost îndeplinite și celelalte partide din coaliția guvernamentală au votat în favoarea acestora, presa nu a ezitat să vorbească despre concesii făcute UDMR, ca și cum nu ar fi normal ca problema minorităților să fie rezolvată, în sfîrșit, la nivel instituțional, în mod civilizat. Toate acțiunile guvernamentale care vizează politica în domeniul drepturilor minorităților sînt prezentate în presă ca fiind rezultatul șantajului practicat de liderii maghiari. Aceste lucruri sînt normale pînă la un anumit punct, dat fiind lipsa tradiției democratice a României. La noi nu se poate vorbi despre o democrație ca stare socială, remarcată de Tocqueville în America secolului trecut, și tocmai din această cauză ar trebui să se consolideze democrația politică instituțională, care ar cristaliza loialitatea constituțională democratică.

Drepturile minorităților, într-o societate democratică, ar trebui să constituie un sistem al asigurărilor mutuale, pentru ca decizia legată de păstrarea identității naționale să fie izolată de atingerea votului majoritar. În România postcomunistă însă, democrația a fost înțeleasă ca majoritarism și doxocrație, o mare contribuție avînd-o regimul semiautoritar al lui Ion Ili-

escu. În acest punct se pune însă problema dacă predarea istoriei și geografiei în limba română sau maghiară este o chestiune vitală pentru a fi inclusă într-un astfel de sistem de garanții mutuale. Păreră mea este că nu. Pentru a-mi argumenta poziția este de ajuns să remarc mișcarea UDMR de a mîna o soluție de compromis, ceea ce demonstrează faptul că nu a fost vorba despre o viziune ireductibilă, ci doar de o tactică de negociere politică normală. Motivațiile UDMR sînt legate de faptul că au un electorat stabil pe care trebuie să-l reprezinte și, ca atare, trebuie să-și folosească la maximum potențialul de influențare a deciziilor, mai ales în contextul necesității de a izola curentele extreme din cadrul partidului. Pe de altă parte, liderii UDMR își dau seama că succesul acțiunilor lor nu poate fi asigurat decît printr-o tactică a realizării compromisurilor, conștientizînd situația lor de parteneri într-o coaliție. Putem conchide că UDMR este un partid destul de bine integrat în acest joc tactic, deci recunoaște caracterul politic al acestei chestiuni punctuale cu privire la limba de predare a istoriei și geografiei.

Nu la fel se prezintă situația în ceea ce privește raportarea PNȚCD la această chestiune. Prin faptul că George Pruteanu a obținut suportul partidului din care face parte, pentru a bloca discuțiile, dovedește evitarea punerii problemei în termenii negocierii politice și aducerea în prim-plan a unui argument sofistecat, care se adresează sensibilităților naționale ale publicului. Există, totuși, un argument solid pentru poziția domnului Pruteanu, și anume acela că este bine în primul rînd pentru minoritatea maghiară ca aceasta să cunoască limba română, pentru a se integra mai bine în societate. Fără îndoială că așa este, dar individul trebuie lăsat liber să aleagă ce este bine pentru el, iar cînd statul se vrea așezat dincolo de bine și de rău, ceva nu e în regulă.

O altă chestiune care creează confuzie este implicarea în această dispută politică a unor foruri academice. Această transpunere a problemei din sfera politicii parlamentare în domeniul de activitate al organismelor academice creează impresia unui partizanat politic al instituțiilor care trebuie să rămînă neutre din punct de vedere politic.¹

În concluzie, se poate spune că UDMR conștientizează faptul că, o dată ce problemele specifice minorității maghiare vor fi, încetul cu încetul, rezolvate, trebuie să se implice mai mult în guvernare, în special în strategiile economice și sociale cu influență directă asupra întregii societăți. Soluția de compromis propusă dovedește asumarea jocului politic și a rolului

de partener responsabil și eficient al celorlalte partide din coaliție. Pe de altă parte însă, au existat și momente în care reprezentanții UDMR au evitat să ia o poziție fermă, ca de exemplu în cazul măicuțelor greco-catolice, molestăte de autoritățile locale din Odorheiul Secuiesc, cînd ministrul Tokay Gyorgy ar fi putut interveni mai energic pentru o rezolvare corectă a conflictului. În ceea ce privește atitudinea PNȚCD, remarcăm o întărire a curentelor naționaliste, în urma solidarizării cu George Pruteanu, și o încercare de a menține popularitatea partidului prin seducerea publicului cu mesaje adresate sensibilității naționale.

Presa rămîne aceeași, după cum remarcă Andrei Pleșu², neasumîndu-și o reformă sau măcar o schimbare de stil. Se repetă același argument ipocrit, că UDMR trebuie păstrat în coaliție, deoarece astfel se păstrează o imagine pozitivă a României în lume, ca și cum rezolvarea problemelor minorităților ar fi un mijloc de conservare a fațadei, nu un scop în sine. Politicianul care se abate de la stereotipurile jurnaliștilor este considerat trădător. Trebuie să amintesc, totuși, și excepțiile. Comentatorii politici ai revistei 22, pe care îi urmăresc de multă vreme, au demonstrat că se poate scrie obiectiv, documentat și responsabil pe teme sensibile care implică relațiile interetnice.³

NOTE:

1. Pentru o detaliere a argumentului, vezi Mircea Flonta, "Nu trebuie să facem binele cu sila" (interviu realizat de Andrei Comăna), 22, 28 oct.-3 nov. 1997.
2. Aceste idei ale domnului Andrei Pleșu, expuse în cadrul unei emisiuni "7 zile în România" (TVR 1), au fost urmate de reacții ofuscate ale unor jurnaliști, dintre care se remarcă Ion Cristoiu.
3. Mă refer în primul rînd la Andrei Comăna și Gabriel Andreescu. Ar mai trebui să-i amintesc, de asemenea, și pe cei care editează revista *Altera*.

ISTVÁN ARANYOSI — is student at the Faculty of Sociology, Psychology and Pedagogy, University of Bucharest.

Joaca de-a remanierea

CRISTINA HULUBAN

Negocierile privind remanierea guvernului Ciorbea s-au purtat între partidele din coaliția guvernamentală încă de la începutul lunii noiembrie. În tot acest timp, în mass media s-au vehiculat mai multe variante de alcătuire a cabinetului, subiectul cu pricina lăsând adesea în umbră probleme ale momentului mult mai importante (precum modificările la legea învățământului, introducerea impozitului pe venitul global sau stadiul privatizării și al reformei). Tratatativele pe această temă au intrat de mai mult ori în impas, aliații la guvernare nereușind să se înțeleagă în privința miniștrilor ce vor fi schimbați și a redistribuirii ministerelor.

Jan Budge și Hans Keman, autori ai unei importante lucrări de *comparative politics*¹, consideră că partidele își umnează politicile atunci când ajung la putere (cu toate că în România partidele promovează mai degrabă persoane decât politici), iar ministerele joacă un rol important în concretizarea politicii de partid. Astfel, partidele dintr-o coaliție nu vor fi interesate de ministere care dețin doar o putere formală, ci vor încerca să obțină posturi ministeriale-cheie. Fiecare partid va căuta să dobândească, spun cei doi autori, controlul ministerului din propria zonă a preocupărilor politice.²

Așa se explică, spre exemplu, faptul că liberalii vor să-și afirme în guvernul remaniat, după propriile declarații, identitatea liberală. Pentru a promova mai bine o politică fiscală liberală, aceștia ar dori dobândirea Ministerului Finanțelor, fiind dispuși să cedeze în schimbul lui pe cel al Industriilor și Comerțului. Tot Partidul Național Liberal, în ideea unei remanieri guvernamentale de substanță, a făcut mai multe propuneri de restructurare și reorganizare a guvernului³, prin comasarea unor ministere și redistribuirea responsabilităților miniștrilor de stat, restructurare în urma căreia numărul membrilor guvernului ar urma să scadă de la 27 la 21.

Dificultatea de a se ajunge la un consens în privința remanierii provine, se pare, și din dorința președintelui Constantinescu ca schimbarea cabinetului să nu fie una formală, ci una de fond. Consilierul pre-

zidențial Zoe Petre declara, la Seminarul Centrului de Media și Comunicare pentru Democrație, organizat la Sinaia la începutul lui noiembrie a.e., că, în concordanță cu prerogativele sale constituționale (vezi articolul 87 din Constituția României), președintele se va implica pe viitor mai mult în activitatea guvernului, de la trimiterea unor mesaje, până la conducerea ședințelor executivului. Presa privește diferentiat această implicare, unii considerând ca necesară intervenția președintelui, pentru a "struni" guvernul, alții susținând că ea nu este neapărat benefică: "... un președinte, oricât de capabil, de activ, nu poate suplini un guvern slab și ezitant".⁴ În acest sens, nu implicarea președintelui ar rezolva problema funcționării deficiente a guvernului, ci investirea cabinetului și a premierului cu o mai mare autoritate. Acolo unde premierul are mai multă libertate de acțiune – spun Budge și Keman –, remanierele sînt mai frecvente, iar fluctuația indivizilor în ministere este mai mare, și ea scade în măsura în care prim-ministrul are mai puțină libertate de acțiune în legătură cu coaliția de partide din guvern. În același timp, susțin autorii citați, este înțelept ca numărul partidelor politice din coaliția guvernamentală să fie cât mai mic posibil, pentru a minimaliza astfel costurile dezacordurilor dintre ele.⁵

Însă, coaliția aflată în prezent la guvernare în România, cuprinzînd un număr mare de partide, s-a format doar pentru excluderea de la decizia politică a partidelor aflate la guvernare pînă în noiembrie 1996, iar partidele ce o compun au vederi diferite de rezolvare a problemelor momentului. În acest sens, Petre Roman declara că actuala formulă guvernamentală a determinat împotmolirea reformei din cauza "neamoniizării punctelor de vedere" ale membrilor guvernului referitoare la reformă și din cauza lipsei unei acțiuni programatice.⁶

În aceste condiții, în care o remaniere de fond pare greu de realizat de către o coaliție atît de amestecată ideologic, unii analiști au susținut ideea formării unui guvern de tehnocrați, în care premierul și miniștrii să fie specialiști neafiliați politic, alții pe aceea a unui guvern minoritar (format din PNȚCD sau PD),

susținut de toate forțele democratice. Petre Roman chiar declarase, la același Seminar al Centrului de Media și Comunicare pentru Democrație, că "sîntem gata să susținem un guvern minoritar al unui partid care își asumă, integral, reîntărirea cursului reformei".⁷

În ce măsură un guvern minoritar s-ar bucura de susținerea forțelor democratice sau care ar fi posibilitatea formării unui guvern de specialiști (specific perioadelor de criză și viabil pe termen scurt) sînt probleme discutabile. Se pare însă că remanierea se va face în cele din urmă respectînd algoritmul determinat de rezultatele alegerilor, chiar dacă anumite ministere vor fi schimbate între partidele din coaliție. Partidele vor – cum spuneam la început – să-și definească mai bine identitatea în guvernul remaniat, iar dacă nu vor primi ministere de anvergură, s-ar putea ajunge în situația de destrămarea coaliției. Astfel, Partidul Democrat a anunțat⁸ că intenționează să părăsească alianța dacă nu va primi conducerea unui minister legat de reformă.

Dacă alianța va supraviețui, se speră ca această remaniere să grăbească reforma, să accelereze privatizarea și restructurarea. Altfel, macrostabilizarea economică obținută de guvernul Ciorbea riscă să rămînă fără rezultate (ca și macrostabilizările economice ale guvernului Văcăroiu).

Această remaniere ar trebui și să îmbunătățească prestația, pînă acum foarte scăzută, a Departamentului de Informații Publice al Guvernului, să îmbunătățească dialogul, comunicarea executivului cu presa, cu sindicatele, cu cetățenii.

Un guvern care face reforma își pierde treptat și inevitabil din popularitate din pricina măsurilor dure pe care este silit să le adopte. Un astfel de guvern recurge la remanieri pentru a-și recîștiga cît mai mult din popularitatea pierdută. În țările democratice, remanierea este un procedeu firesc, care face parte din procedurile democrației. La noi, declarațiile liderilor politici și discuțiile prelungite pe marginea ei au făcut din remaniere "un factor al subminării legitimității actualei puteri, în loc să fie o sursă a întăririi sale".⁹

NOTE:

1. Jan Budge, Hans Keman, *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford University Press, 1990.
2. A se vedea ierarhizarea ipotetică a ministerelor standard în interiorul familiilor de partide în Jan Budge, Hans Keman, *op. cit.*, pp. 110-114.
3. *Ziua*, 21 noiembrie 1997.
4. Andrei Comea, "Remaniere – în ce fel?", 22, 4-10 noiembrie 1997.
5. A se vedea Jan Budge, Hans Keman, *op. cit.*, pp. 63-89.
6. *Ziua*, 3 noiembrie 1997.
7. *Ibidem*.
8. Emisiunea de știri a "Antenei 1", 23 noiembrie 1997.
9. Dan Pavel, "Fără cap lîmpe", 22, 18-24 noiembrie 1997.

CRISTINA HULUBAN – graduated from the Faculty of Political Science and Administration, "Babeș-Bolyai" University of Cluj. She is working at Political Science Section, from the Faculty of Law, Oradea University.

Jocul de SUA: diplomația decenței

VALENTIN STAN

Dar, știți, există o piesă care nu face parte din dotarea Departamentului de Stat, deși sper că, într-o zi, Comisia pentru Buget a Senatului ne-o va aproba: această piesă este un glob magic. Nimeni dintre noi nu poate ști precis cu ce sfidări se va confrunta Europa în 10, 20 sau 50 de ani.

MADELEINE ALBRIGHT, 21 octombrie 1997¹

Reprezentativitate și diplomație

Așa cum lesne se poate imagina, apanajul artei diplomatice nu aparține marilor puteri. Nu pentru că marile puteri nu ar fi dat lumii excelenți diplomați. Ci pentru simplul motiv că, așa cum arăta recent premierul britanic Tony Blair, o "forță de apărare puternică înseamnă o politică externă puternică".² Astfel, când portavioanele tale brăzdează mările lumii, când capacitățile tale nucleare pot pulveriza în câteva clipe orice posibil atacator, când sateliții tăi militari pot detecta la minuție orice intenție agresivă și când, alături de puternicii tăi aliați, poți debarca în orice colț al lumii pentru a-ți apăra interesele de securitate, atunci diplomația este numai o anexă la argumentele oferite de puterea militară.

Iată de ce o mare putere nu are nevoie să excelleze în diplomație, ceea ce nu înseamnă că nu o va face. Iată de ce acelea care au nevoie, în primul rând, de diplomație, pentru a-și apăra interesele, sînt țările mici și mijlocii, ceea ce nu înseamnă că vor și reuși să aibă, întotdeauna, o diplomație profesionistă și performantă.

Pe de altă parte, este evident că singura superputere mondială actuală, SUA, care gestionează interese globale, va trebui să întrețină relații politice deosebit de complicate cu o multitudine de state, foarte diferite și, adesea, cu interese contradictorii. Măsura în care SUA nu vor fi nevoite să apeleze la forță pentru gestionarea intereselor lor globale este dată și de modul în care SUA reușesc să trateze interesele contradictorii ale statelor lumii în așa fel încît acele state să nu perceapă puterea americană ca o putere ostilă lor. Or, pentru asta, americanii au și ei nevoie de diplomație. Este drept, un ministru de externe american (secretarul de stat) va trebui să gestioneze o problema-

tică de politică externă înfinit mai vastă decît un ministru de externe, să zicem, francez.

Dar chiar și în Franța, o putere europeană a cărei forță și relații globale nu se pot compara cu ale SUA, se știe că "viața unui ministru de externe este fizic îngrozitoare"³, în primul rînd pentru că, "tot ceea ce face ministrul, prin definiție, tot ceea ce zice, este oportun, perfect, bine gândit"⁴. Ceea ce solicită o muncă sufocantă. Și este așa pentru că el, sau purtătorul lui de cuvînt, "vorbește pentru Franța"⁵, adică angajează țara. În conformitate cu noțiunile internaționale, există trei oameni de stat care pot angaja țara pe plan internațional fără să aibă nevoie de mandat sau acreditare speciale: șeful statului, șeful guvernului și ministrul de externe.

Iată de ce, în țara noastră, care nu este o superputere ca SUA, nici măcar o putere europeană ca Franța, deci are mult mai puține responsabilități în relațiile mondiale, Emil Constantinescu, Victor Ciorbea și Adrian Severin sînt România. Ei sînt România atunci cînd semnează un tratat sau vorbesc la o conferință internațională, dar și cînd se întrețin cu ziaristii, cînd își povestesc amintirile personale sau cînd glumesc cu alegătorii la o întrunire electorală. Ei sînt România orice ar face și vor înceta să mai fie România doar atunci cînd nu vor mai deține funcțiile lor oficiale.

Democrație și diplomație

Un alt element esențial, evidențiat de realitatea marilor puteri democratice de astăzi, este capacitatea guvernelor, a președinților și a miniștrilor, de a da socoteală în fața cetățenilor pe care îi reprezintă pentru tot ceea ce fac. Această capacitate este exprimată în limba engleză de un singur cuvînt: "accountable" adică "răspunzător". Așa cum arăta adjunctul secretarului de stat al SUA, Strobe Talbott, "guvernul nostru este răspunzător față de cetățenii săi"⁶. Aceasta înseamnă că este gata să suporte consecințele propriilor erori și să părăsească guvernarea dacă aceste erori afectează interesele cetățenilor pe care îi reprezintă.

În ceea ce privește politica externă, răspunderea guvernanților este încă și mai importantă decît în

cazul politicii interne pentru că, în acest caz, cei afectați sînt atît cetățenii lor, cît și ai altor state. Strobe Talbott preciza în acest sens: "Abilitatea unui popor de a-i face răspunzători, prin algerii, pe conducătorii lui este benefică nu numai pentru cetățenii care dispun de acest drept, ci și pentru vecinii acelei țări și, astfel, pentru comunitatea statelor".⁷

Liste clar că, oricît de "bine gândit", ca să nu spunem "perfect", este ceea ce spune și face un ministru de externe, sau purtătorul lui de cuvînt, ei pot greși, pentru că a greși este omenește. Greșesc și americanii. Și cum să nu greșescă, cînd ei au de gestionat întreaga problemă mondială? Iată doar unul dintre exemplele ce se pot da.

Pe 17 iulie 1997, purtătorul de cuvînt al Departamentului de Stat, Nicholas Burns, a prezentat, în cadrul *briefing*-ului oficial, poziția secretarului de stat și a SUA cu privire la sprijinul țării sale pentru lărgirea numărului de membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU. El s-a pronunțat în favoarea admiterii în grupul țărilor respective a Germaniei, Japoniei și a încă trei țări care să reprezinte statele în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină. Întrebat dacă cele cinci state se vor bucura de dreptul de veto în Consiliul de Securitate, drept presupus de statutul de membru permanent, Burns a fost pus în dificultate. El nu avea informații despre poziția SUA în această problemă, pentru că pur și simplu nu îi trecuse prin cap că i se poate pune această întrebare.

Explicabil, nu poți să prevezi totul, mai ales cînd trebuie să te ocupi de toată planeta (așa cum face America în politica externă) pentru că, așa cum spunea Madeleine Albright, la Departamentul de Stat nu există un glob magic. Sigur, purtătorul de cuvînt poate să nu răspundă la întrebări al căror răspuns nu-i este cunoscut, urmînd să se informeze, dar, în cazul nostru, Nicholas Burns apucase să enunțe poziția SUA de a sprijini lărgirea Consiliului de Securitate, ceea ce nu-i mai permitea să evite întrebările referitoare la ea. Dacă le-ar fi evitat, aceasta ar fi însemnat că SUA au venit în fața presei cu o poziție insuficient clarificată. Așa că a făcut singurul lucru posibil. A confirmat, fără a specifica în termeni preciși, că SUA consideră că orice nou membru permanent al Consiliului de Securitate trebuie să se bucure de drepturile prevăzute în statutul său, așadar și de dreptul de veto, și a promis că se va informa suplimentar asupra subiectului la misiunea SUA la ONU.⁸

La *briefing*-ul de a doua zi, Nicholas Burns a prezentat scuze presei și cetățenilor americani pentru

ceea ce spusese cu o zi înainte: "Acum aș vrea să vă atrag atenția asupra a ceva de ieri – o întrebare pe care a pus-o Jim (numele ziaristului – *n.n.*) – pentru că nu am dat un răspuns complet. Îmi cer scuze pentru aceasta. În problema dreptului la veto, la care se gîndește toată lumea, vreau doar să reiterez poziția americană. Statele Unite nu au luat încă o poziție cu privire la dreptul de veto al noilor membri – membri permanenți – ai Consiliului de Securitate, inclusiv în cazul Japoniei și Germaniei. Ne vom opune oricărei rezoluții care ar împieta asupra prerogativelor actualilor membri permanenți ai Consiliului de Securitate. Aceasta este poziția noastră. Este bine cunoscută tuturor țărilor reprezentate la ONU. Dar am vrut să o subliniez deoarece nu am făcut o treabă foarte bună cînd am răspuns la întrebarea lui Jim, ieri".⁹

Iată o situație foarte gravă! Liderul lumii, SUA, exprimă două poziții diferite, la un interval de 24 de ore, într-o problemă cu implicații mondiale de maximă însemnătate. Oare, nu ar fi fost mai bine ca Madeleine Albright să se decidă de purtătorul ei de cuvînt și să declare că ceea ce a spus Burns pe 17 iulie era poziția lui personală și nu exprima poziția Departamentului de Stat? Era imposibil pentru că, într-o democrație funcțională, purtătorul de cuvînt al ministrului de externe, adică ministrul însuși, vorbește în numele țării respective, lucru care se știe foarte bine și la Paris, așa cum am arătat, ca și în toate țările democratice. Președintele Clinton nu ar fi putut nici el să se decidă de secretarul său de stat, pe motiv că Madeleine Albright ar fi avut o opinie personală, deoarece Madeleine Albright este America.

Iată de ce, Departamentul de Stat, prin vocea purtătorului său de cuvînt, și-a cerut scuze. Adică America a cerut scuze comunității statelor, iar guvernul american cetățenilor săi, în fața cărora este răspunzător. Aceasta este diplomația americană: cîteodată greșește, pentru că este uman a greși. Aceasta este democrația americană: cînd guvernul greșește, el își asumă greșeala și încearcă să o repare, pentru că are conștiința răspunderii și a respectului față de cetățenii pe care îi reprezintă.

România: reprezentativitate, diplomație, democrație ?

Este bine cunoscută poziția adoptată recent de ministrul de externe al României, Adrian Severin, în exercitarea prerogativelor sale oficiale, la Strasbourg, unde a reprezentat România cu ocazia celei de-a 101-a sesiuni a Comitetului de Miniștri al Consiliului Euro-

pei, când a acuzat organul de decizie al forumului pan-european de "formalism, superficialitate și conservatorism".¹⁰ Este bine cunoscută și declarația sa, făcută cu același prilej, în conformitate cu care decizia Comisiei Europene de a recomanda începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană cu numai cinci state, fără România, este o "gafă" și un "act ilegal".¹¹ Nu voi comenta aceste declarații fără nici o legătură cu diplomația, care produc un rău imens României în raporturile cu Uniunea Europeană, în care dorim să ne integrăm. Ele au fost criticate de principalul partid de guvernământ din România, fiind considerate "lipsite de tact".¹²

Nu vom analiza aceste luări de poziție pentru că nu substanța lor este subiectul acestui text. Ne vom opri însă asupra declarației prin care Victor Ciorbea, șeful guvernului, s-a referit la afirmațiile publice ale ministrului de externe al României, menționate mai sus, făcute cu prilejul participării sale oficiale la lucrările unei organizații internaționale, Consiliul European, la care România este parte: "Afirmațiile ministrului de externe Adrian Severin, potrivit cărora Consiliul de Miniștri al Consiliului European dă dovadă de formalism, superficialitate și lipsă de imaginație, reprezintă punctul său de vedere personal, și nu punctul de vedere al Guvernului".¹³

Este, oare, posibil ca șeful executivului român să nu știe că, făcând o astfel de declarație, a produs României un rău mai mare chiar decât afirmațiile lui Adrian Severin? Cum se poate ca *staff*-ul primului ministru să nu îl fi informat că un șef de guvern nu se poate dezice de ministrul său de externe, pentru că și unul și altul vorbesc în numele României? Sau, mai precis, se poate dezice numai dacă unul dintre ei își părăsește funcția oficială (indiferent cum), ceea ce nu a fost cazul. Din acest moment, care este România cea adevărată, cu care Klaus Kinkel, Madeleine Albright, Robin Cook sau Hubert Vedrine să poată sta de vorbă? Cea care vorbește prin gura domnului Severin sau cea care vorbește prin gura domnului Ciorbea? Și cât de democratică este acea Românie? Cât respect are guvernul ei față de cetățeni? Cât de aproape este ea de lumea civilizată a democrațiilor occidentale pentru a fi primită în NATO și UE?

Nu știu ce răspuns ar putea da domnul Nicholas Burns acestor întrebări. Dar aproape că sunt convins că nici un glob magic nu ar fi suficient pentru a ne ajuta să ne apropiem de Europa și SUA. Pentru simplul motiv că nu am reușit nici măcar să aflăm care

România trebuie să se integreze în Europa și nici cîte Români sînt în guvernul Ciorbea...

NOTE:

1. Vezi Statement by Secretary of State Madeleine Albright, Senate Appropriations Committee, October 21, 1997, în USIS Washington File, Text: Secstate before Senate Appropriations Committee on NATO (Albright says enlargement costs will be reasonable) (5360), 21 October 1997.
2. Vezi Speech by Prime Minister, Mr Tony Blair, "The Principles of a Modern British Foreign Policy", at the Lord Mayor's Banquet, Guildhall, London, Monday, 10 November 1997.
3. Vezi Reponse du porte-parole du Ministère des Affaires Étrangères, M. Jacques Rummelhardt, au Ministre des Affaires Étrangères, M. Hubert Vedrine, Paris, 3 novembre 1997, în *Bulletin d'information* du 10 Novembre 1997 (21797).
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.
6. "A new NATO, a new Europe", an Address by Strobe Talbott, Deputy Secretary of State, World Affairs Council of Boston, Thursday, October 16, 1997, în USIS Washington File, Text: Talbott before World Affairs Council of Boston Oct. 16 (Says the case for NATO enlargement is compelling) (3950), 16 October 1997.
7. Remarks by Deputy Secretary of State Strobe Talbott to the Denver Summit of the Eight Initiative on Democracy and Human Rights, "Democracy and the International Interest", October 1, 1997, în USIS Washington File, Text: Talbott on "Democracy and the International Interest" (Summit of 8 Initiative on Democracy, Human Rights 10/1) (3160), 01 October 1997.
8. Vezi U.S. Department of State, Daily Press Briefing, Index: Thursday, July 17, 1997, Briefer: Nicholas Burns.
9. Vezi U.S. Department of State, Daily Press Briefing, Index: Friday July 18, 1997, Briefer: Nicholas Burns.
10. Cf. Isabella Alexandrescu și Lucia Dinu, "Adrian Severin face ordine la Consiliul European", în *Evenimentul zilei*, Anul VI, Nr. 2635, 8 noiembrie 1997.
11. *Ibidem*.
12. Cf. Andreea Munteanu, "PNJCD se disociază de Adrian Severin", în *Azi*, Nr. 1605 (2187), 11 noiembrie 1997.
13. Cf. Isabella Alexandrescu și Lucia Dinu, *Loc. cit.*

VALENTIN STAN — graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. He is a lecturer in international relations and international contemporary history at the University of Bucharest. Board member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

Marea Britanie

— schimbare de scaune și de politică —

EDUARD HELLWIG

1997 reprezintă, pentru Marea Britanie, anul alegerilor și al schimbărilor în configurația parlamentară. După aproape două decenii de guvernare conservatoare, se pare că electoratul britanic a dorit schimbarea stilului politic și a vieții sociale.

Pentru a înțelege Marea Britanie trebuie să înțelegem evoluția instituțiilor, acestea fiind rezultatul acumulării de valori, fiind produsul inerției istorice. Dacă în majoritatea societăților schimbarea este rezultatul unor revoluții, în cazul de față evoluția a fost cea care a contribuit la modificările de fond.

Marea democrație americană și instituțiile sale au avut ca model de construcție societală elementele fundamentale ale statului britanic. Tradiția, mândria națională, familia, biserica sînt organisme indispensabile pentru crearea unei societăți democratice guvernate după principiul moralei și al legii. Cu toată imaginea construită (uneori, justificată) de națiune conservatoare și nereceptivă la schimbare, britanicii se pot mândri ca fiind una dintre cele mai democratice societăți, în care drepturile individuale și respectul cetățeanului sînt valori supreme. Pe de altă parte, ea este și prima țară în care s-au pus bazele statului contemporan al bunăstării, fapt pus în practică de liberali în perioada 1906-1914.¹

Din punct de vedere al sistemului electoral avem de-a cu un sistem echilibrat bipartidic, acesta fiind rezultatul evoluției sistemului politic. Partidele au fost cele care practic au consolidat democrația mai mult decât orice altceva; ele au făcut ca aspirațiile populației în ce privește dezvoltarea economică, relația dintre stat și societate să fie îndeplinite. Astfel, partidele britanice, cu precădere cel conservator și cel laburist, prin forța lor, au contribuit la modernizarea instituțiilor statului, iar instituirea acestui bipartidism din punct de vedere al sistemului de partide a contribuit la creșterea gradului de separare a puterilor în stat.

Marea Britanie este împărțită în 650 circumscripții electorale, fiecare corespunzându-i o zonă geografică, iar cetățenii cu drept de vot din acele circumscripții își aleg câte un reprezentant pentru Camera Comunelor. Numărul mediu de alegători dintr-o zonă este 70 000, dar există și zone în care acest număr este mai mic. Sistemul de vot este cel al majorității simple,

conform căruia candidatul cu cele mai multe voturi obținute devine câștigător al alegerilor în zona în care a candidat și, totodată, trebuie subliniat că nu are nevoie decât de jumătate din voturile populației cu drept de vot a zonei respective pentru a fi declarat învingător. Votul este secret (din anul 1872) și au drept de vot toți cetățenii care au împlinit 18 ani, media de participare fiind de 75% din totalul cetățenilor cu drept de vot. Pot candida orice persoane care au împlinit 21 de ani și sînt cetățeni ai Marii Britanii sau ai altei țări din Commonwealth sau Republica Irlanda. Nu au drept de vot cetățenii care au cazier, care sînt membri ai Bisericii Angliei, Scoției, ai Bisericii Irlandei, ai Bisericii Romano-Catolice, cei care sînt membri ai Camerei Lorzilor, judecători, membri ai forțelor armate și ale poliției britanice.

Alegerile pentru Camera Comunelor, teoretic, au loc din cinci în cinci ani, însă au existat și cazuri excepționale (de exemplu, perioada celor două războaie mondiale) când alegerile nu s-au ținut sau au avut loc alegeri anticipate. Ar mai trebui subliniat că în ultimele scrutinuri s-a sesizat o împărțire a voturilor înspre mai multe partide. Astfel, la alegerile generale din 1974, Partidul Liberal a beneficiat de un număr considerabil de voturi. În 1981, un grup de personalități din cadrul Partidului Laburist a format un nou partid, Partidul Social-Democrat. Între anii '45-70², conservatorii și laburiștii au adunat, împreună, în jurul a 90 de procente din totalul voturilor exprimate. Începînd cu 1974, cele două partide nu au mai adunat mai mult de 75% din totalul voturilor; se pare că această evoluție nu a fost un accident, ci că procentele se modifică spre un sistem de 2+1, unde 1 reprezintă coaliții de partide, apărute mai recent, ca de exemplu Partidul Liberal și aliații Partidului Social-Democrat, Partidul Național Scoțian, două partide din Irlanda de Nord, un partid naționalist din Irlanda (aripa politică a IRA – Sinn Féin) și alte partide unioniste.

Sistemul politic britanic este bicameral, cea de-a doua cameră fiind Camera Lorzilor; din aceasta fac parte personalități din lumea finanțelor, a industriilor și a comerțului, din mass media, din domeniul social-educational – cu alte cuvinte, personalități emblematice ale societății. Acestea au putut accede în Camera Lorzilor din 1958, când s-a votat o lege care permitea

accesul și a altor persoane decât a celor stabilite ereditar. Din cadrul acestei camere a Parlamentului britanic fac parte și 26 de episcopi ai bisericilor din Anglia. Nu poate fi membru al Camerei Lorzilor familia regală. Rolul acestei camere este foarte redus din punct de vedere politic și economic, având un caracter mai mult de garant al respectării legilor și moralității societății. Sistemul electoral britanic favorizează bipartidismul parlamentar. În politica britanică s-au impus Partidul Conservator și Partidul Laburist. Este adevărat că există și accidente, fiind și alte partide cîștigă în diferite circumstanțe electorale, ca în cazul Partidului Liberal, Partidului Social-Democrat, Partidului Național Scoțian, dar asupra acestor aspecte voi reveni.

La începutul secolului XIX, conservatorismul a fost descris ca o ideologie politică distinctă. El are ca bază de gândire încrederea în omul din societate, încrederea într-un set de valori politice și morale distincte. Conservatorismul britanic a avut o evoluție foarte interesantă, de la rigiditate la flexibilitate, de la închistare la destindere. Pentru conservatori, individul nu poate fi separat de societate, el fiind parte a grupului social, dar trebuie totuși să se supună autorității, deoarece unde nu este autoritate nu există ordine, iar unde nu este ordine este haos. Conservatorii cred în conceptul de structură a societății în funcție de ierarhie, cetățenii fiind învățați că fără disciplină, datorie și obligație nu se poate vorbi de evoluție umană. Proprietatea, ordinea, tradiția și autoritatea reprezintă pilonii pe care s-a sprijinit conservatorismul ca ideologie.

Anii '70 aduc în planul conservatorismului un nou set de idei radicale, care își au ca influență filosofia social-liberală, dar tot în aceeași perioadă sînt exprimate de către anumiți conservatori idei precum restaurația autorității și întărirea valorilor familiale. Această mișcare, denumită neoconservatorism, avea, pe de altă parte, și un puternic caracter anticomunist. Aceste acte au fost convertite în fapte cu precădere de către Ronald Reagan în SUA și de Margaret Thatcher în Marea Britanie și au fost aplicate cu succes; dar au existat și cazuri cînd efectele scontate nu s-au realizat (de exemplu, încercarea eșuată de a-i reconverti pe tinerii delincvenți în centre de detenție special amenajate, apariția unui segment de populație destul de mare defavorizat de reforma economică față de care programele de protecție socială nu aveau acoperire). Din punct de vedere al guvernării, conservatorii s-au aflat la putere între 1951-1964, 1970-1973, 1979-1997 și, de-a lungul anilor, structura lor electorală s-a

mai diversificat, aceștia reprezentînd acum nu numai aristocrația, ci și clasa de mijloc britanică.

Partidul Laburist este fructul industrializării ce a avut loc la începutul secolului XX. Modificarea activităților tradiționale de cîștigare a existenței și implicarea indivizilor în sectorul industrial proaspăt apărut a dus la crearea unei relații tot mai abrupte între indivizii din societatea britanică, între proprietarii beneficiari și executanți. Deși la baza tuturor partidelor europene socialiste apărute la începutul secolului XX au stat concepțiile lui Marx și Engels, în Marea Britanie aceste concepte au avut un efect secundar. Baza ideologică a Partidului Laburist a fost influențată de Societatea Fabian, formată în 1884, care era condusă de Sidney și Beatrice Webb și îi avea incluși ca membri de marcă pe George Bernard Shaw și H.G. Wells. Fabianiștii credeau că socialismul se va dezvolta natural și într-un mod pașnic și că elitele din toate domeniile trebuie să se implice în fenomenul politic pentru a permite apropierea și a altora către doctrina socialistă, rolul lor fiind cel de informare și convertire, ceea ce numim astăzi factor de opinie. În următorii ani, doctrina și partidul au suferit modificări în funcție de diferitele evenimente care s-au produs în societate (recesiunea economică din anii '30, cel de-al doilea război mondial etc.). Ceea ce este distinctiv față de Partidul Conservator o constituie cu precădere abordarea economică. Conform clauzei 4 din documentul programatic al partidului, existent încă de la crearea partidului, se stipulează explicit că principalele domenii economice sînt monopol de stat. Acest lucru le-a adus laburiștilor de-a lungul istoriei atât victorii, cât și înfrîngerii. În perioada cînd la conducerea Partidului Laburist se afla Hugh Gaitskell s-a încercat abolirea acestei clauze din dorința de a atrage voturi și din alte segmente ale populației, dar nu s-a reușit. În 1987, după pierderea succesivă a trei alegeri, ideea modificării clauzei a revenit. O dată cu cîștigarea în sinul partidului a puterii de către Tony Blair, politica partidului s-a schimbat fundamental atât din punct de vedere al stilului politic, cât și din cel al abordărilor economice. Clauza a fost înlăturată și, astfel, a dispărut și frica de naționalizare în cazul în care la putere ar accede laburiștii. Laburiștii au guvernat între anii 1945-1951, 1964-1969 și 1974-1979, iar în 1924 au guvernat ca minoritari în Camera Comunelor.

Guvernarea conservatoare din ultimele două decenii și-a pus amprenta asupra întregii societăți. Prima perioadă a guvernării conservatoare a adus cu sine un nou conservatorism, bazat pe două concepte funda-

mentale: o țară și un sistem economic fundamentat pe libera inițiativă și concurență. Margaret Thatcher a readus în discuția publică importanța recunoașterii valorilor tradiționale ca fundament de organizare socială, precum și importanța statului concurențial bazat pe etica muncii și a responsabilității profesionale. Acest mod de lucru presupune totuși o rigiditate în comportament dată de ideea subordonării în act și fapt, lucru echilibrat de conceptul de *subordonare valorică*. Renașterea unor valori tradiționale combinate cu concepte noi și moderne se pare că a avut un efect în dinamizarea și dezvoltarea statului britanic. Conducerea statului de o mîină forte, contrabalansată de suportul legal democratic, a mulțumit electoratul britanic pe o perioadă destul de lungă. Reculul social pe care l-au avut privatizarea și modernizarea social-economică și-a făcut prezența la începutul deceniului 9, ceea ce a presupus schimbarea liderului de partid din dorința de a recîștiga alegerile. Margaret Thatcher s-a retras din politica activă, locul ei fiind luat de John Major.

Pentru a realiza cum s-au schimbat opțiunile electorale în ultimul deceniu voi prezenta rezultatele alegerilor din această perioadă.³

Partide care au ajuns în Parlament	1987	1992	1997
Conservatori	57,9%	52,7%	25,3%
Laburisti	35,2%	42,0%	64,4%
Aliațe (P.Lib+PSD)	3,4%	3,1%	7,7%
Alții	3,5%	2,2%	0,6%

Reculul Partidului Conservator în ultimele alegeri este rezultatul mai multor factori:

- Electoratul britanic era obosit de politica impusă de guvernul conservator în cele două decenii;
- Autoritatea liderului partidului ca lider al guvernului Marii Britanii a fost în permanență contestată atât de membrii partidului, cât și de adversarii politici. Pentru britanici, imaginea guvernului este reprezentată cel mai bine în opțiunile lor de liderul partidului de guvernămînt. Această permanentă contestare a dus inevitabil la reorientarea opțiunilor electorale spre laburiști sau spre liber-democrați, aceștia culegînd nu mai puțin de 7% din totalul locurilor parlamentare.
- Implicarea unor membri marcanți ai partidului în scandale financiare, conjugale și de altă natură, care nu se pliau nicicînd pe valorile promovate de partidul conservator.
- Necesitatea de schimbare, lucru demonstrat în studiile realizate pe comportamentul electoral din Marea Britanie.

- Schimbarea de stil și de comportament politic demonstrat de partidul rival (am în vedere imaginea foarte tînără a liderilor partidului, a mesajelor adaptate mediului comunicațional, precum și, dar nu în ultimul rînd, eliminarea clauzei 4 din statul partidului).
- Realizarea campaniei electorale neținînd cont de realitățile sociale concrete din țară, pe de o parte, iar pe de altă parte, neprezentarea unei soluții viabile și pertinente privind ieșirea din recesiunea economică care s-a creat prin programele de dezvoltare.
- Pierderea electoratului clasei de mijloc, care s-a îndreptat parte spre modernul Partid Laburist creat în jurul liderului Tony Blair și parte spre Partidul Liberal.
- Prezentarea de către adversarii politici a unui program în centrul căruia stătea protecția socială, atât de neglijată în cele două decenii de guvernare conservatoare, și a ideii de responsabilitate profesională și morală a actelor întreprinse.

Cam acestea ar fi, pe scurt, considerațiile ce au contribuit la modificarea situației de guvernămînt în țara de dincolo de Canalul Mîneei. Aș dori să subliniez că noul guvern laburist și-a păstrat promisiunile electorale privind aspectele economice; mai mult, trebuie apreciată măsura privind acordarea independenței totale Băncii Naționale Britanice în ce privește modul de operare și de politică proprie. Totuși, după doar șase luni de la preluarea puterii, Partidul Laburist se confruntă cu prima mare criză, cauzată de unele afaceri ilegale în care au fost implicați membri ai cabinetului Blair. Se pare că oricît de mare ar fi dorința de a păstra valorile morale ca precepte supreme de guvernare, acestea sînt foarte greu de menținut. □

NOTE:

1. Geraint Parry, George Moyser, Neil Day - pentru amănunte privind fenomenul electoral în Marea Britanie, vezi *Political Participation and Democracy in Britain*, Cambridge University Press.
2. Richard Rose, *Politics in England. Change and Persistence*, The Macmillan Press LTD, Fifth Edition, 1989, London; pentru o prezentare detaliată privind înclinațiile electorale ale britanicilor, vezi capitolul "The Choice of Voters".
3. Datele privind rezultatele alegerilor au fost preluate din săptămînalele *Times*, *Newsweek* și din materialul privind alegerile generale din Marea Britanie, prezentat în pagina de web a Institutului de Studii Politice al Universității Oxford.

EDUARD HELLWIG - graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj.

Polonia: timpul schimbării

ANDRA LĂZĂROIU

Cu circa un an și jumătate în urmă, analiștii politicii est-europenei constatau că, în perioada 1992-1995, spectrul politic al unor țări foste comuniste, printre care și Polonia, și-a deplasat centrul de greutate spre stînga. Dacă, în 1991, alegerile parlamentare poloneze au fost câștigate de Uniunea Democrată, urmată de Alianța Democratică de Stînga, iar în 1993 victoria a fost tot de partea stîngii, pe prima poziție aflîndu-se de această dată SLD (Alianța Democratică de Stînga) care a format o coaliție cu PSL (Partidul Țărănesc Polonez), sfîrșitul anului 1995 aducea cu sine și înfrîngerea lui Lech Walesa, în fața ex-comunistului Aleksandr Kwasniewski. Această stare de fapt se datorea în mare parte erodării guvernului postcomunist polonez condus de gruparea politică Solidaritatea, inițiativa unor reforme de fond care au mărit însă costurile sociale, situînd electoratul polonez pe o poziție de vulnerabilitate în fața puseurilor populiste ale unor actori politici. Rezultatele alegerilor din Polonia anilor 1991, 1993 și 1995 confirmă faptul că orice guvern care își fixează ca scop repararea dezastrului economic și social lăsat în urmă de către comuniști riscă să piardă în contextul unor alegeri libere.

Referindu-ne la situația partidelor victorioase din spațiul central-european, Polonia, Cehoslovacia și Ungaria, în urma alegerilor libere de după momentul '89, putem afirma că aceasta era asimilabilă uneia de genul *catch-all party*, fiind vorba despre coaliții grupate în jurul unor figuri marcante ale disidenței anti-comuniste. Astfel, în Polonia, Solidaritatea avea aproximativ 10 milioane de simpatizanți, din absolut toate straturile societății. Această grupare, extrem de organizată în perioada comunistă, cînd își centra dezbaterile în jurul "vitezei și dimensiunii schimbării"¹, în opoziție cu strategia partidului-stat cramponat în imobilism, s-a fragmentat însă rapid în condițiile libertății politice și a terapiei de șoc inițiată de către Ministrul de Finanțe, Leszek Balcerowicz, într-o multitudine de grupări politice: Uniunea Democrată de Centru, Congresul Liberal-Democratic, Acțiunea Catolică, Alianța

de Centru a Cetățenilor (pro-Walesa) și două partide muncitorești.

Prin urmare, alegerile parlamentare din 1991 au adus în prim-plan exemplul fracționizării extreme a sistemului de partide, care cuprindea un număr de 29 de formațiuni politice câștigătoare, dintre care 11 au obținut doar un singur scaun în Dietă. Partidul aflat pe prima poziție, Uniunea Democrată, a obținut doar 12,3% din totalul voturilor, pe locul al doilea situîndu-se criptocomuniștii grupați în Alianța Democratică de Stînga (SLD) cu 12%, restul partidelor relevante (printre care și Solidaritatea) obținînd între 5% și 9% fiecare. Această stare de fapt, și anume existența a mai mult de cinci partide relevante, ne determină să vorbim despre prezența uneia dintre condițiile pluralismului polarizat definit de teoreticianul G. Sartori. Sistemul de partide polonez conținea la acea dată și câteva partide anti-sistem, ca de exemplu antisemitul partid "X", prezent în condițiile în care în Polonia existau aproximativ 15.000 de evrei, care a înrîuit însă aproape neglijabilul procent de 0,6%. S-ar mai putea aminti de prezența pe scena politică a deja celebrului Partid al Băutorilor de Bere, corespondentul autohtonului Partid al Automobilistilor, care a obținut ceva mai mult din adeziunea electoratului, 3,5%. Referindu-ne la anul electoral 1993, am putea considera că scena politică poloneză s-a simplificat extrem de mult, existînd de această dată opt grupări electorale care au primit locuri în Dietă.

În urma acestor alegeri, câștigate detașat de către Alianța Democratică de Stînga (SLD), urmată de Mișcarea Țărănistă Poloneză (PSL), ambele însumînd 35,9% din voința electoratului, unii comentatori politici au proclamat sfîrșitul erei Solidarității, această grupare obținînd doar 4,9% din totalul voturilor, abia depășind pragul de 4% necesar intrării în Dietă. De asemenea, partidele liberale (de exemplu, Congresul Liberal Democratic) au obținut un procent asemănător. Legea electorală din 1993 era menită să creeze un Parlament puternic, cu o majoritate solidă, spre deose-

bire de Dieta fragmentată din anii 1991-1993. SLD și PSL și-au asigurat dominația în Parlament datorită, în mare parte, partidelor de centru-dreapta, incapabile de a se uni înaintea alegerilor. Din cele 460 de scaune ale Dietei, SLD obține 171, în timp ce PSL obține 132, avînd deci o majoritate de 2:3 suficientă pentru a schimba Constituția. Ca un fapt pozitiv însă, guvernul rezultat din coaliția SLD/PSL a continuat reformele inițiate de către guvernele anterioare, cum ar fi: politica externă pro-occidentală, eforturi conjugate pentru integrarea în NATO și în UE, stabilitate financiară și privatizare.

Paradoxul politic polonez constă în faptul că stînga și dreapta spectrului politic și-au inversat oarecum locurile, îndreptățindu-l pe Adam Michnik să afirme că "polaritatea stînga/dreapta și-a pierdut din semnificație".² Astfel, avînd în vedere strategia învingătorilor la alegerile din 1993, putem observa că foștii comuniști sprijină capitalismul de sorginte occidentală, în vreme ce anticomuniștii doresc să elimine interesul față de Vest și să păstreze în interior sistemul socialist al bunăstării.

Eșecul Solidarității a fost urmat, în 1995, de eșecul lui Lech Walesa, care și-a pierdut enorm din popularitatea de care se bucura între 1989 și 1990, oscilînd, după scindarea Solidarității, între înfruntarea stîngii comuniste reformiste, pe de o parte, și a dreptei radicale anticomuniste, pe de altă parte, în încercarea sa de a menține centrul deja destul de fragmentat. Proiectul de lege pentru drepturi și libertăți supus Parlamentului în 1992 a fost atît de liberal încît a provocat mînia partidelor catolice și a Bisericii. Lipsit de suportul centrului, Walesa s-a bazat în timpul campaniei electorale exclusiv pe charisma și pe avantajul președinției, pierzînd la o diferență de 700.000 de voturi în fața lui A. Kwasniewski. Acțiunea electorală Solidaritatea-AWS a fost creată în luna iunie 1996 ca răspuns la eșecul politic al dreptei din vara lui 1993. Președintele acesteia, Marian Krzaklewski, a unit sub stindardul uniunii 36 de grupări, în majoritate de centru-dreapta. Deși în cadrul acesteia se putea vorbi despre curente de dreapta, în sens occidental, AWS este considerat ca fiind de dreapta, în mare parte, datorită caracterului său profund anticomunist și grație sprijinului de care se bucură din partea Bisericii catolice. În accepțiunea unor teoreticieni occidentali, diviziunea stînga/dreapta pornește de la modul în care sînt concepute politicile economice, și nu atît de la termenii care fac referință la valorile culturale ori religioase.

Cei situați, de regulă, la dreapta spectrului politic, preferă o intervenție redusă a statului în economie, taxe mai mici și privatizare mai largă, spre deosebire de cei situați la stînga, care se pronunță pentru existența unui *welfare-state* mai puternic, taxe mai mari și, bineînțeles, mai multă intervenție. Calificarea Alianței Politice Solidaritatea ca situîndu-se în prima categorie a așezat un semn de egalitate între a fi anticomunist, a fi rivalul stîngii și a fi de dreapta – identificare, am putea spune, deloc corectă.

Referindu-ne la anul electoral 1997, cu puțin înaintea alegerilor din septembrie 1997 se știa că SLD-PSL (coaliția la putere) și-a asigurat influența în mass-media descumînd Comitetul de control al televiziunii publice, precum și judecătoria Curții Constituționale, care în contextul noii constituții votată prin referendum în data de 25 mai a aceluiași an ar fi putut lua decizii fără aprobarea Dietei.³ Cu toate acestea, s-a constatat că, începînd din vara lui 1996, puterea ex-comunistilor a început să se erodeze, disputele din cadrul partidului devenind din ce în ce mai manifeste, la acestea adăugîndu-se grevele violente ale salariaților din domeniul sănătății, greu controlate de guvernanți, precum și acuzația adusă în luna august 1997 președintelui A. Kwasniewski de a fi colaborat cu KGB. În ceea ce privește situația globală a coaliției SLD/PSL, aceasta (conform analiștilor polonezi) nu a conceput pe perioada mandatului o strategie care să apere interesele perdanților tranziției. Dacă, de-a lungul campaniei electorale, membrii acestor două partide și-au creat o imagine de persoane extrem de raționale și moderate, care știu cum să păstreze unitatea partidului și cum să evite disputele politice sterile, exemplele de mai sus, conjugate cu favorizarea imaginii în detrimentul ideilor, au contribuit în mod substanțial la eșecul acestora.

Cel mai puternic partid din Polonia anului 1997 era astfel Acțiunea Politică Solidaritatea, care se adresa atît numeroșilor deziluzionați, foști partizani ai SLD/PSL, cît și anticomuniștilor.

Analiștii polonezi considerau că și în ceea ce privește organizarea AWS era la fel de bine pusă la punct ca excomuniștii, utilizînd la maxim toate mijloacele de campanie electorală: rețele, oficii pe tot cuprinsul țării, fonduri, organizatori locali, dispensîndu-se de resursele Bisericii.⁴

Cu toate că în sondajele de la începutul lunii septembrie SLD și AWS se găseau la egalitate, rezultatele alegerilor din 21 septembrie au contrazis previz-

junile, situând Alianța Politică Solidaritatea pe prima poziție, cu 33,8%, urmată, este adevărat, la mică distanță de SLD, cu 27,1%.

În poziția a treia se află Uniunea pentru Libertate (UW) cu 13,4%, partid prooccidental, promotorul unei economii capitaliste, al cărui președinte, L. Balcerowicz, a fost inițiatorul primelor măsuri de reformă în Polonia postcomunistă, așezând-o pe primul loc în clasamentul țărilor foste comuniste în ceea ce privește dezvoltarea economică.

Partidul Țărănesc (PSI), cotelat cu 7,3%, este (asemeni PNȚCD din România) un partid istoric, activ pînă în momentul instaurării regimului comunist, care și-a pierdut însă extrem de mult din popularitate în perioada ultimei guvernări împreună cu SLD.

Ultimul partid care a reușit depășirea pragului electoral de 5% este naționalistul Mișcarea pentru Reconstrucție.

Uniunea muncitorilor (UP) a obținut 4,7% – un partid socialist, care nu poate fi însă acuzat de comunism datorită faptului că liderii acestuia provin din fosta Solidaritate. Programul UP se concentra asupra problemelor economice și ale vieții concrete, considerată extrem de importante pentru electori. În anul 1993, Uniunea Muncitorilor a refuzat apropierea de Alianța Democratică de stînga (SLD) din cauza moștenirii comuniste a acestora din urmă și, ca atare, înaintea alegerilor din septembrie 1997, electoratul UP se găsea divizat între SLD, AWS și UW.

În urma recentelor alegeri, scena politică poloneză era împărțită între două coaliții – AWS și SLD –, însă nici una nu putea guverna singură. În cadrul SLD se pot identifica tendințe liberale și socialiste, lipsind însă orientările creștin-democrate. Acest fapt, împreună cu moștenirea trecutului, îi făcea pe analiști nesiguri în ceea ce privește o guvernare SLD-UW. Analiștii revistei britanice *The Economist* considerau că singura opțiune serioasă pentru AWS ar fi o coaliție cu UW, partid centrist, secular care, după cum am mai amintit, favorizează economia de piață. Trebuia însă luat în considerare și faptul că AWS îngloba atât tendințe sindicale care se opuneau privatizării și bugetelor restrînse, cât și liberali thatcherieni, catolici fervenți, naționaliști, țărăniști și chiar ecologiști. Marian Krzaczewski – care conduce în prezent atât alianța, cât și sindicatul – dorește transformarea AWS într-un partid creștin-democrat de inspirație occidentală. La 23 Septembrie, A. Kwasniewski – actualul președinte al Poloniei, declara (punînd astfel capăt incertitudinilor)

că viitorul guvern de la Varșovia ar trebui format de partidele de opoziție victorioase în legislative (AWS, respectiv UW), confirmînd prognoza dată de *The Economist*. UW se bazează pe populația urbană, întreprinzătoare, iar "concepția lor economică este mai puțin contradictorie decît cea a AWS". Însă, tendința centrală guvernamentală depinde în cea mai mare măsură de orientarea premierului, desemnat în persoana lui Jerzy Buzek. Acesta, deși face parte din AWS, este susținut și de UW, care se teme de desemnarea unui prim-ministru din aripa populistă a Alianței Politice Solidaritatea. Buzek este în același timp un admirator al lui L. Balcerowicz, cât și un protestant evanghelic, ceea ce înseamnă că nu este tentat să pună semnul egalității între stat și biserica catolică.

S-a putut constata că, începînd cu anul 1996, unele țări foste comuniste din spațiul Europei Răsăritene experimentează o revenire în forță a dreptei. Victoria lui Emil Constantinescu și a CDR în România, a lui Peter Stoyanov în Bulgaria, a conservatorilor și a lui Vyantas Landsbergis în Lituania confirmă această tendință. Alegerile poloneze din septembrie 1997 urmează același trend, asigurînd astfel reușita deplină a tranziției spre democrație și economia de piață.

NOTE:

1. Adam Michnik, *Scrisori din închisoare și alte eseuri* (Iași: Polirom, 1997), trad. A. Babeti și M. Mihăieș, p. 39.
2. *Ibid.*, p. 258.
3. Wiktor Osiatynski, "After Walesa", *East European Constitutional Review*, Fall 1995, p. 37.
4. Jakub Karpinski, "Poland's Phoenix Rises", *Transitions*, November 1997, p. 63.
5. *The Economist*, Sept 27-Oct. 3, "How will be Poland governed... and by who?", pp. 35-36.

ANDRA LĂZĂROIU – graduated this year at the Faculty of Political Science and Public Administration, University of Bucharest.

Cenzura în România (VI)

schită istorică

(urmare din numărul trecut)

ADRIAN MARINO

Metoda acestor liste dă adevărata dimensiune ideologică a cenzurii regimului comunist. La început, ea este extrem de rigidă și simplistă. Începînd din 1945, sînt epurate "cărțile cu conținut reacționar", care răspîndesc "teoriile otrăvitoare ale imperialismului". Totul sub emblema "luptei de clasă" și a "ideologiei clasei muncitoare". În 1948, erau vîinate, în continuare, "ideile șovine, reacționare, rasiste", dar și "literatura burgheză" în general. În 1949, conținutul său "este, fie direct sau indirect, dușmănos regimului, fie semănător de confuzie". Cenzura devine atât de radicală încît, după *Instrucțiunile* din 1950-1955, sînt practicate interzise toate publicațiile originale și traduse, nu numai "șovine, anti-comuniste, anti-marxiste", dar și ale literaturii de masă (romanele polițiste, de pildă), para-literatura, "lucrările religioase" etc.¹⁰⁵ Ideologizarea cenzurii atinge în România comunistă punctul maxim.

O altă particularitate notabilă este aspectul foarte variabil al criteriilor de cenzură în funcție de schimbarea "liniei" PCR, a organelor de conducere, a noilor relații cu URSS. De unde, un fenomen complet inedit: cenzura și verificarea listelor publicațiilor socialiste și marxiste, dar care... "nu mai corespund actualităților împrejurări". Chiar și periodicele partidului, începînd cu *Scînteia*, nu mai sînt accesibile. Pot fi consultate doar colecțiile ultimilor doi ani. În felul acesta, Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și alți foști conducători PCR ajung și ei la... "fondul secret". Situația nu este lipsită de ironie (1955-1957). Și, ca ea să fie completă, dispar din circulație chiar și numele lui... I.V. Stalin (1961-1962), N. Hrușciov (1965) etc.¹⁰⁶ Între timp, noua linie a PCR, impusă de noul secretar general N. Ceaușescu, devenise "naționalistă", "independentă" (formal) de URSS etc.

Acest zig-zag ideologic, adesea vertiginos, definește întreg spiritul și litera cenzurii comuniste din perioada ceaușistă. În 1964 se înregistrează o oarecare destindere. Este urmată de repunerea în circulație a nu mai puțin de 5.861 volume aflate la fondul "S". Tezele

din iulie 1971 înăspresc însă din nou cenzura. Pentru ca, în 1977, ea să fie formal "desființată" (efect al "spiritului Genevei", dar și al solicitării "clauzei națiunii celei mai favorizate" din partea SUA). De fapt, doar transferată redacțiilor publicațiilor și editurilor, cu supervizarea și acordul obligatoriu al CCES. În această perioadă se dezvoltă, în proporții enorme, auto-cenzura. Domnește, de fapt, în continuare, arbitrarul pur. Orice bibliotecar poate epura "oricînd... i se pare" că o carte nu ar corespunde "spiritului nou democrat". Două decizii, cu totul extravagante, dau înțelegerea măsură a acestei cenzuri, fără exagerare spus, supraréalist-ceaușiste: afacerea "meditației transcendente", din 1982, care duce la epurarea și a tuturor cărților despre... "yoga", și decretul din 1983, al înregistrării, la miliție, a tuturor... mașinilor de scris și de multiplicat. Măsura este fără precedent în întreg "lagărul" socialist. La fel de radicală, în sfîrșit, este și actualizarea progresivă și periodică a listelor de "scriitori interziși", "plecați din țară", respectiv refugiați politici. Ele sporesc mereu: 36 de nume în 1983, 152 în 1988.¹⁰⁷ Aceste liste au o utilitate istorico-literară obiectivă. Pe baza lor se poate configura o hartă, aproape exactă, a exilului și diasporei literare românești.

14. Pot fi schițate, la fel de schematic, în sfîrșit, și relațiile specifice ale autorilor români cu cenzura comunistă. Practic, toți scriitorii au "trecut" prin cenzură. Un caz general. Dar numai anumite categorii au avut conflicte deschise, cu urmări directe. Un studiu complet al acestui capitol al cenzurii încă lipsește. Se poate identifica, totuși, un număr de situații tipice, într-o ordine gradată a intervențiilor și sancțiunilor cenzurii. Informația noastră, bibliografic vorbind, nu-și propune să fie completă.

a. Situația cea mai curentă, cea mai banală: "scoateră" doar a unui pasaj, a unei poezii, a unui capitol sau titlu. Cenzură parțială, aproape benignă: unele poezii "religioase" de Ioan Alexandru, un ciclu de Ileana Mălăncioiu, eliminarea titlului unui eseu

despre Il. Caragiiale, de Mircea Iorgulescu, devine din *Marca Trăncăneală* un "intensiv" *Țescu despre lumea lui Caragiiale* (1988) etc. Doar câteva exemple. Totul depinde, în astfel de împrejurări, și de curajul și tenacitatea unor redactori de reviste sau de editură, care înțelegeau să-și apere autorii (I. Mălăncioiu¹⁰⁸, G. Dimisianu etc.).

b. În cazul unor autori străini, funcționa și o anume cenzură "pudică", gen *ad usum Delphini*. Rabelais a cunoscut astfel de traduceri purificate (1962, 1967), de altfel recunoscute pe față.

c. Mult mai frecvent este cazul "respingerii" unor texte (romane, piese de teatru sau volume de poezii) depuse la edituri sau retrase din circulație după apariție, deoarece conțineau texte "scăpate" de vigilența cenzorului. Accidentul însă nu se răsfrânge negativ nici asupra volumelor anterioare, nici asupra celor viitoare ale autorului. Exemple numeroase: romane cenzurate ale lui S. Tănase (*Corpuri de iluminat*, *Playback*), I. Chimet (*Închide ochii și vei vedea orașul*, interzis în 1959, publicat abia în 1970), volume de poezii (ex.: I. Mălăncioiu, *Urcarea nuntelui*, interzis în 1985), o antologie de N. Manolescu, *Poezie română modernă* (1968), retrasă după apariție. Din cauza afaerii "meditației transcendente", o piesă de Marin Sorescu, inclusă în repertoriul Teatrului Național, este oprită în 1982.

Studiile literare și ideologice cunosc un număr semnificativ de "cazuri". Ele vor fi dezvăluite, în detalii, abia după 1989. *Dreptul la memorie*, antologia în trei volume a lui I. Chimet, interzisă în 1974, apare abia în 1995. Volumul de istorie literară, *Sub zodia proletcultismului*, predat la o editură în 1979, nu va fi publicat decât în 1995. Aceeași soartă o are și *Dicționarul scriitorilor români*, de M. Zăciu, A. Sasu, M. Păpăgă, "predat" în 1984, sabotat nu numai de autorități, ci și de... colegi, și publicat (vol. I) tot în 1995. Când unii autori devin indezirabili sau aleg exilul, lucrările care îi menționează sînt și ele interzise (ex.: *Istoria poeziei române* de M. Scarlat - 1982, 1984, 1986). Episodul burlesc al interzicerii volumului de istorie *Scornicești. Vatră de istorie românească*, de Ion Spălățelu (1983), este cel mai distractiv dintre toate: autorul pretinde că satul Scornicești, unde s-a născut N. Ceaușescu, este de fapt vatra... miticilor "Daci liberi". De unde o filiație directă și neîntreruptă. Ridiculizarea tezei (la care a contribuit și *Europa liberă*) a fost imensă

d. Uneori, interzicerea unei opere - pe măsură ce intransigența cenzurii sporește, spre sfârșitul regimului Ceaușescu - este însoțită și de spectacolul, penibil, al unui proces și al unei "demascări" publice. Două cazuri sînt foarte cunoscute: *Plicul negru* (1986), de Norman Manea, și *Viața pe un peron* (1988), de Octavian Paler.

e. Sînt cenzurați integral și toți scriitorii români din exil, în general de "dreapta", pe care evenimentele din 1944 îi surprind în străinătate. Revenirea lor în literatura română, chiar atunci cînd ei ajung la o mare notorietate (I. Ionescu, R.M. Cioran, Mircea Eliade etc.) este dificilă și foarte selectivă. Ultimul, de pildă, pătrunde cu greu, prin literatura de ficțiune (*La țigănci și alte povestiri*, 1969). Studiile de fenomenologie și de istorie a religiilor întîmpină însă mari obstacole. Primul de acest gen, *Aspecte ale mitului*, apare în traducere românească abia în 1978, dar cu cenzurarea unui pasaj despre... K. Marx (la care autorul, conștient, consimte).

f. Se înregistrează și cazul agravării cenzurii de la ediția întâia la cea de-a doua a unui roman de succes (*Delirul*, 1985) de Marin Preda - un caz tipic, bazat pe documente, dar trăit, al guvernării generalului Antonescu. Temă "delicată" de politică internă și externă (relația cu URSS, Basarabia etc.).

g. Sînt împrejurări și contexte cînd cenzura interzice total opera unui scriitor, după publicarea unui text socotit deosebit de periculos. Autorii pierd dreptul de semnătură. Un exemplu: M. Șora, care - tot după afacerea "meditației transcendente" - nu mai poate publica decât sub pseudonim, la revistele studențești din Iași, și cu complicitatea redacției.¹⁰⁹ De mare "succes" se bucură, mai ales în 1988, poeta Ana Blandiana, după publicarea poeziei "motanul" *Arpagic*, direct aluzivă la N. Ceaușescu. Ea avusese mari dificultăți anterior, din cauza altor poezii inconformiste, publicate în aceeași revistă studențească, *Amfiteatru*.¹¹⁰ În aceeași situație se află și poetul Mircea Dinescu, arestat chiar la domiciliu, tot în 1988, pentru poezii anticeaușiste. Un grup de șase scriitori semnează o scrisoare de apărare "Pro Dinescu". Acțiunea este, în felul ei, o premieră. Analog este și cazul poetului Dorin Tudoran, temperament combativ. Acesta se implicase și în denunțarea plagiatului unui poet oficial, Ion Gheorghe, după Lao Tze. Este cenzurat chiar și Adrian Păunescu, un alt oficial, după publicarea (în *Familia*, 1988) a trei poezii-pamflet. Una se adresează

direct *Analfabeților* (activiștii, membrii de partid etc.). Mecanismul represiei este ilustrat și de măsurile luate după publicarea de către Vasile Gogea (în revista brașovcană *Astra*, 9/1988) a unui text despre *Taina piramidelor*, construite cu... "oameni liberi". Autorul este coțeciat, redactorul-șef este mutat, cenzorul de la CCEȘ, lipsit de vigilență, este mutat disciplinar. De acest "caz" s-a ocupat personal... Elena Ceaușescu.

h. O situație tipică epocii este și a autorilor care au început prin a publica în țară. Apoi, refuzați de cenzură, ei încep să-și trimită textele, în mod clandestin, în străinătate. Publicații de editari străine, ei sînt interziși total și definitiv în țară. Cazul cel mai notoriu este al lui Paul Goma, *Ostinato*, roman apărut mai întîi în versiune și franceză (1971). Alte nume citabile: A.E. Baconsky, V. Tănase, Dorin Tudoran. La fel procedează și Bujor Nedeleovici, cu *Le second messenger* (1985), o utopie antitotalitară. Constantin Dumitrescu, autorul primei critici ideologice sistematice a regimului ceaușist, o trimite direct și clandestin editurii pariziene Seuil, unde apare sub titlul emblematic *Le cité totale* (1980). Prima versiune românească datează din 1992. Puse în fața faptului împlinit - și pentru a nu exista "scriitori opozanți" în țară -, autoritățile îl expulzează pe autor. Detaliu (aparent) anecdotic: este urcat în primul avion, cu destinația Köln, fără să-l mai... aresteze Cartea, din cauza unui complex de împrejurări pe care nu le analizăm acum, este în continuare victima unei nedreptăți crase: complet ignorată etc. Deși este totuși *prima* în genul său. Bineînțeles, astfel de cazuri sînt mai numeroase. Listele ample de "scriitori interziși", de care am amintit, o dovedește din plin. D. Tepeș este și el un nume notabil. În aceeași categorie - încă insuficient studiată și documentată - intră și manuscrisele unor scriitori (evrei) scoase - sub diferite forme și metode - peste frontieră și salvate aventuros în Israel. *Jurnalul* lui M. Sebastian este cazul cel mai notoriu. Dar pot fi amintite și alte nume: Mircea Săucan, de pildă (romantul *Isidor Mănecața-Cioburi*). *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt este confiscat de Securitate (1972). Autorul publică, totuși, sub pseudonim, într-o revistă din exil (Paris, 1975), eseul aluziv *Secretul "Scrisorii pierdute"*. Amintiriile *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet*, de C.C. Giurescu, au fost redactate confidențial după eliberare și îngropate. Apoi au fost "scoase" în SUA de către profesorul american Paul Michelson, de unde au fost recuperate după 1989.

De activitatea cenzurii sînt legate cîteva acțiuni încadrabile în categoria "rezistenței culturale". În 1973, A.E. Baconski protestează public, în fața lui N. Ceaușescu, împotriva "cenzurii interioare".¹¹¹ Acceptă totuși, formal, cenzura legală. M. Nițescu, alt autor cenzurat, protestează și el prin cereri făcute Uniunii Scriitorilor, redactorului-șef al editurii și chiar prin două memorii, nu lipsite de candoare, adresate direct lui N. Ceaușescu (februarie și august 1988).¹¹² Foarte copios, cu multe episoade și aspecte bine exploatate publicitar, este mai ales *Dosarul "Dicționarului scriitorilor români"*. *Piese pentru o istorie a cenzurii* (vol. I, 1995). El cuprinde informații, referate, note, contrareferate, scrisori, adrese, memorii către autoritățile culturale centrale (CCEȘ, Uniunea Scriitorilor, CC), adresate direct și lui N. Ceaușescu.¹¹³ În toate aceste situații, protestele sînt exprimate cu grijă, exclusiv în cadrul sistemului. Absolut insolit - și fără precedent - este episodul de la *Colocviul de poezie* de la Iași (octombrie 1978), unde Geo Bogza recită, spre surprinderea generală, vechiul său poem cenzurat "Poemul invectivă", cu motivarea că... "acum pot să-l spun". Pretinsa "libertate de expresie" este întoarsă pe dos ca o mînușă.

Alte episoade sînt asociate revistelor studențești ieșene *Opinia studențească* și *Dialog*, inconformiste, combative, anchetate, purificate, cu redacțiile schimbate (Al. Călinescu, Sorin Antohi, Liviu Antonesei). "Aventurile" au luat sfîrșit în 1983, prin destituirea și schimbarea radicală a conducerilor revistelor. Picătura care a umplut paharul, în cazul *Dialog*, a fost introducerea, în ultimul moment, pe copertă, de către Sorin Antohi, a reproducerii unui tablou (interzis) de Dan Halmanu, cu titlul aparent derutant - *Omnia*. Nr. 4-5 din 1983 al *Opiniei studențești* este scos de pe piață din cauza unei poezii de Liviu Antonesei. Este anchetat și percheziționat și întreg grupul de colaboratori apropiați: Luca Pițu, Tereza și Dan Petrescu, Valeriu Gherghel, Dan Alexe.¹¹⁴ Treptele cenzurii erau, în această fază: secretarul de partid pe universitate, corespondentul local al *Scînteii*, Direcția presei, instanța supremă. Nu pot fi omise nici alte procedee ale cenzurării publicațiilor. Cronicarul literar al săptămînalului *Cotidianul*, N. Manolescu, este obligat, de la o săptămîină la alta, să se contrazică și să semneze o cronică favorabilă, diametral opusă, despre aceeași carte a unui oficial, care pe care o contestase în săptămîina precedentă. Situații rare, procedeu jalnic, de extremă umilire. Sumarele revistei *Magazin istoric*

(1977) erau adesea modificate etc. Dar aceasta era, de fapt, situația generală din întreaga presă culturală.

Noi înșine, actor și spectator al acestei epoci, am trecut prin toate situațiile evocate mai sus: integral interzis și lipsit de "drept de semnătură" timp de două decenii (*Viața lui Alexandru Macedonski*, anunțată editorial în 1946, a apărut în 1965), cu texte masacrate (de ex., articolul "Decadentismul", din *Dicționar de idei literare*, I, 1973), cu capitole integral eliminate ("Autonomia literaturii", scos din *Hermeneutica ideii de literatură*, 1987), reintrodus abia în versiunea italiană (*Teoria della letteratura*, 1994), o prefață "oprită" la un volum de literatură comparată româno-maghiară, editat abia în 1993 etc. Simple informații bibliografice documentare și nimic mai mult. "Ignorarea" cenzurii, prin publicarea în reviste străine a unor texte neprezentate la "viză", colaborări radiofonice externe (*Europa liberă*) și altele se inseră în același scenariu. El suferă, după 1989, de supraalimentare, într-un caz, și de minimalizare (la lălele de polemică și parizană) în altul.

Aspectul cel mai pozitiv și de durată al epocii cenzurii (cu întreaga sa mentalitate și ansamblu de instituții coercitive) este însă – aparent paradoxal – teoretic și analitic: un început de reflexie și tipologie originală românească a fenomenului cenzurii. Are toate șansele să devină clasică tipologia lui Matei Călinescu: "pre-cenzura" (care include totalitatea presiunilor asupra unui autor, cu aspectul cel mai important: "autocenzura"), "cenzura" (oficială, represivă, propriu-zisă) și "postcenzura" (conștiința nefericită a autorului "aprobat", care se autoculpabilizează, asumându-și premisa de "vinovăție"). Temă de reținut este și distincția dintre cenzura "negativă" (interzicerea) și cea "prescriptivă" (care impune idei, teme etc.). Autorul făcuse și un curs, în 1973-1974, la Institutul de Studii Ruse și Est-europene al Universității din Bloomington, de "Istoria ideii de cenzură".¹¹⁵ Matei Călinescu își mărturisește sentimentul de "postcenzură" și cu prilejul recitării *Vieții și opiniilor lui Zacharias Lichter* (1971), în 1995.¹¹⁶ Observații convergente, discontinui, în același sens, despre primele două trepte ale cenzurii, fac și Ana Blandiana, Ștefan Augustin Doinaș și I. Mălăncioiu, în confesiunile menționate (*Amintiri despre cenzură*, 1994) □

NOTE:

105. *Idem*, pp. 9, 39, 73-74, 79, 181-183, 189, 260-262.
106. *Ibidem*, pp. 41-43, 101, 256-259, 261, 278, 281, 295.
107. *Ibidem*, pp. 88-89, 119, 124, 130, 313, 326, 337-343; Vlad Georgescu, *op. cit.*, pp. 293, 312.
108. Beana Mălăncioiu, "Numai eu eram o piatră la dosarul meu", *Amintiri despre cenzură*, în *Agora*, V, 1, ianuarie-martie 1992, pp. 41-47.
109. Liviu Antonesei, *O prostie a lui Platon. Intelectualii și politica* (Iași, Polirom, 1997), p. 156.
110. Ana Blandiana, "Nimic nu se trăiește degeaba", *Amintiri despre cenzură*, *op. cit.*, pp. 27-33.
111. Ștefan Augustin Doinaș, "Cenzura a viciat conștiințele", *op. cit.*, pp. 34-40.
112. M. Nițescu, *Sub zodia proleptismului. Dialectica puterii*, ediție îngrijită de M. Ciurdariu (București, Ed. Politică, 1995), pp. 5-12.
113. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul Scriitorilor Români, A-C* (București, Ed. Fundației Culturale Române, 1995), pp. XIII-LVII.
114. Liviu Antonesei, *op. cit.*, pp. 145, 153, 155; informații orale de la Sorin Antohi.
115. Matei Călinescu-Ion Vianu, *Amintiri în dialog* (București, Ed. Litera, 1994), pp. 142-143, 152, 154, 185-187, 225.
116. Matei Călinescu, *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter* (Iași, Polirom, 1995), pp. 6-7.

ADRIAN MARINO – literary historian, critic and theoretician. Former political prisoner, free lance writer during communism. He published more than 20 books, many of them translated into English, French, Italian, Japanese etc. Founder and Chief Editor of *Cahiers Roumaines d'Études Littéraires*, recipient of the Herder Prize (1985) and of many Romanian literary prizes.

Society

Una din cele mai prestigioase reviste din SUA și din lume este *Society*. Ea apare o dată la două luni, iar titlul integral al revistei este *Social Science and Modern Society*. Apare la Rutgers, The State University of New Jersey, New Brunswick. Am să comentez aici un număr care are pentru mine o semnificație intelectuală și emoțională specială, întrucât l-am primit în dar de la Vladimir Tismăneanu; inițial îl primisem împrumut, dar după ce ce proprietarul a văzut că l-am studiat literă cu literă, mi l-a dăruit. Este vorba de No. 222, Volume 33, May/June 1996. *Editor in Chief* al revistei este Irving Louis Horowitz, *Executive Editor* este Howard G. Schneideman, *Senior Editors* sînt Howard S. Becker, Walter Laquer, Robert K. Merton, Nathaniel J. Pallone, David Riesman, Thomas Szasz, iar Mary E. Curtis este *Publisher*. Cîteva dintre aceste nume reprezintă capitole importante din istoria modernă a științei politice și sociologiei. Dacă mai adăugăm și cîteva dintre numele care apar în *Board of Directors* (William A. Donohue, William N. Dunn, Jeanne Guillemin, James E. Katz) sau ca *Advisory Editors* (Daniel Bell, Peter L. Berger, Amitai Etzioni, Paul Hollander, Melvin J. Lasky, Vladimir Tismăneanu, James D. Wright), atunci ne dăm seama că avem de-a face cu o revistă dintre acelea care dau tonul în dezbaterile contemporane de idei.

În ciuda faptului că șumarul este extrem de bogat, nu mă voi opri în paginile care urmează decît asupra a două texte excepționale. Primul se intitulează "Barbarism and Modernity", este scris de S.N. Eisenstadt, fiind publicat la rubrica *Feature Articles*. Autorul este o altă celebritate din științele sociale contemporane, fiind la data apariției articolului Rose Issacs Professor of Sociology Emeritus la Universitatea Ebraică din Ierusalim și Visiting Professor la Committee on Social Thought at the University of Chicago. Din impresionanta sa bibliografie pot fi citate *Modernization, Protest, and Change. Essays on Comparative Institutions, Social Differentiation and Stratification; Transformation of Israeli Society*. De asemenea, a editat volumele *Political Sociology* și *Society, Culture, and Urbanization*. Eseul lui Eisenstadt pornește de la un orizont erotic fascinant: este barbaria străină modernității? este ea un semn, o manifestare a incompletitudinii proiectului modernității? este ea antitetica modernității – sau relația dintre barbarie și modernitate este mult mai complexă? este posibil ca potenția-

lui pentru barbarie să fie în anumite privințe inerent proiectului modernității? Răspunsurile îndepărtează discuția de pe anumite planuri, mai ales în legătură cu brutalitatea, genocidul, anihilarea unor popoare subjugate, invaziile, crimele – toate sînt barbarie care nu reprezintă ceva nou pentru umanitate. Modernitatea a adăugat barbariei cîteva trăsături absolut noi: dimensiunea sa principială, ideologică. Adică, legitimarea barbariei pe baza unei excluderi absolutiste și totalitare a unor părți din populație – "persoane care erau parte a unui cadru comun cu cei care îi excludeau, dar care erau definiți ca fiind în mod «absolut» alții și excluși din orice altă categorie umană comună".

Negația și excluderea existaseră și înainte, în special în cadrul anumitor religii monoteiste, fără ca ele să fie totale. Chiar dacă se manifestaseră și înainte conflicte etnice, rasiale și tribale, niciodată barbaria nu a fost formulată în termeni ideologici fundamentați principial. Teza majoră a lui Eisenstadt este că potențialitățile barbariei sînt înrădăcinate în transformarea plină de consecințe din programul modernității, pricinuită de viziunile prevalente în civilizațiile europene, așa cum s-au cristalizat ele în Iluminism și în marile revoluții; ele sînt înrădăcinate în tendințele strîns legate de a absolutiza dimensiuni majore ale experienței umane și de a le izola, în special rațiunea de experiență, și părțile constitutive majore ale identității colective – în special cele primordiale și sacre – de legitimarea ordinii sociale; în punerea între paranteze de către Iluminism a programului cultural al componentelor primordiale și salvaționiste ale vieții umane colective; în construirea colectivităților umane; în transformarea proceselor politice care însoțesc instituționalizarea programului cultural al modernității. După enunțarea acestei teze, Eisenstadt procedează la analiza și demonstrarea fiecărei componente.

Utopiile, viziunile escatologice și mișcările sectante din cadrul creștinismului, mozaismului și islamismului au fost puternic influențate de tendința de transformare a arenei politice într-o arenă de implementare a viziunilor transcendente care au modelat aceste civilizații. S-a tins către reconstrucția ontologiei fundamentale pe baza principiilor centrilor sociali și politici. De pildă, a fost subminată viziunea Sfîntului Augustin cu privire la prăpastia dintre Cetatea lui Dumnezeu și cetatea omului. S-a încercat construirea unor punți între realitatea ideală și cea existentă "și

astfel au apărut multe încercări, bazate pe credința în posibilitatea de a îmbiba comunitatea existentă cu viziunea ideală, de a face din realitatea existentă reprezentarea și realizarea deplină a ordinii ideale". A fost o luptă cumplită împotriva unor astfel de tendințe, care a durat câteva secole, astfel încât abia în timpul Reformei și Iluminismului și mai ales o dată cu marile revoluții ale modernității (războiul civil din Anglia, revoluțiile din Franța și SUA) s-a reușit îmbibarea țărîmului politic cu puternice orientări religioase (adesea extrem de utopice, escatologice, milenariste). Ele s-au transformat mai târziu în viziuni mult mai seculare, în care s-a cristalizat de fapt programul cultural al modernității.

Iluminismul a fixat programul cultural al modernității prin adoptarea axiomei cu privire la superioritatea rațiunii umane. Pentru prima dată în istoria umanității s-a crezut că se pot realiza viziuni utopice în realitatea socială, că expansiunea rațiunii și cunoașterii este crucială pentru formarea ordinilor socială și culturală, iar Dumnezeu a fost des-cenrat din viziunea asupra cosmosului și asupra omului. Ecce ce a condus la declinul credinței în Dumnezeu. Urmarea directă a fost convingerea că omul și natura sînt entități autonome care sînt reglate de legile lor interne, ce pot fi pe deplin explorate și înțelese de rațiunea umană. Iar consecința practică a fost că societatea a devenit obiect al reconstrucției umane. Partea pozitivă a acestor transformări a fost concretizată în schimbarea concepției cu privire la relația dintre centru și periferie, ceea ce a avut importante consecințe în plan instituțional și procedural. Dar programul cultural al modernității s-a cristalizat, prin impactul peren al marilor revoluții, în orientările către rebeliune, protest și antinomism intelectual. Așa au avut loc profunde transformări în simbolismul și structura centrilor politici moderni. Eisenstadt subliniază: "Fondul acestei transformări a fost încorporarea temelor și simbolurilor protestului drept o componentă fundamentală și legitimă a premiselor acestor centre. O asemenea încorporare a constituit o componentă majoră a proiectului emancipării omului, un proiect care a încercat să combine egalitatea și libertatea, justiția și autonomia, solidaritatea și identitatea".

Dacă pînă acum am rezumat și simplificat ideile lui Eisenstadt cu privire la programul cultural al modernității, cu riscul de a nedreptăți în continuare prin rezumare acest profund text, am să trec la expunerea citorva din ideile cu privire la programul politic al modernității. O altă consecință esențială a transfor-

mării relației dintre centru și periferie a fost restructurarea relațiilor dintre societatea civilă în schimbare și stat. O altă tendință paralelă cu cele enumerate a fost cea de a absolutiza dimensiuni majore ale experienței umane, ca și componente sau componente majore ale ordinii sociale, concomitent cu ideologizarea politicii. Forma extremă a primei absolutizări a fost dezvoltarea variatelor mișcări și ideologii iacobine, de la programe revoluționare la mișcări naționaliste și mișcări fundamentaliste contemporane. Toate acestea se caracterizează printr-o puternică predispoziție de a dezvolta nu numai organizații și concepții totalitare cu privire la lume, dar și de a încuraja un zel puternic, misionar, adesea universalist. În interiorul implementării progresului și rațiunii, orientările iacobine au subliniat credința în primatul politicii și în abilitatea politicii de a reconstitui societatea. Sărind peste părți importante din demersul rezumat aici, consecința cea mai gravă a unora dintre tendințele semnalate a fost că a condus la consecințe pragmatice catastrofale: excluderea sau negarea unor întregi grupuri umane din ordinea socială și politică edificată de asemenea orientări de tip iacobin. După părerea lui Eisenstadt, eșecul modernității, concretizat în puternica infuzie de barbarie reconstruită, a provenit din inabilitatea de a încorpora diferența, adică de a încorpora dimensiunile pluraliste ale experienței umane și solidaritatea în cadrul instituțional generat de programul cultural al modernității. A fost rezultatul eșecului de a dezvolta cadre în interiorul cărora tensiunile dintre toate aceste tendințe diverse, care altminteri nu pot fi niciodată șterse, să fie rezolvate în modalități constructive.

Un alt articol important din acest număr este scris chiar de conducătorul revistei, Irving Louis Horowitz, care este și Hannah Arendt Distinguished Professor of Sociology and Political Science la Rutgers, The State University of New Jersey. Articolul se numește "The Origins of Hannah Arendt" (parafrază la celebra carte *The Origins of Totalitarianism*, de Hannah Arendt), apare la rubrica *Review Essay* și este prilejuit de apariția unei cărți extrem de controversate în SUA: *Hannah Arendt - Martin Heidegger*, de Elzbieta Eitinger, apărută la New Haven and London, Yale University Press, în 1995. Poate că ar trebui să și explicitez ceea ce reiese din informațiile date pînă acum: Horowitz a fost student al lui Arendt, contribuțiile sale la comentarea operei acesteia au condus la cîștigarea titlului academic tocmai expus, însă cel mai important aspect este o anumită afinitate cu opera celei mai mari autorități în materie de gîndire antitotalitară, care îl

face pe autor să intervină în comentarea relației de iubire dintre ea și fostul ei profesor, presupus cel mai mare filosof totalitar. Heidegger îl consideră nefericită strategia discursivă aleasă de către Elzbieta Eitinger (pozitivistă și concisă, scrisă în tradiția acelor franțuzești *Croniques scandaleuses*, documentată prin citate din corespondența lui Arendt, parafrazînd răspunsurile lui Heidegger și selectarea unei distribuții restrînsă în această dramă) pentru a aborda un subiect atât de complicat. "De vreme ce reputația lui Heidegger ca nazist a fost deja bine documentată, adevăratul subiect al acestui volum este poziția lui Arendt pe firmamentul intelectual."

De cînd am început să petrec perioade mai lungi în SUA, am asistat la interesul crescînd al mediilor intelectuale față de opera și biografia ei. Lucrul trebuie subliniat, deoarece dogma care circula în anumite medii universitare de științe politice românești cu privire la modul în care "americani" fac știința politică este că ei nu știu să facă decît pozitivism și empirism, prin urmare noi românii îi preferăm pe francezi, că sînt mai subtili. Sînt cam vreo trei sute de argumente factuale pentru a contrazice acest automatism. Eu nu menționez aici decît două: influența operei a doi gînditori politici extrem de diferiți, dar la fel de profunzi, Leo Strauss și Hannah Arendt. Cel puțin trei au fost lucrările din anii '90 care au pus-o pe Hannah Arendt într-o lumină provocatoare: monografia *For Love of the World*, scrisă de fosta ei prietenă, Mary McCarthy; *Hannah Arendt - Karl Jaspers: Correspondence, 1926-1969*, editată de Lotte Kohler și Hans Sauer, publicată în 1992, la Harcourt Brace; volumul *Essays in Understanding, 1930-1954*, de Hannah Arendt, apărută în 1994, la aceeași editură. Desigur, "scandalul Heidegger" nu a făcut decît să contribuie la degomflarea reputației aceluia presupus "gigant" al gîndirii și la înălțarea cotei lui Arendt. Intervenția lui Horowitz este iluminatoare pentru subiect, mai ales că el intră în polemică cu alți exegeți ai subiectului.

Dar să recapitulăm faptele, cu ajutorul aceluiași I.L.H. Hannah Arendt l-a înțeles pe Martin Heidegger, om înșurat și profesor renumit de filosofie, în 1924, la Universitatea din Marburg. El avea 34 de ani, ea avea 18 ani, era studentă, iar între cei doi a început o năvalnică poveste de dragoste. Au rămas amănți pînă în 1930, cu toate că ea a rămas la Marburg pînă în 1925. După 1930, s-a produs înstrăinarea, din pricina apariției nazismului și a atașamentului public al lui Heidegger la Cruciada Hitleristă; bineînțeles, fiind evreică, Hannah a fost forțată să emigreze, mai întîi în

Franța, iar apoi în SUA. După prăbușirea nazismului, relația lor a reînceput în 1950 și a durat pînă în 1975, cînd Hannah a murit. Calitatea relației dintre cei doi nu s-a schimbat, dar la vîrsta de 54 de ani, cînd el avea 70, Arendt îl descria pe Heidegger drept "bărbatul cărui i-am rămas credincioasă și necredincioasă, în dragoste". Între timp, Hannah s-a căsătorit în 1929, cu Guenther Stern, căsătorie care a durat pînă în 1937, iar în 1939, cu Heinrich Bluecher, un fost comunist german și intelectual autodidact, căsătorie care a durat pînă la sfîrșitul vieții lui Arendt. În tot acest răstimp, cei doi au corespondat, numai că în timp ce cartea lui Eitinger citează direct din scrisorile lui Arendt, moștenitorii lui Heidegger nu au permis deschiderea publică a dosarelor arhivei acestuia. Este clar că în tot timpul vieții, Arendt s-a opus nazismului și că l-a făcut mereu responsabil pe Heidegger pentru rolul său în degradarea spiritului german și scufundarea sa în abisul național-socialismului. Ceea ce-l preocupă însă pe Horowitz este modul în care s-a produs reconcilierea personală între cei doi, precum și indecizia intelectuală de după 1950, cînd s-a produs tocirea tăișului moral care separa cele două poziții.

Editorul lui *Society* combate pozițiile celor ce au făcut din relația dintre Arendt și Heidegger un fel de alegorie pentru istoria relațiilor dintre germani și evrei. Supraidentificarea unor indivizi academici cu tipurile naționale este o greșală grosolană; de fapt, legătura esențială dintre cei doi a rămas filosofică - "lunga linie de gîndire de la Platon la Kant". Fostul student al lui Arendt îl critică în primul rînd pe Richard Wolin care, în articolul "Hannah and the Magician", din *The New Republic*, comentează aceeași carte a lui Eitinger, pentru a ajunge la concluzia că Arendt "nu avea doar o problemă evreiască. Ea avea de asemenea o problemă Heidegger. Iar acestea erau, în multe privințe, legate una de cealaltă". În plus, Wolin face o remarcă al cărei neadevăr este imediat sancționat de către Horowitz: "antisemitismul, care a fost piatra unghiulară a nazismului, a jucat un rol neglijabil în concepția despre lume a stalinismului". De fapt, acesta este un atac dur la adresa *Originilor totalitarismului*, căreia (crede Wolin) i-ar lipsi puterea explicativă deoarece "între una din cele două instanțe majore ale totalitarismului, antisemitismul este în mare parte absent". După cum arată Horowitz, această opinie este ceva mai mult decît o apologie pentru păstrarea unei poziții liberale cu privire la erorile național-socialismului, presupunînd că este un sistem politic mai rău decît comunismul internaționalist. Or, antisemitismul

a fost unul dintre pilonii comunismului sovietic. Asta îl deranjează de fapt pe Wolin la Arendt: caracterul unitar al operei sale despre totalitarism. Revenind la relația Arendt-Heidegger, ceea ce Wolin dorește să sugereze este că, în numele iubirii pentru fostul ei profesor de la Marburg, autoarea cărții despre originile totalitarismului și-ar fi revăzut pozițiile inițiale cu privire la nazism, susținând în cartea ei despre procesul lui Eichman la Ierusalim că nazismul nu ar fi fost decât una din variantele "banale" ale răului. Desigur, mulți evrei nu i-au putut ierta lui Arendt teza conform căreia colaboraționismul unor lideri evrei cu nazisții nu a făcut decât să le ușureze acestora din urmă misiunea în ceea ce privea "soluția finală" în "problema evrească". În reportajele trimise pentru *The New Yorker* și în cartea ei *Eichman în Ierusalim*, Hannah Arendt susținuse că existaseră legături între *Gaulter-ul nazist și Kapo-ul evreu*; caracterul apolitic al evreimii germane le-a permis nazistilor să fie extrem de eficienți după cucerirea puterii în luarea măsurilor împotriva comunității evreiești, precum și multe alte idei. După cum arată Horowitz, a susține că aceasta ar fi fost de fapt o tentativă de a-l salva pe Heidegger și de a justifica nazismul este nu numai greșit, dar și malefic.

"Hannah Arendt a fost unul dintre marii gânditori politici ai acestui veac", iar opera ei o plasează în același timp al viziunii din care face parte *Societatea deschisă și inamicii ei* a lui Popper, *Opiumul intelectualilor* a lui Aron, trilogia lui Soljenitșin despre Arhipelagul Gulag, trilogia lui Leszek Kolakowski despre marxism și opera postbelică a lui Jaspers, *Despre viitorul omenirii*, care a conferit spirit renașterii libertății germane, arată Horowitz. Ceea ce reduce la grotesc scrierile lui Ettinger și Wolin despre Hannah Arendt este greșeala de a nu înțelege că "nu există pe pământ oameni perfecți", iar "a extrapola de la ideea slăbiciunii rasei umane la negarea posibilității eroismului" constituie o greșeală și mai mare. Horowitz merge pe ideea că eroismul nu este o expresie a perfecțiunii, ci a străduinței. Reducerea poveștii de dragoste dintre Hannah și Martin la părțile ei spectaculare dovedește cât de mare este influența mentalităților hollywoodiene asupra operelor academice. Numai că de aici decurg anumite consecințe relevante pentru știința politică: "Tipul de operă precum cel semnat de Ettinger are un cunoscut efect nivelator, punând elitele la pământ, dar nu în numele democrației, ci prin demonstrarea faptului că oamenii din vârful scării academice nu sînt mai buni decât cei de la baza ei. Însă acest lucru reprezintă o consolare minoră. Faptul că autoarea unei

trilogii cu privire la viața minții a putut să-și dedice atât de mult timp și energie vieții trupului nu este desigur o mare revelație. El vorbește despre o tradiție teologică pe care tradiția filosofică a încercat s-o covoărășască. Însă chiar dincolo de o asemenea presupunție, că sacrul și profanul ocupă tărâmuri distincte, eu prefer o lectură diferită – una mai puțin dedicată extrapolarilor sau marilor scheme în explicarea relației de amor dintre Hannah și Martin". Un alt pasaj superb din Horowitz merită mai degrabă să fie citat decât rezumat: "Faptul că prietenii de o viață își cer unul altuia iertare pentru slăbiciunea fiecăruia dintre ei, că raționalizarea înlocuiește rațiunea în asemenea instanțe și că oamenii caută adesea să restabilească relații care au eșuat, într-un efort de a localiza bazele proprii continuități, toate acestea le știm. Și nu este mai puțin cazul pentru mine, sau mai bine zis pentru milioanele de alți oameni care au fost prinși în relații private implicând ideologii publice precum nazismul și comunismul, pe de o parte, sau parteneri etnici și rasiali cu înclinații politice diferite, pe de altă parte. Triumful intimității private asupra prezenței publice nu este în sine și prin sine un rău incorrigibil. Dimpotrivă, abilitatea indivizilor de a permite trupurilor lor un vot, precum și o voce este o speranță – uneori în van – pentru mîntuirea umană, o sursă a posibilității de a transcende chiar parohialismele și prăpastiile totalitarismului, o scăpare din pozițiile ireconciliabile".

Horowitz crede că altele trebuie să fie țintele critice cu privire la opera lui Hannah Arendt, mai ales cele legate de pozițiile ei ideologice neconvenționale. Astfel, așa cum se delinca în *On Revolution*, ea aparținea neobișnuitei categorii de conservatorism revoluționar. Deși era înclinată să demonstreze aspectele negative ale lui Themidor și Robespierre, inclusiv fascismul și comunismul care au decurs, precum și aspectele pozitive ale *The Federalist Papers* și fondatorilor Republicii Americane, cu toate acestea ea a căutat o cale la cel mai profund nivel pentru a face mișcările revoluționare responsabile în fața valorilor tradiționale. Din această perspectivă, recenzentul apreciază că Arendt nu a reușit sinteza între aspirațiile revoluționare și o elită care să le ducă la împlinire. Am să închei tot cu un citat din Horowitz, care exprimă calitatea actuală a hermeneuticii din știința politică: "imperfecțiunile indivizilor nu sînt un argument împotriva căutării perfecțiunii în operele lor. Ba chiar dimpotrivă, ele sînt adesea un răspuns, născut din chin, pentru a înfrunta dilemele vieții cotidiene". (D.P.)

**Discurs asupra
originii alienării
multiculturale**

Tocmai cînd unui autori sau mode intelectuale se chinuie să proclame "sfîrșitul ideologiei", "sfîrșitul istoriei" sau chiar "sfîrșitul filosofiei", realitatea nu întîrzie să dovedească exact contrariul. Noi ideologii ne fac să punem sub semnul întrebării clasică distincție între dreapta și stînga, dar cînd lucrurile iau o întorsătură dramatică în politică pînă și aceste vechi poziții ideologice redevin relevante. Intervin o mulțime de factori (geopolitici sau de natură culturală) care întîrnă previziunea lui Francis Fukuyama cu privire la victoria deplină a democrațiilor liberale pretutindeni în lume și sfîrșitul istoriei. Iar apariția unor gânditori originali și profunzi ne convinge că iubirea de înțelepciune nu este doar o ocupație a trecutului. Unul dintre aceștia este americanul Leon Wieseltier, recent tradus și în românește.

Înainte de a analiza această carte*, voi face o paranteză biografică, nu numai pentru că am avut privilegiul de a-l cunoaște pe autor, ci și datorită faptului că apropierea de el m-a ajutat să înțeleg cu totul altfel cartea tradusă acum decât dacă aș fi citit un simplu text. În 1990, beneficiam de o bursă de studii în SUA, din partea lui United States Information Agency pentru jurnalistii est-europeni care urmau să învețe jurnalistică americană. Lucram la 22 și cu ajutorul lui Vladimir Tismăneanu am fost primit într-un *internship* la

The New Republic, celebra revistă săptămînală de opinie politică și culturală din Washington, D.C. A fost o experiență intelectuală provocatoare, care mi-a schimbat radical concepția despre jurnalism, America, viața intelectuală în acest secol ș.a.m.d. Cel mai spectaculos și misterios capitol al acestei experiențe a fost înfîlnirea cu Leon Wieseltier. Formal, el era și este Literary Editor, fiind responsabil de a doua jumătate a revistei, *back of the book*, adică de partea culturală. Informal, Leon era "sarea și piperul" acestei reviste de elită. Ne-am împrietenit. Cred că în primul rînd din motive personale, legate de modul în care ne raportam la biografia și viața intimă. Apropierea noastră s-a petrecut puternic și pe plan spiritual. Ne-am dat seama că lucram fiecare la același subiect: o carte despre existența lui Dumnezeu, despre credința în Dumnezeu și necredință. Pe mine preocuparea aceasta m-a împins într-o rătăcire către preocupări colaterale, legate de subiect în mod indirect, dar totuși departe de proiectul inițial. Am scris o carte despre problema teologico-politică (*Fiica lui Adam. Sau de ce reseriem istoria*) și am terminat un doctorat (despre teodiceea la Sfințul Anselm din Canterbury și Sfințul Thoma d'Aquino), fără a găsi inspirația sau a avea revelația subiectului principal. În schimb, Leon Wieseltier ajunsese să nu mai poată scrie. Era o situație dramatică, într-un fel: cota drept o inteligență ieșită din comun (aș spune de tip genial) în cele mai sofisticate medii intelectuale americane, dar și de câțiva dintre intelectualii de elită din lume, Leon părea să infirme și să dezamăgească pe toată lumea, pentru că nu

scria marea carte pe care orizontul de așteptare creat de ceea ce scrisese anterior și de inteligența sa dilematică și provocatoare îl crease. Cu toate că Wieseltier nu scria marea carte despre care toată lumea știa că o pregătește, el continua să scrie. Dar nu cărți. Asta într-o lume dominată de prejudecata că importanța operei este dată de cărțile publicate. În tinerețe, Leon scrisese o carte despre înarmarea și pacea nucleară, pe a cărei copertă scriseseră însuși Henry Kissinger și alte celebrități din domeniul studiilor strategice. O carte strălucită, dar care fusese scrisă de un *outsider*, chiar dacă el se dovedise mult mai bun decât mulți *insiders*. De-a lungul anilor însă, Leon publicase strălucite eseuri și articole în *The New Republic* și în alte publicații, precum și câteva studii în cărți colective sau studii introductive. Fiecare din aceste texte este excepțional. Alții au scris o mulțime de cărți cu mult mai puține idei, talent și geniu, așa că faptul că Leon nu publicase încă o carte nu făcea decât să mărească așteptările și să crească miza. Devenea din ce în ce mai clar că era vorba despre o nepuțință deliberată, despre o amîinare indefinită, în numele unei autoexigente ieșite din comun.

Leon a amînat scrierea unei cărți despre identitatea lui Dumnezeu, pentru a scrie una împotriva ideii de identitate umană. De fapt, nici măcar aceasta nu este o carte, ci un eseu publicat în *The New Republic*, iar apoi republicat, cu unele adăugiri, sub forma unei cărți. Probabil pentru a închide gurile celor care decretaseră că genialul Leon nu poate scrie cărți, el a hotărît să publice textul sub formă de carte. Și bine a făcut, în-

trucit este vorba de unul din cele mai profunde texte filosofice publicate în ultima jumătate de secol. Este un text care are în același timp ceva de poem biblic și manifest avangardist, care îmbină rigurozitatea lui Wittgenstein cu ambiguitatea presocraticilor. Nici nu se putea scrie altfel, fără a te expune la riscurile cărților clasice despre unul dintre cele mai complicate subiecte care provoacă mintea umană la sfârșitul acestui mileniu: ce mai este individul în fața asaltului de politici identitare convergente și divergente, simultan armonioase și contradictorii? America este de mai bine de două secole laborator social unde se experimentează formulele politice, culturale și tehnologice ale omenirii. După cum a observat și Alexis de Tocqueville, acolo s-a experimentat pentru prima dată cu succes formula democrației liberale, iar acum tot acolo se experimentează formula multiculturalității. Leon Wieseltier atrage însă atenția cu privire la aporiile care decurg din abordarea agresivă a problemei și mai ales asupra profunde crize spirituale în care se află o societate în care conviețuiesc atrase de prosperitatea americană toate rasele și etniile de pe pământ. Dilemele americanilor sînt și dilemele noastre de viitor, într-o lume în care nu mai pot fi puse bariere în calea masivelor migrații ale indivizilor și grupurilor umane de pe un continent pe altul. Este o integrare globală, intermediată, și una imediată, locală, a diferitelor culturi.

Frica de integrare a născut în America mișcarea multiculturalistă. Afro-americanii, chinezo-americanii, hispano-americanii, italo-americanii, româno-americanii, indo-americanii ș.a.m.d. își pun

problema de a nu fi înghițiți într-o cultură care le va șterge rădăcinile identitare. În plus, multe grupuri etnice sau rasiale mai păstrează vie amintirea unor discriminări trecute. S-a născut de aici o mișcare de tip contrailuminist sau contrareformist, care promovează discriminarea pozitivă și tabuurile lui *political correctness*, generatoare la rândul lor de politici concrete care subnuiează cultura meritocratică și democrat-liberală americană. Americanii trăiesc din plin dilemele democrației: fiind țara cea mai liberă din lume, acolo s-au refugiat fundamentalistii cei mai radicali din lume. Cum ar fi rabinul Meir Kahane, expulzat din Israel, sau grupurile islamiste care au provocat explozia de la World Trade Center. Libertatea și prosperitatea au atras nu numai mințile cele mai competente din toate științele și meseriile, dar și grupurile mafioate și delincvenții cei mai periculoși din lume. Preocuparea excesivă pentru evitarea unor erori judiciare și pentru justiție fac ca mulți infractori să se bucure de o relativă imunitate. Totuși, în fața legii nimeni nu face excepție, toți sînt egali, iar scandalul Watergate a demonstrat că pînă la urmă nici măcar un președinte american (omul cel mai puternic din lume) nu poate ignora legea. În această țară a contradicțiilor, mișcarea multiculturală pune în pericol multe din principiile și valorile democrației. Cei care îndrăznesc să aibă îndoieli, fac obiectul unor contraatacuri puternice. Iar cartea lui Wieseltier depistează câteva dintre erorile axiomatice ale mișcării:

"Pluralismul este dificil și pentru indivizi și pentru grupuri. Am fost atât de uimiți de pluralismul nostru în Statele Unite, încît am uitat de greutatea lui. La urma-

urmelor, pluralismul e bazat nu numai pe diferența, ci pe proximitatea diferenței: în America, e aproape de neînchipuit un alt fel de a trăi, pentru că el e aproape veșnic la vedere. Trotuarele gem de lucruri ce nu pot fi evaluate. Trăiești, muncești și te joci printre oameni pentru care punctul de vedere globalist e o prostie, dacă nu și mai rău. Acolo unde experiența e inconsistentă, unicitatea e o iluzie. Cînd totul se află pretutindeni, nu există siguranță în numere. Siguranța există doar în identitate; din acest motiv, pluralismul provoacă adesea convulsii ale identității. Una dintre aceste convulsii e mișcarea cunoscută în cultură sub numele de multiculturalism. Va trece, dar va reveni. Este o trăsătură obișnuită a stării americane. Multiculturalismul pretinde că își are originea în frica de omogenitate, în ștergerea individualului de către general; dar, în realitate, el reflectă frica de eterogenitate, care e o frică americană clasică".

Wieseltier găsește multe formule pentru a defini, descrie sau echivala identitatea: este "eufemism pentru similaritate", "dorință de a fi subsumat", "izolare", "doctrină a aversiunii", "exaltare a impasibilității", poate fi redusă repede la loialitate etc. Nu știi ce să apreciezi mai mult: paradoxurile lapidare enunțate de Wieseltier, adevărate *haiku*-uri reflexive, sau modul în care el degajă semnificațiile identității din contexte diferite, sociale, religioase, etnice, teologice, politice, sexuale, ontologice. Reproșul cel mai puternic care se poate însă aduce multiculturalistilor este că au falsificat tocmai spiritul american:

"Diversitatea înseamnă complexitate. Identitatea înseamnă simplitate. Oricine ia în serios di-

versitatea va vedea că identitatea e o iluzie. Multiculturalistii vor replica spunînd că nu e nici o contradicție, că America e o societate complexă a unor indivizi conturati în mod diferit, o societate multiculturală de înși monoculturali. Dar ei n-au înțeles nimic din America. Izbinda americană nu e societatea multiculturală, ci individul multicultural e cel de care se tem tribalistii și tradiționaliștii (ei sînt întotdeauna aceeași). Identitatea e promisiunea unicității – însă e o promisiune falsă. În America sînt posibile multe lucruri, dar unicitatea identității nu e unul dintre ele".

Pluralismul identitar se opune unicității identitare: nu sînt doar de etnia x sau de rasa y, nu sînt doar femeie sau bărbat, nu sînt doar intelectual sau țăran, filatelista sau microbist, creștin ortodox sau catolic, evreu sau musulman, ateu sau păgîn, clujean sau new-yorkez, ardelean sau californian, ci multe altele pe deasupra. Discuția are o dimensiune etică importantă:

"Nu identitatea mea, ci identitățile mele. În plural există mai mult adevăr. Și o mai mare aparență de cumsecădenie. Individul multicultural e o figură a dizarmoniei morale. Într-un astfel de individ, cel ce disprețuiește, cel ce urăște și cel ce ucide s-ar putea s-o dea în bară".

Cred că naționalistii și fundamentalistii ar trebui să citească din cartea lui Leon Wieseltier pentru a înțelege cât de represive sînt demersurile lor la adresa individului. Nici țara, nici familia nu aparțin interiorității, decît în măsura în care sînt intermediare de către individ:

"Identitatea e călduță. Ea transmite un sentiment al interiorului; dar acest sentiment ne vine din exterior. Interiorul, exteriorul: trebuie cartografiate cu grijă. Țara căreia îi aparțin e în exterior, oamenii cărora le aparțin se află în exterior, familia căreia îi aparțin este în exterior. În interior se află doar corpul și sufletul meu. Recunosc de la început această familie drept familia mea, acest popor drept poporul meu și această țară drept țara mea; dar altfel decît recunosc acest corp ca fiind corpul meu și acest suflet ca suflet al meu. Nu sînt despărțit de familia mea și de poporul și de țara mea, dar nici nu sîntem identici. Dacă vreau să-i iubesc altfel decît ea pe o împlinare, trebuie să-i aduc din spre exterior spre interior. Căci împlinirea e un slab motiv de iubire. Iar interiorul e și el vast".

Este dificil să analizezi o carte de tip aforistic. Mai degrabă poți să îi dai un ocol hermeneutic, încercînd să depistezi câteva din multiplele filoane de gândire și din influențele sau reacțiile unei lumi atât de complexe cum este societatea americană. Mă opresc deocamdată, pentru că voi continua dialogul cu Wieseltier într-o carte la care tocmai lucrez. O mențiune specială trebuie făcută aici pentru Mircea Mihăieș, un alt român care a fost primit în familia lui *The New Republic* și care are meritul de a fi tradus și prefațat una din cele mai dificile texte pe care le-am citit în ultimii ani. Traducerea este excelentă, iar prefața oferă multe elemente ajutoare pentru înțelegerea unei cărți fragile și solide, precum o bijuterie.

Dan PAVEL

Sfera Politicii

5 ani

Premiile Sfera Politicii

Redacția noastră are plăcerea de a-și anunța colaboratorii și simpatizanții că pe **18 decembrie 1997** va avea loc festivitatea aniversării a cinci ani de la apariția primului număr al revistei *Sfera Politicii*. Cu această ocazie, se vor decerna premiile *Sfera Politicii* pe anul 1997.

Un juriu compus din Vladimir Tismăneanu, Stelian Tănase, Călin Anastasiu, Dan Pavel va acorda premii pentru cea mai bună traducere a unei lucrări de știință politică, precum și pentru cea mai bună lucrare românească originală de știință politică.

Așteptăm sugestiile și propunerile cititorilor noștri, pe adresa redacției revistei.

Redacția

PHILIPPE ARIES, GEORGES DUBY (coordonatori) *Istoria vieții private (vol. IX-X), De la primul război mondial până în zilele noastre*

traducere de Coasta Ia Tănăsescu
București, Editura Meridiane, 1997, pag. 278+310, lei 17.000

În sfârșit, această imensă aventură editorială ia sfârșit, iar cine a cumpărat și a citit primele două volume nu a putut decât să fie încântat din punct de vedere intelectual, și îngrozit din punct de vedere intelectual de perspectiva de a nu ști niciodată când se va termina acest "serial". După cum arată Gérard Vincent, unul dintre coordonatorii ultimelor două volume, de această dată cercetătorii francezi au dorit să scrie o "istorie a indiscreției". Adică, să treacă de frontiera sferelor personale, amicale sau familiale, de granița dintre ceea ce se poate spune și ceea ce nu se poate spune, ceea ce implică "mai multe niveluri: individul, familia, satul sau cartierul, un grup restrâns, o «bandă», o «societate» etc.". Enumerarea doar a câtorva capitole sau subcapitole din aceste volume este suficientă pentru a trezi interesul de lectură: "cuplul nu mai este unica formă", "noua preocupare privind înfățișarea

fizică", "corpul și identitatea personală", "lupta împotriva îmbătrânirii", către o societate relaxată, războiul "1939-1945: războiul trecut sub lucrare și tentația negării" și Holocaustul, "a naște și a nu naște. Legalitatea contracepției. Legalizarea avortului", moartea, corpul și enigma sexuală, diversitățile culturale (catolicul, comunistul, evreul, imigranțul), "modele străine".

ERNEST GELLNER *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*

traducere de Robert Adam
București, Editura Antet, Central European University Press, 1997, pag. 214, preț neprecizat

Puține sînt cărțile care devin "clasice" instantaneu, de îndată ce sînt publicate. Cartea lui Gellner face parte din această familie restrînsă. Alături de cărțile unor Eric Hobsbawm, Benedict Anderson, Liah Greenfeld, volumul lui Gellner a provocat schimbări esențiale de paradigmă în debaterile contemporane. Autorul face o tipologie a naționalismelor, dă definiții, face distincții și încearcă să elaboreze cu privire la viitorul naționalismului. El ajunge la concluzii demne de luat în seamă atunci când se ocupă de istoria principiului național, adică

de două hărți etnografice, una trasată înaintea epocii naționaliste, iar cealaltă după ce principiul respectiv acționează un timp suficient. Cea de-a doua hartă înfățișează un tip de stat care "se identifică (și se întrefine) cu un tip de cultură, un stil de comunicare ce predomină între hotarele sale și depinde spre perpetuare de un sistem educațional centralizat supervizat și adesea dirijat de respectivul stat, care monopolizează cultura legitimă aproape în aceeași măsură ca și violența legitimă, ori poate mai mult".

CRISTIAN TRONCOTĂ *Mihai Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române. Studii și documente*

cuviint înainte de dr. Florin Costanțiu
București, Editura Institutului Național de Informații, 1997, pag. 530, lei 15.000

Cristian Troncotă este unul dintre pușinii cercetători care au avut prilejul de a lucra în arhivele SRI, pentru a scoate la iveală documente istorice de o valoare inestimabilă. După cartea despre Eugen Cristescu, noua monografie și culegere de documente este o prețioasă contribuție cu privire la viața și activitatea celui ce

a fost considerat cel mai important "spion" român din acest secol. Relația SSI-Abwehr, recrutarea căpeteniei legionare Horia Sima ca agent SSI de către Moruzov, amestecul acestuia din urmă în cele mai complicate intrigi de la curtea lui Carol al II-lea, uciderea lui Moruzov în închisoarea Jilava de către legionari - iată doar câteva dintre aspectele biografice acestui controversat personaj. Cristian Troncotă mai abordează și aspectele instituționale ale activității interbelice de informații (primele forme moderne de organizare și activitate ale Serviciului Secret; aspecte ale informării operative curente în activitatea serviciului secret). Aproape 350 de pagini de documente (de la "Notă întocmită de Mihail Moruzov, șeful Echipii de Siguranță din Delta Dunării, despre activitatea serviciului bulgar de spionaj contra armatei române", din 18 iunie 1817, pînă la "Declarația locotenent-colonelului Constantin Gh. Ionescu-Micandru în legătură cu activitatea sa în Serviciul Secret și legăturile cu Mihai Moruzov", din 4 decembrie 1940) vin ca o extrem de utilă completare a cunoașterii istoriei precomuniste a României.

Summary

2.	<i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Time and Power
5.	<i>80 years since Bolshevik Revolution</i>	Pavel Câmpeanu	Russian Revolution: the Possible Stalinism
9.		Adrian Pop	Red October: Appeal to Memory
12.		Dan Pavel	Why Totalitarian Revolutions and Conspiracies Fail
17.	<i>Political Culture of Radicalism</i>	A.L. Lavastine	Young Cioran: About Inconvenience of Being Fascist (II)
22.		Radu Ioanid	Mircea Eliade and the Legion - Myth and Reality
27.	<i>Interview</i>	Jan Gross in dialog with Stelian Tănase	"Life on Earth is a Common Project"
31.	<i>Doctrines</i>	Daniel Dăianu	Twentieth Century Liberalism (I)
34.	<i>Anatomy of Communism</i>	Document	Informative framework of Securitate apparatus (III)
38.	<i>Up-to-Date</i>	Iulius Rostaș	România Mare Phenomenon
40.		István Aranyosi	Education in Minority Languages
42.		Cristina Huluban	Cabinet Reshuffle Game
44.	<i>International Politics</i>	Valentin Stan	USA: The Diplomacy of Decency
47.		Eduard Hellwig	Great Britain: Changing Seats and Politics
50.		Andra Lăzăroiu	Poland: Time of Change
53.	<i>File Sfera Politicii</i>	Adrian Marino	Censorship in Romania. Historical sketch (VI)
57.	<i>Professional Journals</i>	Society	
61.	<i>Book Reviews</i>	Dan Pavel	Leon Wieseltier, <i>Împotriva identității</i>